

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

Üliõpilaste rahakasutus ja rahaga seotud hoiakud
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Triin Vihalemm, PhD

Koostaja: Inger Viirpalu

Tartu 2011

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED ALUSED	8
1.1 Rahakasutus ja –hoiakud	8
1.1.1 Hoiakud raha(kasutuse)suhtes	9
1.1.2 Finantskäitumine	10
1.1.3 Raha säästmine	11
1.2 Rahakasutuse ja hoiakute sotsio-kultuuriline kontekst.....	12
1.3 Meedia rahateemade käsitlejana	14
1.3.1 Meedia mõjude tüpoloogia	16
1.3.2 Inimeste hoiakud rahaalaste soovitude suhtes (pankade näitel)	18
1.3.3 Pankade usaldusväärsus (pangad kui kõneisikud).....	19
2. UURIMISKÜSIMUSED	20
3. MEETOD	21
4. VALIM JA INTERVJUEERIMISPROTSESS	22
5. TULEMUSED	23
5.1 Suhtumine rahasse ning rahakasutuse praktikad.....	24
5.2 Kulutused hobidele ja enesetäiendamisele	26
5.3 Raha juurdehankimine.....	26
5.4 Rahapuudusel teatud asjadest/tegevustest loobumine.....	28
5.5 Asjad, mille jaoks püütakse raha hoida	29
5.6 Eelarve pidamine	30
5.7 Eelarve kasulikkus	31
5.9 Iseenda ja vanemate rahahoiakute erinevuste märkamine	32
5.10 Iseseisvalt kujundatud rahahoiakud	33
5.11 Lapsepõlve esimesed kokkupuuted rahaga	34
5.12 Raha teenimise roll tulevikuplaanides.....	35

5.13 Suured unistused ja kahtlused erialavalikuis	36
5.14 Realistlikud tulevikuunistused ning erialale kindlaksjäämine	40
5.15 Suhtumine rahateemalistesse meediakajastustesse	47
5.16 Uudistežanrite eelistused	47
5.17 Meediakriitika	48
5.18 Rahateemalised uudised	48
5.19 Uudiste lugemine igapäevaselt	48
5.20 Hoiakud pankade soovitude suhtes	49
5.21 Pangaeelistused	51
5.22 Meediakajastuse laadi muutumise tajumine masu eelsel ja järgsel perioodil	52
5.23 Rahakasutuse-alase meediateabe vastuvõtu kujundaja	58
6. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	59
6.1 Rahakasutus- ja hoiakud	59
6.2 Tulevikuvisioon	60
6.3 Meedia rahateemade käsitlejana	62
7. KOKKUVÕTE	64
Summary	66
Kasutatud kirjandus	68
LISA 1. Intervjuu kava	70
LISA 2. Respondentide tsitaadid	74
LISA 3. Küsitluses kasutatud artikkel ajakirjast Elukiri „Pankade soovitusel säästusügiseks ja -talveks“	108
LISA 4. Noorte meediatarbimisharjumused	113

SISSEJUHATUS

Tänapäeva tarbimiskultuuris püüavad noored leida oma õiget identiteeti, otsustada, mis on see, mida nad teha sooviksid, millise karjääri poole püüelda ning mida uskuda või mida mitte. Rahahoiakud ja –kasutused ning millisteks need kujunevad täiskasvanuks saades, on siinkohal väga olulised. Igapäeva elus on oluline roll rahal ja rahakasutusel. Seega võib eeldada, et inimestel on kujunenud erinevat tüüpi hoiakud selle suhtes. Eelkõige võetakse eeskuju kodust ning perekonnaringist, kus saadakse esmased kogemused seoses rahaga, jälgides teiste perekonnaliikmete käitumist ning tarbimisharjumusi.

Twenge (2006), kes on kirjeldanud USA põlvkondi, nimetab 1970, 1980 ning 1990ndatel sündinute põlvkonda Mina-põlvkonnaks ja iseloomustab seda, tuues välja erinevusi generatsioonide vahel ning esile tõstes tänapäeva generatsiooni eripärad. Generatsiooni Mina (*Generation Me*) ettekujutused ning ootused tulevikuks on vägagi optimistlikud: eeldatakse, et astutakse ülikooli, teenitakse palju raha ning mõnel juhul isegi unistatakse kuulsusest. See generatsioon astub aga maailma, kus ülikoolidesse on üha raskem sisse saada suurenenud konkurentsi tõttu, häid töökohti on raskem leida ning raskem hoida ning põhilised vajadused elus nagu elatuskulud ning tervise eest hoolitsemine on läinud kallimaks. *Roper Youth Report*'i pea Joan Chiaramonte on öelnud: „Lõhe selle vahel, mis neil on ning selle vahel, mida nad tahavad, pole mitte kunagi suurem olnud“ (Twenge 2006: 3). Käesolevas töös uurin 1985 – 1989ndatel aastatel sündinute põlvkonna eripärasid. Kalmuse ja Vihalemma (2008) uurimuse tulemuste järgi on noorte tõekspidamised sarnased kolme erineva riigi lõikes (Eesti, Läti, Tšehhi), mida karakteriseerivad: tugev subkultuuriline enese identifitseerimine, globaalne orientatsioon ning antikommunitaarne ning modernistlik maailmavaade. Uurimuses on välja toodud: „järsult ilmnenud „uus“ kultuur võib muuta vanema generatsiooni kogemused ning praktikad vähelegitiimseks ning luua terava kultuurse eristumise lapsevanemate ning laste vahel“ (Kalmus & Vihalemm 2008: 271). On leitud, et erinevused vanemate ning laste maailmavaadetes ning arusaamades üha suurenevad. Suurimad erinevused on noorima ning keskmise põlvkonna vahel vähemusrahvuste hulgas Eestis ja Lätis.

„Täiskasvanuks saamiseks peavad noored toetuma sotsiaalsele struktuurile, et edukalt integreeruda ühiskonda ning lõpuni viia üleminek täiskasvanuikka – haridusteelt töökohani, vanematekodust iseseisva elamispiirani jne“ (Nugin 2008: 187). Käesolevas uurimustöös olen võtnud samalaadse lähenemisviisi noorte hoiakutele ning käitumisviisidele seoses rahaga, püüdes välja selgitada, kas ning kuivõrd iseseisvad on tänapäeval noored. Riskidiskursust välja töötavad autorid on leidnud, et tänapäeval ei ole noortel selgeid elukursi mustreid erinevalt poole sajandi tagusest ajast. See, et on hüljatud peremudeli ning töötamise ja raha teenimise traditsioone, on muutnud noored varasemast enam ebakindlaks ning tekitanud rohkelt stressi (Nugin 2008).

Käesoleva töö eesmärgiks on selgitada tudengite rahakasutust ja rahaalaseid hoiakuid läbi laiemal sotsio-kultuurilise prisma, nende üldisemate tulevikuvisioonide kontekstis. Tulevikuvisioonide all on antud töö kontekstis mõeldud noorte plaane tuleviku suhtes - nende olemasolu, konkreetsust/abstraktsust ja idealiseeritust/pragmaatilisust.

Noorte rahahoiakuid ning –käsitlusi mõjutavad suuresti vanematelt (kodust), kaaslastelt, koolidest, pankadest, massimeediast saadud info. Esimeste taskurahade puhul kujunevad noortel ka esmased isiklikud rahakogemused, mis võivad mõjutada edaspidiseid valikuid ja hoiakuid. Sealjuures on lastevanematel suur roll otsustamises, kuidas ning kas nad rahakäsitlust õpetavad ja rahahoiakuid kodus kujundavad. Taskuraha andmine on peredes erinev: iga päev kindla rahasumma andmine, kuu lõikes arveldamine või antakse raha vaid siis, kui laps küsib. Eeva portaalis välja toodud artiklis arutlevad lapsevanemad taskuraha jagamise üle ning on põhjendatud erinevaid taktikaid. Kuu lõikes taskuraha jagamine: “kannan neile kuu alguses summa arvele ning lapsed peavad arvestama, et enne uut palgapäeva nad lisa ei saa” (Laane, S., 2007). Käesolevas töös olen keskendunud samuti noorte rahalistele võimalustele, välja selgitades, kuidas vanemad neid toetavad ning missugused on peamised põhimõtted sellega seoses. Eesti Pank korraldas 2010. aastal prognoosivõistlust, kus erinevas vanuses lastele anti ülesandeid, millele nad pidid lahendused leidma. TNS Emor koostas kirjutiste põhjal sisuanalüüsi, kus selgus, et lapsed hindavad väga raha säästmist ning oskavad sel teemal õpetussõnu jagada. Vanemaid pigem tunnustatakse ning usutakse, et nad oskavad edasi anda kasulikke ja vajalikke teadmisi rahakasutusest. Lapsed on kirjutistes välja toonud, et sõpradega koos on märksa lõbusam raha kulutada, kuid oskavad ka märgata ohtu, et rahaga võivad tekkida nii-öelda „vale-sõbrad“ (TNS Emor, 2011 veebruar).

On kritiseeritud tänapäeva noorte finantskirjaoskust ning vajalikke teadmisi rahast, säästmisest ning laenamisest. Noored inimesed on hädas SMS-laenudega ning ülejõu käivate eluasemelaenudega. On leitud, et 16-29 aastastel noortel on vanematelt saadud raha osakaal 53% (Lättemäe, S., 2010). Käesolevas töös on uuritud 21-26 aastaseid noori, kes kõik sõltuvad suuremal või vähemal määral vanemate rahast. Õpetajate arvamusel ei hari vanemad kodus piisavalt enda lapsi ning seega lastel puuduvad praktilised kogemused, kuidas rahaga toime tulla. Kui noor teab, et rahanappuse korral on võimalik vanematelt lisa saada, siis ei pruugi ta omandada iseseisvat finantsilist toimetulekut (Lättemäe, S., 2010).

2011 aasta jaanuaris vastu võetud uues õppekavas on planeeritud 12.klassidele majandusõppe pakkumine, mida peetakse üha vajalikumaks arvestades tänapäeva finantskäitumise ning -teadmiste olulisust. Majandusõppe alla peaks kuuluma kaks kursust: ettevõtlusõpe ning majandusõpetus, kus loodetakse luua noortele arusaam ühiskonnas toimuvatest protsessidest ja nähtustest ning vastastikustest seostest nii üksikisiku, ettevõtte, riigi kui ka rahvusvahelisel tasandil. Rõhutatakse raha säästmise vajalikkust ning püütakse luua elulähedasi situatsioone õpilastele (Semidor, K., 2010). Finantsalase kirjaoskuse Eestis uuringu küsitluse järgi leidis 69% vastajatest, et gümnaasium peaks tegelema sellega, et noored saaksid vajalikke teadmisi rahaasjade planeerimise ja finantsteenuste küsimustes ning 57% arvas, et vastavad teadmised võiks edastada juba põhikoolis. Kõige suuremat rõhku pandi aga vanematele ning leiti, et just nemad peaksid kõige esimesena ja kõige põhjalikumalt lastele vajalikke finantsilisi teadmisi edastama (Finantsalane ... 2010).

Uurimuse eesmärgiks on anda soovitusi tänapäeva noorte finantshariduse edendamiseks. Töö peamiseks probleemiks on noorte rahahoiakute ning –käitumiste väljaselgitamine. Uurimuses olen välja toonud noorte meediatarbimisharjumused üldisemalt ning käsitlenud küsimust, kuidas võetakse vastu rahateemalisi uudiseid.

Minu töö võiks olla abiks noorte finantsalase kirjaoskuse edendamisel näidates, et sellised teadmised on väga vajalikud. Noorte paremad finantsalased teadmised võivad suurendada huvi vastavate meediaväljaannete ning uudiste vastu ja tulla suuresti kasuks tulevikus ning karjäärivalikuil. Uurides noorte tulevikuplaane ning kodudest saadud rahalisi hoiakuid ning käitumisviise, olen saanud oma töös teha järeldusi, millest tulenevad erinevad rahakäsitlused ning –hoiakud ning missugused aspektid sealjuures kõige suuremat rolli mängivad.

Käesoleva töö esimene osa sisaldab teoreetiliste ja empiiriliste lähtepunktide tutvustamist. Tutvustan rahakasutuse ja –hoiakute tähendusi ning toon välja varasemaid uuringuid vastavatel teemadel. Defineerin mõiste tulevikuvision, mis on antud töös oluliseks abivahendiks noorte rahahoiakute mõistmisel. Töö teine osa tutvustab lühidalt peamisi eesmärke ning uurimisküsimusi. Kolmas osa selgitab töös kasutatud meetodeid ning neljas valimit ja intervjuerimisprotsessi. Töö viies osa käsitleb tulemuste väljatoomist respondentide tsitaatide, kollaažide ning joonistuste toel. Eelviimane peatükk käsitleb arutluste ja diskussioonide väljatoomist, kus püüan seletada, missugused tulemused töös ilmnesisid ning miks ja annan ülevaate meetodi kriitikast ning edaspidisteks uurimisteks ideid.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED ALUSED

1.1 Rahakasutus ja -hoiakud

Koolidest kaasaantud teadmised võivad otseselt edaspidises elus mõjutada rahalist toimetulekut ning sellega seonduvaid otsuseid. Rahaga seonduvad uskumused ning väärtushinnangud kontrollivad karjääri- ning erialavalikuid (Honeck 2010).

Erinevad rahakasutuse arusaamad ning rahakasutuse hoiakud pärinevad nii keskkonnast kui ka perekonnaringist, kust iseeneselegi märkamatuks ammutatakse informatsiooni ning kujundatakse käitumuslikke jooni. Eeldatavalt on rahaga esmakordsel kokkupuutumisel suur roll lapsepõlvekogemustel.

Rahakasutuse ja -hoiakute puhul on võimalik välja tuua erinevat tüüpi inimesi, kellest ka töö tulemuste osas juttu tuleb.

Uuringus Finantslane kirjaoskus Eesti elanike seas (2010) on välja toodud neli üldisemat tarbijatüüpi:

- Fatalist/muretu – nooremad, väiksema sissetulekute taseme ja regulaarsusega naised, kes ei muretse oma finantskäitumise adekvaatsuse pärast. Finantsteenuste tarbimises oleks riskirühm, kuid tarbib neid vähe.
- Enesekindel – keskmine tavatarbija, kelle haridustase peaks võimaldama keskmisest paremat finantsalast kirjaoskust, kuid kellel pole see tegelikult väga kõrge ja kes sellest endale aru ei anna. Riskirühm.
- Iseõppija – tüüpiline keskmine eestlane, kes püüab ratsionaalselt käituda ja oma rahaasjadega hakkama saada, hankides ise selleks vajalikke teadmisi. Tänu tervele mõistusele ei ole riskirühm.
- Teadlik planeerija – meessoost valgekrae tüüp, kel finantsasjad üldiselt kontrolli all või peaks seda olema. Riskide puhvri moodustavad nii haridus kui sissetulekud (Finantslane ... 2010: 10).

Käesolevas töös tuleb respondentide seas selgemini välja tüübid: fatalist/muretu, enesekindel ning iseõppija. Teadlikku planeerimist esines küll naisrespondentide seas, kuid vastuseid põhjalikumalt analüüsid selgus, et nad kuuluvad pigem iseõppija tüübi alla.

1.1.1 Hoiakud raha(kasutuse)suhtes

Rahalist otsustused kulmineeruvad eelkõige valikute ümber. Valik on alati õige, kui ollakse teadlikud, miks teatud otsus vastu võetakse ning mitteteadlikud otsused võivad saada saatuslikuks (Honeck 2010). Pangaeelistuste puhul ei ole otsused alati teadlikud ning seeläbi ei ole võimalik kindel olla, kas raha on õiges kohas ning sobivates tingimustes.

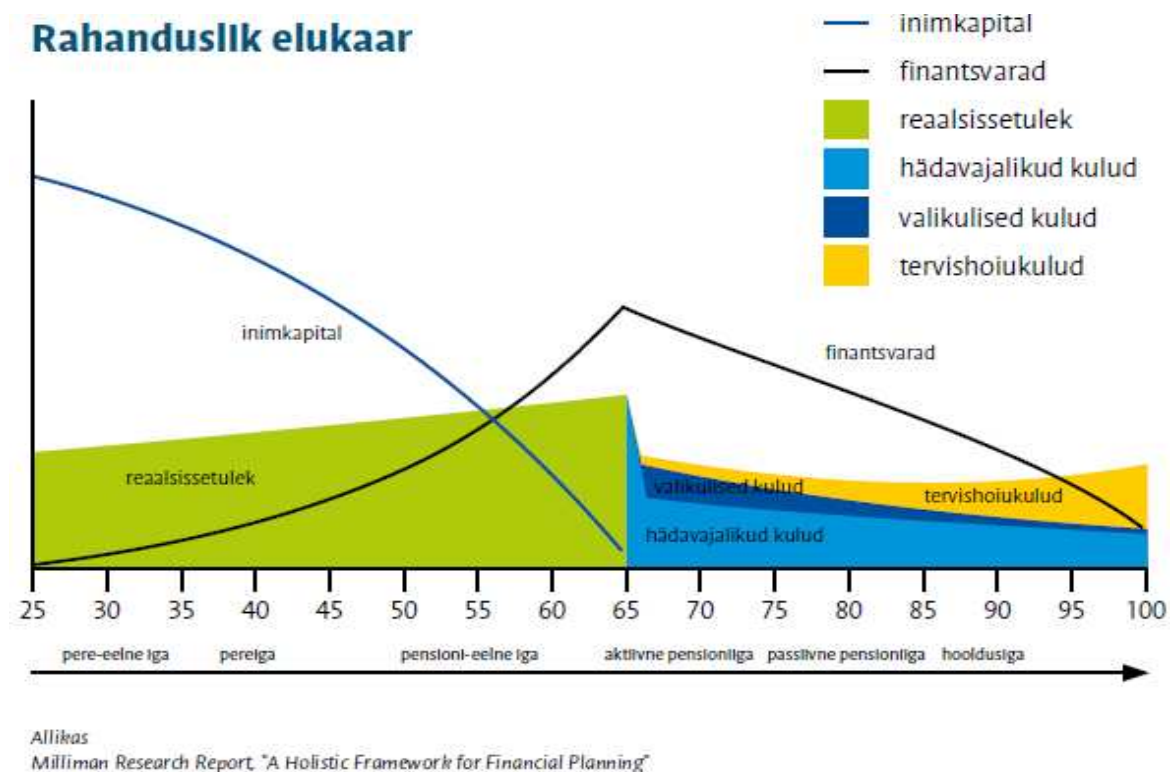
Inimeste hoiakuid võivad mõjutada nende igapäevast rahalist käitumist. Hoiakud võivad nõ “kuhjud” moodustada terve veendumuste või uskumuste süsteemi, mida Lewis jagab negatiivseteks (“raha kui probleem”) ja positiivseteks (“raha kui võimalus”).

	Positiivne	Negatiivne
1	Ma suudan elada võlavabalt	Ma jään alaliseks võlgadesse
2	Ma suudan säästa ning investeerida raha	Ma ei saa endale lubada säästmist või investeerimist
3	Ma suudan elada eelarve raames	Ma ei suuda elada eelarve raames
4	Ma kasutan krediiti targalt	Ma kasutan krediiti, kui sularaha saab otsa
5	Ma suudan kohandada oma kulutusharjumusi	Ma ei suuda kontrollida oma kulutusharjumusi
6	Raha omamine on õnnistus	Raha on kõige kurja juur
7	Ma suudan luua hädaolukorra fondi	Kõik mu kulutused on hädaolukorrad
8	Ma suudan omada kodu	Ma ei oma mitte kunagi kodu

Inimeste suhtumised rahasse. Allikas: *Common Sense About Money from A to Z* By Willie J. Lewis

Käesolevas töös on uuritud tudengite suhtumist raha säästmisesse ning eelarve pidamisse püüdes selle abil täpsemalt mõista noorte rahakäitumist ja -harjumusi. Saadud andmeid on võimalik võrrelda eksperthinnangutega välja tuues erinevusi kalkuleeriva ja ratsionaalse inimese ning ükskõiksemalt kulutaja vahel.

Finantsaabitsas (2011) on välja toodud inimese rahanduslik elukaar, kus peaks elukaare alguspunkt olema inimestel 20.-25. eluaasta paiku. Leitakse, et see peaks olema iga, kui muututakse vanematest majanduslikult sõltumatuks. Käesolevas töös jäävad intervjuueeritavate vanused vahemikku 21-26 ning uuritakse, kas ning kuivõrd nad on vanematest sõltumatud. Pööratakse tähelepanu tudengite hoiakutele: püüelda järk-järgult iseseisvuse poole või jääda turvalisse keskkonda ning vanematest sõltuvaks.

Rahanduslik elukaar. Allikas: Finantsaabits 2011

Rahandusliku sõltumatuse poole aitab püüelda isikliku eelarve ja finantsplaani koostamine. See on viis, kuidas inimene saab ise kaasa rääkida oma tuleviku kujundamises. Loomulikult ei lähe kõik alati plaanide kohaselt, aga nagu on öelnud kunagine Suurbritannia peaminister Winston Churchill, läheb neil, kes plaane teevad, paremini kui neil, kes ei tee, olgugi, et plaanidest harva kinni peetakse (Finantsaabits, 2011).

1.1.2 Finantskäitumine

Uuring Finantsalane kirjaoskus Eesti elanike seas on välja toonud, mil määral ning kas on inimesed kursis erinevate finantsiliste võimalustega ning kuidas saadakse selleks informatsiooni. Teenuste valikul leiti, et kõige olulisem oli kõigi teenuste juures klienditeenindaja poolt antud teave ning teisel kohal kohapealt saadud infovoldikud või internetist leitud info. Internetist vaadatakse sagedamini investeerimisfondide osakute, eluasemelaenu, tähtajalise hoiuse ning kindlustusteenuste kohta infot. Tagatiseta pangalaenu puhul toetutakse pigem sõprade või tuttavate arvamustele, kes ei tööta finantsasutustes (Finantsalane ... 2010: 5). Ostukäitumise puhul selgub, et 47% elanikkonnast kaalub hoolikalt, enne kui nad midagi osatavad ning pigem selgub, et inimesed mõtlevad läbi oma ostukäitumisi. Oste kaaluvad keskmisest tunduvalt enam 55-74 aastased inimesed, keskmisest vähem aga 18-34 aastased ja ühtlasi ka need, kes on jõukamad (Finantsalane ... 2010: 6). Käesolevas töös uurin lähemalt 21-26 aastaste noorte finantskäitumist, kes jäävad eelpool mainitud vanusevahemikku ning selgitan välja, kuidas suhtutakse raha säästmisesse ning kuivõrd palju sellele mõeldakse igapäevaselt rahaga ümber käies.

Samuti on uuringus välja toodud, et tulude ja kulude negatiivse bilanssi puhul on kõige enam, kas püütud kulusid vähendada või püütud raha juurde laenata perelt või sõpradelt. Selgub, et finantsasutuste poole ei eelistata pöörduda. Siinkohal võib rääkida eestlasele omasest käitumisviisist, mispuhul soovitakse olla iseseisvam ning mitte niivõrd ette planeerida. Eelarve mittepidamine ning suuremate ostude planeerimine viitavad emotsionaalsele ostukäitumisele: kulukaid soove täidetakse sageli laenurahaga (Delfi Naistekas, 2010).

1.1.3 Raha säästmine

Delfi Naisteka rubriigis kajastatud artiklis *MÕTE: kui pere vajab eelarvet* on lähemalt räägitud eelarve pidamise kasulikkusest ning toodud välja täpsemaid näiteid, kuidas seda kõige parem teha oleks. Artiklis on välja toodud, et Eraisikute Rahaasjade Keskuse poolt läbi viidud uuringus selgus, et kuigi 71% eestimaalastest jälgib pidevalt oma igapäevaseid kulusi, on siiski vähe neid, kes peavad eelarvet ning planeerivad oma kulusid-tulusid pikema perioodi peale ette. Uuringust selgus ka, et kulusi planeerib kuueks kuuks ette 14% inimesi ning aastaks vaid 6% inimesi (Delfi, Naistekas, 2010).

Swedbanki eraisikute investeerimistoodete osakonna valdkonnajuht Ivar Raav on välja toonud müüdid, mis on seotud säästmisega ning mis tema sõnul ei pea paika. Esmalt toob Raav välja müüdi – mul ei ole midagi säästa, millega inimesed üldjuhul väidavad, et raha ei jää üle, et seda säästa. Raav usub, et kui võtta aeg maha ning visata pilk korrakski oma rahakotti ning leida kas või 100 krooni (6.39 eurot), mida säästa, oleks see kulutatud aega väärt. Raav leiab, et igal inimesel on võimalus raha säästa ning Swedbank on püüdnud sellele omalt poolt kaasa aidata vastava mugavalt kasutatava leheküljega (www.swedbank.ee/alustakogumist). Leheküljel on peaaesjalikult välja toodud olulisemad probleemid, mille eesmärgiks on aidata leida inimesel oma peidetud raha, panna paika eesmärgid, alustada kogumist ning on üksikasjalikumalt räägitud investeerimisest, säästmisest ja pensionist. *

1.2 Rahakasutuse ja hoiakute sotsio-kultuuriline kontekst.

Käesolev töö käsitleb noorte rahalist käitumist ja arvamusi selle kohta laiemas sotsio-kultuurilises kontekstis. Tänapäeva noored on pigem ebakindlad tuleviku suhtes ning on leitud, et täiskasvanuks saamist peetakse rutiinseks ning enamasti negatiivsemaks perioodiks kui lapsepõlve (Nugin 2010: 203). Zinn (2004, 2005) on leidnud, et inimloomus peab toime tulema ebakindlusega sõltudes sellest, kuidas sotsiaalne reaalsus on konstrueeritud ning et individuaalsed biograafilised tegevused sõltuvad sellest, kuidas ebakindlused on tajutud või kas neid on üldse tunnustatud (Nugin 2010: 193). Välja on toodud kaks peamist (eba)kindluse tüüpi:

- Optimism – elutee on pidev võitlus ning raskuste ületamine võistluslikus maailmas.
- Kontekstualiseerimine – eluteed ei nähta kui võitlust, vaid kui võimalust (Nugin 2010: 193).

Eesti noorte seas on tugevamalt kujunenud emantsipatoorsed väärtused ning hinnatakse kõrgelt individuaalsust. Rahvusülene identiteet on seoses enese realiseerimisega, lähedaste interpersonaalsete suhetega ning hedonismiga. Nii Tšehhis, Leedus kui Eestis on noorte seas üha enam legitiimseks muutunud materialistlikud väärtused. Tšehhi noorte seas on enese identifitseerimine kõrge sotsiaalse positsiooniga seotud materialistlike väärtustega. Lätis korreleeruvad modernistlikud väärtused vähesema tähtsusega kohaliku ning kodanliku identiteediga ning edukas olemine on seotud globaalse orientatsiooniga. Eestis on aga

materialistlikud väärtused tugeva hedonistliku konnotatsiooniga (Kalmus & Vihalemm 2008: 268). Raha ja muid ressursse nähakse seoses võimalusega harrastada ihaldatavat elustiili, subkultuurset identiteeti. Rahaga seonduvat tuleks vaadelda laiemas sotsio-kultuurilises kontekstis. Antud uurimuses lähenesin sellele, paludes noortel visioneerida oma tulevikku.

Tulevikuvisioneerimine analüüsitakse kolmes omavahel seotud dimensioonis. Esiteks: kuivõrd mõtleavad respondendid üldse tulevikule; Teiseks: visiooni instrumentaalsus/terminaalsus (st kas visandatakse soovitud lõppseisnuk või viisid/vahendid, kuidas seda saavutada (näiteks hea töökoht); Kolmandaks: idealistlikkus-realistlikkus (kas unistused ja soovid põhinevad teatud faktidel või teadmistel võimaluste kohta või mitte).

Tulevikuvisioneerimise alla võivad kuuluda unistused tuleviku töökohast, elukohast, perest ning elust üldiselt. Ettekujutused perekonna loomisest ning sobiva töökoha leidmisest on välja kujunenud enamasti sünkroonselt ning unistatakse, et oleks võimalik mõlema puhul edukas olla. Unistuste kujunemist võivad mõjutada ühiskond, tutvusringkond, lähedasemad sõbrad, perekond ning suuresti elukaaslased, kellega koos sageli tulevikku planeeritakse.

Delfi rubriigis Rahva hääl on üks noor blogipidaja välja toonud olulise mõtte tulevikust ning kuidas on võimalik sinna ise panustada. Noor kirjeldab, kuidas tema tutvusringkonnas on palju selliseid inimesi, kes istuvad ja vaatavad lakke päev otsa ning kurdavad, et neil on igav elu ning julgustab seega ohje endi kätte võtma ning mitte laskma tulevikul omapäi kujuneda. Isiklikele kogemustele toetudes lisab ta: *„olles ise ka noor täiskasvanu ja alles astumas „pärismaailma“, võin öelda, et oma mugavustsoonist peab välja astuma. Eriti juhul, kui sa veel ei tea, millega tulevikus leiba teenida tahad. See on sinu võimalus proovida ja katsetada, saada teadlikuks oma tugevustest ja nõrkustest, mis Sulle meeldib ja mis mitte“* (Laane, S., 2011).

Kaisa Laidi poolt koostatud lõputööle tuginedes on võimalik välja tuua, et tänapäeva noortel on kõrged sihid seoses haridusega ning enesetäiendamiseks. Kirjandite põhjal on võimalik noored karjääri mõiste kirjeldamisel jagada kaheks: ühes seostavad karjääri kõigi elurollidega, teised aga pigem tööga ning madalamalt positsioonilt kõrgemale liikumisega. Välja on ka toodud, et *„mitmete puhul on suuremaks väärtuseks armastavad ja hoolivad inimesed ümberringi ning huvitav ja meelt mööda olev töö kui raha seda on. Nii saab öelda, et noored hindavad pigem seesmist tasakaalu kui rahakoti paksust. Viimane muudab noorte sõnul tihti inimesed ülbeks, omakasupüüdlikuks ja sellest tulenevalt ka üksikuteks“* (Karjäärituul,

Eensalu, K., 2008: 3). Töö käigus püüan analüüsida respondentide eelistusi tulevikuväärtuste osas ning välja tuua, mis on noorte jaoks oluline.

Eriala- ning töökohavalikud on mõjutatud ühiskonna uskumuste läbi sellest, mida teatud ametikohtadelt oodata. Kõik „teavad“, et inimesed teatud abistavatel erialadel – vaimne tervis ja sotsiaaltöö – ei saa eeldada suuri rahanumbreid. Samuti kõik „teavad“, et teised inimeste aitamisega seotud erialade inimesed – arstid ja hambaarstid – on finantsilises mõttes väga edukad. Õpetajate puhul märgatakse, kuidas neile on kas liiga vähe makstud või liiga palju pikendatud suvepuhkuste tõttu. Iga ametikoha jaoks võib leida rahalise uskumuse, mida ühiskond pidevalt ette söödab (Honeck 2010).

Televisioon, filmid ning tabloidid uhkeldavad „hea elu“ -ga, mida on võimalik rahaga saavutada ning lihtne on selle lõksu langeda ning välja kujundada hoiak, mille toel tahetakse teenida rohkem raha ükskõik, mille arvelt. Nii võivad inimesed teha pikki töötunde lähisuhete ning perekondade arvelt ning lihtne on kaotada pea ja mõtted liiguvad vaid suuremate rahatahtede ning investeerimiskontode ümber (Honeck 2010). Käesoleva töö uurimismeetodid võimaldavad sellist seisukohta kas kinnitada või ümber lükata ning jõuda selgusele, kuidas noored on mõjutatud tänapäeva meediast.

1.3 Meedia rahateemade käsitlejana

Käesolevas peatükis on uuritud, kuidas meedia käsitleb erinevaid rahateemasid ning kuidas on neid mõistnud intervjuueeritavad. Meedia eesmärgiks on rahuldada kindlate auditooriumide infovajadused, kuid auditooriumide määratlused pole sageli üheselt defineeritud ning kindlad. Auditoorium on sotsiaalse konteksti produkt (millega kaasnevad sarnased kultuurilised huvid, arusaamad ja infovajadus) ning samas ka vastus teatud meediakorralduse skeemile (McQuail 2000).

Töös selgitatakse välja, kuidas võetakse vastu erinevaid rahateemalisi artikleid ning luuakse seosed õpitavade erialade ning uudistesse suhtumise vahel. McQuail (2000: 328) toob välja auditooriumiuuringute kultuurilist traditsiooni iseloomustavad põhiomadused, mis osaliselt kattuvad käesolevas peatükis uuritavaga:

- Meediakasutus sõltub olukorrast ja on orienteeritud sotsiaalsete ülesannete täitmisele, mis arenevad välja osalemisest tõlgendavates kogukondades;
- Konkreetsete meediažanrite auditooriumid sisaldavad sageli eraldiseisvaid tõlgendavaid kogukondi, millel on paljuski ühised diskursuse vormid ja samad meedia mõtestamise raamistikud;
- Auditooriumid ei ole kunagi passiivsed ega nende liikmed võrdsed, sest nad erinevad kogemuste ja aktiivsuse poolest.

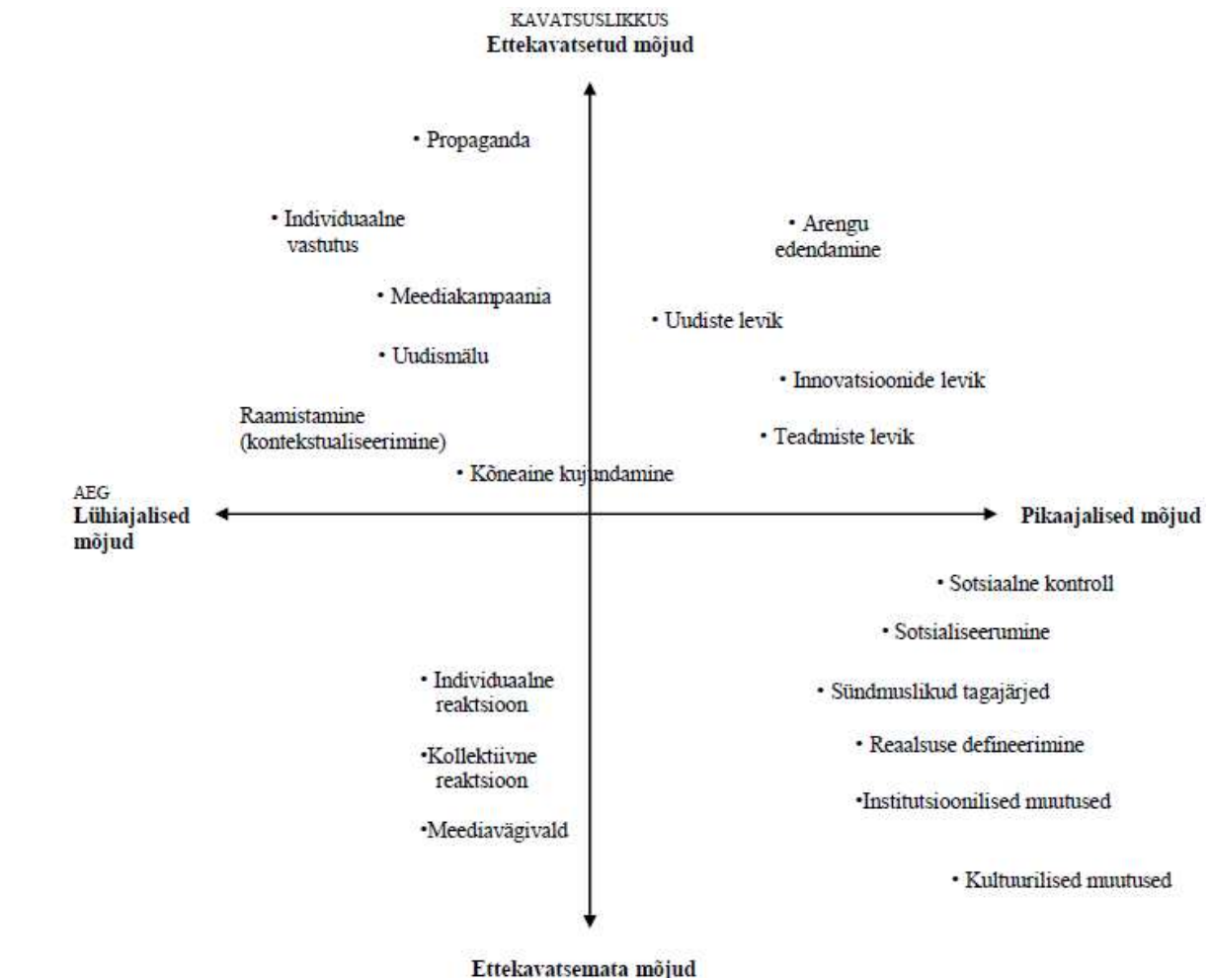
Meedia mõju käib meiega kaasas igapäevaselt, ka siis, kui ei me ei jälgi järjepidevalt uudiseid. Inimesed käituvad sageli alateadlikult vastavalt meedia mõjutustele ning selline käitumine võib viia suurte muutusteni tarbijakäitumistes ning ka rahakäsitluses. Raha on igapäevaelus paratamatu kasutusvahend, mis võib võimalusi suuresti piirata aga ka suuresti avardada. Vahel on raha inimeste jaoks justkui kuri, õel vahend, millega saavutada midagi sellist, mida pole ära teenitud või mida kasutatakse justkui kurjade kavatsuste elluviimiseks. Teisalt on raha abiks paljudele, kes soovivad igapäevaselt toime tulla ning oma perekonnale head elu pakkuda.

Meedia on pakkunud hulgaliselt erinevaid vaatenurki rahast ning on arenenud välja teatud prototüübid inimeste seas. Kuigi sellist kategoriseerimist ning klassifitseerimist eelistati pigem vanematel aegadel, siis tehakse seda tänapäevani. Sageli arutletakse omavahel, kes on rikas, kes on liiga rikas, kes vaene või siis nii-öelda keskklassist. Samuti leidub inimesi ja arvamusi, mis toetavad pigem põhimõtet, et raha ei ole elus kõige olulisem ning ei suunata tähelepanu selle olemasolule või puudumisele. Raha küsimuses tänapäeval võiks öelda, et nii palju kui on inimesi, on ka erinevaid arvamusi. Eesti Päevalehe reporter Ammas (2003) on välja toonud rikka ja vaese mehe näitel arvamuse, et inimesed võiksid üksteist paremini mõista ning ei ole ülemäära tähtis, kes on rikkam, kes vaesem: *„Need kaks meest ei saa teineteisest aru. Nad lausa vihkavad üksteist. Vaese naabri viha saab toitu kadedusest ja ülekohtusest elust: miks üks saab kõik, tema aga mitte midagi! Rikas mees haletseb ja võib-olla isegi põlgab naabrit tema elusaamatuse pärast“* (Eesti Päevaleht, 2003). Oluline on püüda mõista, missugused arvamused on tänapäeva noortel raha olemasolust ning mida arvatakse, kui raha napib. On tõenäoline, et seda pigem häbenetakse ja põlatakse, kuid kas ka püütakse arvamust siiski muuta või midagi selle jaoks teha, et oleks parem rahaline olukord, ei ole selge.

Meediaharidus Eestis 2008 konverentsil on Ilmar Raag rääkinud meedia mõjust ning kas ja kuidas seda on võimalik mõõta. Raag leidis, et meedia mõju ei ole võimalik rangelt teaduslikus mõttes mõõta ning tõi mitmeid näiteid, miks on seda niivõrd keeruline teha. Näiteks laboratoorsete katsete puhul, et kontrollida kõiki faktoreid, tuleb muuta vaid üht ning on võimalik teada saada selle toime. Meedia puhul kujuneb probleemiks see, et ei ole teada, kuidas inimene otsuseid vastu võtab ning mille alusel hinnanguid annab. Samuti tõdeb Raag: *„inimese käitumist mõjutab liiga palju faktoreid selleks, et neid oleks võimalik praktiliselt ja piisava tõeväärtusega mõõta. Samas on igal kommunikatsiooniaktil mingi mõju“*. (Peremeedia, 2008).

1.3.1 Meedia mõjude tüpoloogia

McQuaili (2000: 382) järgi on meedial lühiajalised mõjud ning pikaajalised mõjud, mida omakorda mõjutavad erinevad aspektid sõltuvalt uudiste liikidest. Samuti on ettekavatsetud mõjud ning ettekavatsemata mõjud (Joonis 2).

Joonis 2. Meedia mõjude tüpoloogia.

McQuail (2000: 404) on välja toonud, et uudiste levik ehk omaksvõtt ja olemasolevate teadmistega ühitamine on harilikult lühiajaline või keskmise pikkusega protsess, kuid sellel on sageli pikaajalised ja süstemaatilised tagajärjed. Meedia tahab, et inimesed saaksid sündmustest teada, kuid ei püüa tavaliselt inimestele õpetada, mis on uudiste sügavam sisu. Käesolevas töös võtan vaatluse alla respondentide poolt tajutud uudised ning kuidas mingisugust informatsiooni vastu võetakse. Uurin lähemalt, kas igapäevaselt uudiseid lugedes saadakse enda jaoks uut ja kasulikku informatsiooni või suhtutakse pigem pealiskaudsemalt meediasse.

Lisades (Lisa 6) toodud tabel näitab, kuidas erinevad teemad omavahel grupeeruvad. Täpsemalt on näha, et majandustemaatika kuulub ühte huviteemade rühma poliitika ja õiguslase infoga ning statistika ja uurimisaruanneetega. Samas nähtub tabelist, et majandustemaatikal on tugev seos (faktorlaadung) ka teiste teemahuvi-rühmadega, näiteks kultuuriteemad, uudised ja utilitaarne info. Negatiivne seos on seltskonna ja tele-

filmitemaatikaga. See tähendab, et suure tõenäosusega antud teemadest huvitujad ei huvitu majandusteemadest.

1.3.2 Inimeste hoiakud rahaalaste soovitude suhtes (pankade näitel)

Swedbank on välja andnud 10 nõuannet, mis peaksid aitama inimestel eelarvet planeerida. Vastavad nõuanded on välja toodud näiteks 3.veebruari Äripäevas. Olles nõuanded läbi lugenud, võivad tekkida mõtted tõepoolest hakata rohkem kulutuste ning tulude vahekorrale keskenduma ning eelarvet pidama. Lugeses Äripäevas kirjutatud kommentaare artikli kohta selgus, et ilmnis vastakaid arvamusi. Inimesed olid kohati pettunud, et alles nüüd pangad soovitavad midagi: *„helistati kord ja küsiti suisa nahhaalselt, mis ajaks paneme laenuhalduri juurde aja kinni, helistaja isegi ei suvatsenud küsida, kas mul on plaanis midagi suurt osta, rääkimata sellest, et oleks tutvunud mu pangakonto seisuga, enne kui helistama hakkas ja nüüd on seesama pank, küll teise nimega, kes õpetab mind eelarvet planeerima. Tegelesin sellega juba sel ajal, mil pank mind "orjastada" soovis“.*

Eelnevast kommentaarist nähtub, et ollakse äärmiselt pettunud pankade poolsetes käitumistes ning on tekkinud teatud pöördumatud hoiakud pankade suhtes. Siit võib tuleneda edaspidine tugev ebausaldusväärsus pangasoovituste suhtes.

Samuti leiti, et soovitusel ei ole asjalikud ning kritiseeriti pankadepoolsete nõuannete keerukust. Tuuakse peaaesjalikult välja, et tähtis on kõigepealt mõista õigeid finantsilisi termineid ning osata neid igapäevaste rahaasjade arvestamisel kasutada. Pigem soovitakse elulähedasemaid nõuandeid, mis rohkem sõnastaksid ka erinevaid riske või tooksid välja levinumaid probleeme.

„Väga populistlikud nõuanded. Oluline on ikka inimesel esmalt arusaada, mis on vara ja mis on kohustus. Ja et kõik laenutooted (seni kuni nad on lõpuni tasumata) on kohustused. Pere kohustused peavad olema sellised, et vajadusel saaks ühe inimese sissetulekuga hakkama (kohustused tasutud&leib laual)“.

Swedbank sai otsest karmi kriitikat, mis puudutas ka laenamise põhimõtet, mis on ilmselt inimestele kohati arusaamatuks jäänud. Tõenäoliselt on kommenteerijal isiklikult negatiivsed kogemused seoses Swedbankiga.

„Sveedbänki tegelik sõnum: "Ärge te jumala eest millelegi muule oma raha kulutage! Ainult niipalju minimaalselt, et teil hing sees püsiks ja te seda hoopis meile maksta saaksite!" Äkki alustaks sellest, et tõmbaks laenude väljastamise oluliselt rohkem koomale?“

Kommenteerijate seas leidus inimesi, kes olid tõeliselt hädas igapäevaste rahaasjadega ning soovisid abi. Võib oletada, et abivajajad ei ole otsinud infot vastavatelt lehekülgedelt või võtnud ühendust spetsialistidega ning eelistavad esmalt enda mure jagada suhtluskeskkonnas.

„Mind peab tõesti õpetama tulude/kulude tasakaalu hoidma ja mis põhiline, säästma. Kulude kokkuhoiuga on raske hakkama saada ... Õnneks ei ole mul mitte ühtegi võlga, mitte kellelegi. Kui ei ole, siis ei ole ja olen kasvõi näljas. Õpetage, kuidas paremini planeerida ja olla“.

Leidus ka kommenteerijaid, kes ei suhtunud niivõrd skeptiliselt pankade poolsetesse soovitusesse ning pidasid soovitatud säästmisviise pigem kasulikeks.

„Iga kuu 200 krooni kõrvale pannes kogud aastaga juba 2400... No nii, kui palju aastaid kulub sellises tempos, et pere soovitatav 3-6kuu sissetulek saaks kõrvale pandud? Isegijuhul, kui peres on ainult üks rahateenija ja ta teenib miinimumpalka“.

Eelnevatest kommentaaridest selgub, et paljude inimeste jaoks on rahaga hakkama saamine valusaks probleemiks. Samas on inimestel barjäärid vastavateemaliste soovitude ja hariva info vastuvõtuks, eriti kui seda esitavad pangad. Käesolevas töös uurin, millest on tingitud inimeste hoiakud pankade suhtes ning miks eelistatakse pigem iseseisvalt hakkama saada.

1.3.3 Pankade usaldusväarsus (pangad kui kõneisikud)

Postimehe majanduslehekülg *online* väljaandes E24 seadis küsimärgi alla 2009. aasta oktoobris Swedbank'i usaldusväarsuse. Finantsinspeksioon oli seisukohal, et Swedbank on huvide konflikti olukorras tekitanud varalist kahju kohustuslike penisonifondide osakuomanikele. Artikkel keskendub probleemi uurimisele püüdes välja selgitada, milles seisnes huvide konflikt ning mida Swedbank täpsemalt valesti tegi. Selline artikkel võib mõjuda laastavalt panga klientuurile, kes seda loevad ning oma panka usaldavad. *„Justkui sellest oleks veel vähe, et Swedbanki penisonifondid on tootluselt riigi kõige nõrgemad ja fonditasude poolest kõige kallimad. Nüüd lisandus ka veel kahtlus, et fonde on juhitud mitte*

osakuomanikest tulevaste pensionäride, vaid hoopis pankurite enda kasumi huvides.“ (Postimees, E24, 13.10.2009). Käesoleva töö raames on respondentidel palutud hinnata, kuivõrd nad usaldavad pankadepoolseid soovitusi ning on võimalik järeldada, kuidas hinnanguid kujundatakse.

2. UURIMISKÜSIMUSED

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on välja selgitada, milline on massimeedias edastatud rahakasutuse-alase teabe vastuvõtt noorte seas ning millised tegurid seda kujundavad.

Uurimisel käsitletakse kaht tegurite ringi:

- 1) noorte suhtumine rahasse, raha roll tulevikuplaanides, lapsepõlvest/kodust saadud kogemus ja praegused rahakasutuse praktikad; praegused reaalsed rahalised võimalused
- 2) noorte suhtumine meediasse, eriti meedia usaldusväärsus rahakasutuse-alaste nõuannete jagajana, arvestades seda et meedial on eeldatavasti ka suur roll tarbimise õhutajana (eriti majanduskasvu perioodil).

Töö uurimisküsimused jagunevad seega kolme ossa:

1. Milline on noorte suhtumine rahasse ning raha kasutamise praktikad?
 - 1.1. Millised on praegused rahakasutuse võimalused ja praktikad?
 - 1.2. Millised on lapsepõlvest/kodust saadud rahakasutuse-kogemus?
 - 1.3. Milline on raha ja selle teenimise roll noorte tulevikuplaanides?
 - 1.4. Kas noorte praeguste hoiakute, praktikate ja tulevikuplaanide põhjal saab sõnastada sisulised teabevajadused ?
2. Milline on noorte suhtumine rahateemalistesse meediakajastustesse?
 - 2.1. Kuivõrd oluline on raha (kasutuse) teema noorte meedia jälgimise harjumustes? Kuivõrd üldse aktsepteeritakse meediat igapäevase

praktiliste nõu jagajana? Meedia ja pangad pakuvad küll pealtnäha kasulikku infot, kuid kas see pakub ka huvi inimestele?

2.2. Kuidas tajuvad noored üldist raha ja tarbimise alast meediakajastuse stiili, edastavaid väärtushinnanguid ja sõnumeid? Kas ja kuidas tajutakse meediakajastuse muutust enne ja pärast majanduskriisi?

3. Mis kujundab rahakasutuse-alase meediateabe vastuvõttu noorte seas?

3.1. Milline on konkreetsete artiklite vastuvõtt?

3.2. Kuidas on artikli (te) vastuvõtuga seotud noore enda rahakasutuse-alased praktikad ja hoiakud?

3.3. Kuidas on artikli (te) vastuvõtuga seotud noore hoiakuid meedia suhtes, meedia usaldusväärsus vastava info edastajana?

3. MEETOD

Antud töös on andmekogumisel kasutatud süvaintervjuu meetodit ning transkriptsioonide analüüsimisel kvalitatiivset e formaliseerimata sisuanalüüsi.

Käesolevas töös on läbi viidud informandi-intervjuud, mis tähendab seda, et intervjuueeritavad ei ole antud teemal eksperdid vaid väljendavad oma isiklikke kogemusi ja arvamusi.

Kvalitatiivne meetod võimaldab süveneda konkreetsesse juhtumisse, konkreetsesse inimesse ja sündmusse (Masso 2010).

Ajalehe lugemise harjutus on töösse toodud selgitamaks, kuidas ning kas tudengitele rahateemalised uudised silma jäävad. Paluti sirvida ajalehti ning hiljem küsiti, kas jäi silma mõni rahaga seotud uudis. Paluti ka põhjendada, miks ei jäänud silma või kui jäi, siis miks just need uudised ning kas pakuvad huvi. Kui ei märganud selliseid uudiseid, siis paluti vaadata uuesti ajalehte ning otsida vastav uudis ja kommenteerida, miks seda ei märganud ning kas uudis pakub või ei paku huvi.

Intervjueeritavate ideede ja mõtete paremaks mõistmiseks on töösse sisse toodud kollaažide ülesanded, kus tudengid kujutavad oma tulevikku ning selgitavad täpsemalt, mida tulevikult oodatakse.

Lisaks on töös ka joonistamise harjutus, kus tudengid pidid meenutama, milliseid uudiseid meedia kajastas kõige enam aastatel 2006-2007 ning 2009-2010. Üks tudengitest tegi harjutuse arvuti abiga ajanappuse ja vajalike vahendite puudumise tõttu.

4.VALIM JA INTERVJUEERIMISPROTSESS

Käesolevas töös on eesmärgiks uurida just noorte tudengite suhtumist rahasse ning meediasse ja selle paremaks analüüsimiseks tehti intervjueeritavatega süvaintervjuu. Intervjueeritavaid oli kokku üheksa, kelle hulgas oli vanematest lahus elavaid tudengeid, kes elasid omaette; tudengid, kes elasid elukaaslastega ning tudengipaarid. Tudengipaarid kaasati töösse seetõttu, et oleks võimalik saada rohkem erinevaid arvamusi tudengitelt, kes elavad erinevatest tingimustes ja peavad samuti hakkama saama ning ka üksteisega arvestama. Intervjueeritavate vanused jäid vahemikku 21-26 eluaastat.

Valimi moodustamisel lähtusin sellest, et tegemist oleks ülikoolis õppivate noortega ning kes elaksid mõnevõrra erinevates tingimustes, kas siis üksinda või elukaaslasega. Üheks tingimuseks valimi moodustamisel oli see, et tudeng elaks iseseisvalt (vähemalt suurema osa ajast), mitte enam vanematekodus.

Intervjuuks koostati terve rida tudengite tulevikusoovide ja rahakäsitlustega seotud küsimusi. Tudengipaaridelt küsiti ka isiklikumaid küsimusi nende kooselu ja eelistuste kohta. Kokku intervjueerisin üheksat tudengit ning intervjuud kestsid 1-2 tundi olenevalt osaliselt loominguliste ülesannete sooritamise kiirusest ning üldisest vestluse sujumisest. Pikim intervjuu kestis kaks tundi ja 23 minutit ning lühim intervjuu üks tund ja kaheksa minutit.

Tudengid suhtusid kollaažiülesandesse üsna positiivselt rakendades ka veidi fantaasiat. Kollaažides kasutati üsna suuri igapäevaseid tarbeasju nagu seda on toiduainete pakendid ja kurgipurk. Suurem osa kollaažidest tehti arvuti abil, mis tähendas, et tudengitel ei olnud

parasjagu näiteks võimalust ajakirju või ajalehti lõikuda ning seega panid kokku erinevaid pilte, mis Internetist leidsid ja ka see meetod toimis üsna hästi.

Alltoodud tabelist (Tabel 1) on välja toodud kõigi üheksa intervjuueeritava andmed: eristuskoodid, vanused ning õpitavad erialad. Näiteks eristuskood NE1 näitab, et tegemist on naissoost (N) vastajaga, kes elab elukaaslasega (E). Indikaator 1 eristab teda teisest samade andmetega vastajast. NÜ1 tähistab naissoost (N) tudengit, kes elab üksinda (Ü) ning indikaator 1 eristab teistest samade kriteeriumitega vastajatest. MÜ1 puhul tähistab M meessoost vastajat. Järjekorras esimese tudengipaari puhul on eristuskoodiks naissoost vastaja puhul NP1, kus P tähistab paari ning meessoost vastaja puhul MP1.

	Vanus	Eriala
NE1	22	Ajakirjandus ja kommunikatsioon
NE2	21	Sotsiaaltöö
NÜ1	22	Kunstiõpetus
MP1	22	Tervisekaitse
NP1	22	Majandus
NP2	21	Haridusteadused
MP3	22	Riigiteadused
NÜ2	23	Sekretäritöö
MÜ3	26	Tüürimees

Tabel 1. Intervjuueeritavate eristuskoodid, vanus ja õpitavad erialad.

5.TULEMUSED

Tulemused on esitatud vastavalt uurimisküsimustele. Tulemuste all vaadeldakse elutingimuste poolest erinevaid üliõpilasi: üksinda elavad tudengid, kes iseseisvalt peavad toime tulema; elukaaslastega tudengid ning tudengipaarid. Neile kõigile esitati sisuliselt ühesugused küsimused raha, pere, tuleviku, sõprade ning meedia teemal. Tulemuste esitamisel on kasutatud loominguliste ning mõttetööga seotud ülesannete tulemuste kirjeldusi (kollaažid, joonistused, lehelugemise harjutused).

5.1 Suhtumine rahasse ning rahakasutuse praktikad

Analüüsi noorte suhtumist rahasse ning rahakasutuse erinevaid praktikaid. Rahakasutuse võimalused võib käesoleva töö raames jagada kolme gruppi: vanematest sõltumine, iseseisvalt raha teenimine, elukaaslasest sõltumine. Tudengite hetkelisi rahalisi võimalusi illustreerib allpool toodud tabel, kus on toodud erinevad tegevused/asjad, milleks võiks raha tarvis olla. Tabelist (Tabel 2) nähtub, et tudengitel üldiselt jätkub raha korralikuks toitumiseks, tervise eest hoolitsemiseks, välimuse eest hoolitsemiseks, eluaseme kuludeks, vaba aja veetmiseks, õppimiseks ja enesetäiendamiseks ning teatris, kontserdil, kinos käimiseks. Kõige enam on loobunud riiete ostmisest ning uue olmetehnika muretsemisest. Selgub, et valdav osa respondentidest ei kuluta raha raamatute ostmiseks ning mitte keegi antud küsitlusest ei kuluta ajakirjanduse tellimiseks. Sportimiseks kulutatakse võrreldes teiste asjadega üsna vähe raha. Ühel intervjuueeritaval (NE2) ei kulu raha eluaseme kuludeks põhjusel, et see kohustus on elukaaslase kanda. Auto hooldamiseks ning sõitmiseks kulub antud valimi raames raha vaid nendel, kes omavad autot.

	Üldiselt jätkub	Mõnikord jätkub, mõnikord mitte	Ei jätku, olen pidanud sellest loobuma	Ei vaja seda, ei kuluta sellele
Korralikuks toitumiseks	5	4		
Riiete ostmiseks	3	2	4	
Tervise eest hoolitsemiseks	5	2		2
Oma välimuse eest hoolitsemiseks	4	3		2
Eluaseme kuludeks (küte, vesi jne)	8			1
Eluaseme meelepäraseks sisustamiseks		3	3	3
Remondiks		2	3	4

	Üldise lt jätkub	Mõnikor d jätkub, mõnikord mitte	Ei jätku, olen pidanud sellest loobuma	Ei vaja seda, ei kuluta sellele
Ajakirjanduse tellimiseks				9
Sportimiseks	1	1	1	6
Reisimiseks	1	3	3	2
Vaba aja veetmiseks, meelelahutuseks, harrastusteks	5	2	2	
Uue olmetehnika muretsemiseks (TV, külmkapp, mikrolaineahi jne) Sülearvuti	1	2	4	2
Külaliste kutsumiseks, kingituste tegemiseks	4	4		1
Õppimiseks, enesetäiendamiseks	5	2		2
Kohvikus, pubis, restoranis käimiseks	3	5	1	
Raamatute ostmiseks	2			7
Teatris, kontserdil, kinos käimiseks	5	3	1	
Auto hooldamiseks, sõitmiseks	2	2		5
Arvuti ostmiseks, hooldamiseks, täiustamiseks	1	4	1	3

Tabel 2. Intervjueeritavate rahalised võimalused. Lahtrites märgitud vastajate arvud.

Selgus, et on veel vajalikke kulusi, mille jaoks tudengitel alati raha ei jätku. Toodi välja kulusid, mis on suurema mastaabilised ning vajavad teostamiseks pikemat aega, kuid mida ei ole võimalik vältida.

- NE1: // ... no mõned võlad on maksmata (ütleb muiates häbelikul toonil).

Kui tunti, et raha jätkus igapäevaste oluliste tegevuste jaoks, siis püüti sellegipoolest tuua välja, mille jaoks võiks veel raha kuluda. See võib viidata soovile, et oleks raha kordades rohkem, sest on mõeldud, mida sellisel juhul veel teha saaks.

- MP2: // ... mul ei jätku raha kerjustele andmiseks (muigab). // ... mul endal ka ei ole, sest et kuidas saab nagu ... kerjus tuleb minu käest kerjama, kui mul on niigi juba mingi miinus 90 000 õppelaenu, ma olen siis ju mitu korda vaesem kui tema.

5.2 Kulutused hobidele ja enesetäiendamisele

Intervjueeritavate seas oli tudengeid, kes tundsid, et neil ei jätku piisavalt raha hobidega tegelemiseks või hobide jaoks vajalike esemete soetamiseks. Toodi välja pigem kaugemad unistused ning intervjuudest ei selgunud, kas respondentidel leidsuks esemeid või tegevusi, mida oleks neil igapäevaselt reaalselt vaja või milleta oleks keeruline hakkama saada.

- NP1: // ... mul ei jätku raha osta endale suur valge klaver. // ... sest, et sa ei saa süntesaatori peal mängida neid ... klaveritoone, mis on vaja mängida. Ja siis kitarri jaoks mul ei ole ka jätkunud raha.
- NÜ2: (tsitaat kollaaži kommentaaridest) // ... Lapsest saadik krossirajal elanud, nii et ... kunagi peab ju endale ka saama millegi, millega sõita. Veel siin on lumelauad mul ... veelgi üks vägagi meelepärane tegevus.

Tudengid tegeleksid ilmselt rohkem vabaaja harrastustega ning enesetäiendamisega, kui oleksid paremad rahalised võimalused, kuid kui ei leita nende asjade jaoks aega või piisavat tahet, siis võib ehk järeldada, et sellised tegevused ei ole äärmiselt vajalikud. Kiputakse tahtma enamat, kui vaja oleks.

- MÜ3: // ... Oleks tahtnud soome keele kursustele minna, aga aja ja peamiselt rahapuudusel jäid need katki ... kanuumaratonile jäi ka minemata.

5.3 Raha juurdehankimine

Enamasti ei osatud välja tuua veel kulutusi, peale nende, mida tabelis (Tabel 1) hinnati, mille jaoks raha ei jätkuks. Rahapuudusel küsitakse tavaliselt vanematelt raha juurde või siis siirdutakse elukaaslase poole vastava murega, kuid töölemineku peale mõeldakse alles viimases hädas. Siinkohal on võimalik vastajad jagada gruppidesse: elukaaslasest sõltuvad, vanematest sõltuvad, iseseisvad ning tudengid, kes rahaga pigem kergekäelisemalt ümber käivad.

Elukaaslasest sõltuv:

- NE1: // ... utsitan Tõnut tagant, et „tee rohkem“ (naerab) või siis ee ... või siis, ega mul otseselt tegelt ei olegi midagi teha kui tööd otsida ainult.

Elukaaslastega tudengid tunnistavad, et sõltuvad teisest inimesest vägagi ning kohati ei suudeta ette kujutada igapäevast toimetulekut nii, et keegi ei toetaks. Igapäevast hakkamasaamist kujutatakse paremini ette kaaslase toel ning ollakse harjunud sellega. See võib ühtlasi aidata paremini end lahutada vanemate rahakotist ning teatud mõttes iseseisvamaks muuta, kuid teisalt siiski sõltutakse kellestki.

- NE1: // ... *mina sõltun temast ikka väga kõvasti, sest et kui meil näiteks praegu midagi juhtuks või me lahku läheks või midagi või tema näiteks ei suudaks enam rahaliselt midagi ... siis eee noh, mul on ainuke võimalus oleks töö leida ja muidu ma lihtsalt ei tuleks toime, sest mul eee ... ei ole mitte mingit raha ... //*
- MP2: *saaks ilma ka hakkama, aga ... kui me koos elame, siis ... siis*
- NP2: *siis on lihtsam.*

Vanematest sõltuvad:

Selgus, et üle poolte respondentidest sõltuvad oma vanematest. Küsisin, mida teha, kui raha otsa saab ning noored vastasid kindlameelselt, et vanematele on võimalik sellises olukorras loota. Sellegipoolest teadvustatakse endale, et ollakse äärmiselt sõltuvad veel vanematest ning tõenäoliselt ei ole see midagi, mille üle uhke olla. Teisalt on respondendid teadlikud, et on olemas ka teisi võimalusi raha juurdesaamiseks.

- NE2: // ... *kuna ma mingil määral ikkagi sõltun vanematest, siis ma ilmselt pöördun sennapoole. Arvatavasti.*
- NP2: // ... *küsin vanematelt. Kui see mingi, noh ... oleneb, mida ma parajasti endale soetada tahan ... et ee kui ma tahan endale näiteks ee ... ostangi maja, siis ma ilmselt peaks laenu võtma ... aa ee, aga mingid siuksed pisiasjad, millele mulle ei jätku ... siis ma küsin vanemate käest või taotlen stipendiumeid.*
- MP2: *küsin üldiselt ee ... sealt seda juurde, kust ta nagu tuleb ehk siis vanemate käest, sest kuna ma praegu olen täiesti vanematest sõltuv, siis ... võlgu ma nagu pole kunagi kelleltki võtnud. Rõhutatakse, et võlgu ei võeta ning püütakse seeläbi nii-öelda ausalt raha juurde hankida.*

Iseseisev:

Iseseisvama eluga harjunud tudengil tuleb esimesena pähe mõte pigem ise mingil viisil raha juurde hankida ning seostab eelkõige töö leidmisega.

- NÜ1: // ... *otsiksin kiiremas korras omale tööotsa et juurde teenida ...* //

Kergekäeline rahaga ümberkäimine:

Vabama suhtumisega ning rahalise käsitlusega respondendid ei suhtunud ka tõsisemalt antud küsimusse, kus oli vaja mõelda, mida teha, kui raha enam ei jätku. Äärmuslik on raha juurdehankimine hasartmängude abil, mille riski küll mõistetakse, kuid sellegipoolest ollakse valmis õnne proovima.

- MP1: // ... *ajame käed võõraste taskutesse ...* // Lisades veidi humoorikust vastustesse. // ... *või vanemate taskusse või siis ma ajan veel kellegi teise taskusse.*
- MÜ3: // ... *olen küsinud paarilt sõbralt võlgu kuniks raha tuleb. Paar korda on viimased säästnud pokkerisse pandud, lootes et ehk õnnejumal aitab. Kuid see on liigne risk, kuigi on ka vedanud.*

5.4 Rahapuudusel teatud asjadest/tegevustest loobumine

Uurisin, millest oleksid noored valmis loobuma, kui raha enam tõepoolest ei jätkuks. Tudengid püüavad leida viise, kuidas kokku hoida ning mõelda sellele, millest võiks ja saaks loobuda rahapuudusel. Püütakse välja tuua asju või tegevusi, mis ei tundu olevat niivõrd olulised ning vajalikud. Respondendid viitavad eelkõige enda jaoks väiksematele ja ebavajalikele esemetele. Selgelt eristuvad naiste ja meeste erinevused siinkohal. Naised mõtlevad eelkõige enda välimuse peale kulutatavatest summadest ning millest sealjuures loobuda võiks (kosmeetika, riided). Mehed mõtlevad mõnevõrra praktilisemalt ning toovad välja liiklemisvahenditele ning toidule kuluvad summad.

- NE1: // ... *riiete ostmisest ja ... ütleme selliste ... sellisest meelelahutusest nagu ongi kino ja ... ja mingi selline väljaskäimine, et eee ... ee noh ... või siis näiteks ka ... hakkaks nagu bensiini peale ka rohkem mõtlema, et ei sõida teise linna otsa nii kergekäeliselt ...* //
- NÜ1: // ... *kosmeetikavahendid ... ripsmetušš, kulmuvärv, huulelaided ...* //
- MÜ3: // ... *Õlust ja maale sõitmisest. Ennekõike söögi ostmisest, sest akadeemias on üks hea hüve – tasuta söök. Kuna aga nende aastatega ei kannata enam sööklas süüa, siis on tulnud ise kokata. Nii et rahapuudusel, tuleb sööklatee jalge ette võtta jällegi.*

Selgelt ilmnevad naiste ja meeste puhul erinevused paarisuhete puhul, kui meespool peab teatud kulutust üleliigseks, kuid naispool mitte. Siinkohal võivad rolli mängida inimeste omavahelised erinevused väärtuste ning rahahoiakute puhul.

- MP1: // ... *bussiga sõitmisest. Bussiga sõitmine maksab. Vahepeal vaieldakse omavahel ning neiu mainib noormehele (intervjueeritav), et see pole sugugi nii suur kulutus. Noormees aga vaidleb omalt poolt vastu. // ... no aga kuupilet ... ma ei osta kunagi kuupiletit ja siis tuleb kuus nelisada krooni bussipiletitele.*

Tuukse välja kulutused, mis on ka praegusel hetkel tudengi jaoks üleliigsed, kuid häirima hakkaksid need alles siis ning õhutaksid pigem loobuma, kui esineksid rahalised raskused. Huvitavalt on respondendid välja toonud, et neil on olemas üleliigseid ja kohati tarbetuid kulutusi, kuid siiani pole neist loobunud, aga hinnatakse, et vajadusel ei oleks see probleemiks.

- NP1: // ... *ostaksin vähem liha. // ... mingist ringist näiteks ... üliõpilasteatri mingist osamaksust ... ma niikuinii ei käi seal. Ma arvan, et ma lihtsalt loobuksin sellest, et ma tarbiksin mingisuguseid odavamaid toidukaupu.*

Vastustes rakendati huumorimeelt, mis võis viidata sellele, et ei mõeldud tõsisemalt probleemi üle. Siinkohal kerkivad veelkord esile respondendid, kes pigem suhtuvad kergekäelisemalt rahasse ning ei märka ega taju ilmselt reaalselt ohtu enda jaoks, et rahast võiks puudu jääda.

- MP2: *söögist. // ... mis see väike kõhuvalu mehele ikka teeb (muigab).*

5.5 Asjad, mille jaoks püütakse raha hoida

Tudengid mõtlevad hoolega selle üle, missugused on need primaarsed asjad ilma milleta nad päevast-päeva toime ei tuleks ning mille jaoks rahapuudusel kindlasti püütaks raha hoida. Kõige enam mõeldakse söögi peale, kuid seati ka laiemaid ning kaugemaid perspektiive ning toodi sisse investeerimise roll igapäevaelus.

- NÜ1: // ... *reisimine, hambaravi. Neisse tasub investeerida ja no kunagi ei tea millal kitsas käes ... on hea kui halvematel aegadel on kust võtta.*

Arutletakse toidu ning elukoha tähtsuse üle ning paaride seas tekib vastuolusid ning esile tulevad erinevad prioriteedid. Kooselavad tudengid sõltuvad üksteisest mõnevõrra rahaliselt ning kulutused on mõnel puhul omavahel ära jagatud ning seda võetakse

iseenesestmõistetavana. Seda on näha ka allpool toodud neiu vastusest, kelle jaoks on eluase olulisem kui toit just seetõttu, et toidu ostad elukaaslane.

- MP1: *aga toit on ikka tähtsam. // ... toit, kuna tühja kõhuga sa ei saa midagi teha ja kui saad vaid need kurjad kirjad, et maksa üür ära, siis saad veel elada ju.*
- NP1: *aga üür ka, seda ei saa ära kaotada ju ... //... // ... vesi ja siuksed asjad. // ... eluase ütlen mina ... sest sa ostad toitu juba (viidates elukaaslasele).*
- NP2: *// ... ee söök ee ... jaaa soe ... tuba, kus pesitseda ... jaa ... jaa haridus kindlasti ka, millest ei saa loobuda.*

Noormees, kes on juba eelnevalt maininud, et võlgu ei soovi mitte mingil juhul olla kellelegi ning sellest püütakse äärmiselt rangelt kinni pidada.

- MP2: *no ma arvan, et antud juhul üür, kommunaalid, igasugused maksud ... mulle ei meeldi kunagi võlgu jääda ... et püüan ükskõik mida teha, et mitte võlgu olla.*
- NÜ2: *// tervise, mis iganes, ravimite ja üüri peale.*

5.6 Eelarve pidamine

Tudengid peavad eelarve pidamist pigem nende inimeste jaoks oluliseks, kellel on rahalisi raskuseid ning kes mingil muul viisil hakkama ei saaks. Personaalselt ei ilmne vastustest eelarve pidamise vajalikkust tudengite seas, kuid on erandeid, mispuhul võib tegu olla vastutustundlike noortega, kellel ei ole iseseisvalt kõige lihtsam toime tulla. Välja tuleb harjumus noorte seas pöörata suuremat tähelepanu rahalistele võimalustele ning kulutuste ülesmärkimine siis, kui tuntakse, et on raskemad ajad toimetulekuks.

- NE1: *// ... kui on mingi raskem kuu näiteks, siis olen kirjutanud, mis mul sisse tuleb ja mis mul välja läheb jaa mis on nagu kõige tähtsamad asjad, mida kohe maksta ja siis olen neid maha kriipsutanud kui need on makstud ja niimoodi ... //.* *// ... ma ei tee seda regulaarselt, et kui mul on head ee ... hea aeg nagu või raha on palju, siis ma nagu eriti sellele ei mõtle.*

Tudeng elukaaslasega ei pea eelarve pidamist oluliseks abivahendiks personaalselt ning ei leita, et üldisemas mõttes see vajalik tegevus võiks olla. Jääb selgusetuks, miks täpselt nii arvatakse.

- NE2: *// ... et kuna ma üksi ei ela, siis mul nagu ei ole see, et ma puhtalt ise peaksin nagu igasugused ... kõik asjad vaata ära maksuma ja ... ja ... ja süüa ostma ja mis*

iganes. Et, siis ei ole seda nagu väga vaja olnud ... // ... kui ma tean, mis summa mul sellest maha läheb, onju ja ma tean, mis mul ülejäänud summa ... mis mul nagu nii-öelda vaba jääk jääb, et ma saan süüa ja ma ei tea riided selga ja mis iganes, onju, siis noh ... ma tean, et ma pean selle rahaga läbi saama ja muud mul üle ei jää, et konkreetselt mingit eelarvet ma küll koostama vist ei hakkaks. Oo eiei! Pole minu teema eriti (naerab).

Käesoleva töö raames pidas üks tudeng järjekindlalt eelarvet.

- NÜ1: *Ma panen alati kõik kirja palju mul millegi peale läheb ... just kommunaalmaksete osas. Ma tean alati arvestada palju mul kuus läheb umbkaudu.*

5.7 Eelarve kasulikkus

Leitakse, et eelarve pidamine on üsnagi kasulik abivahend, kuid ei eeldata, et tudengid seda konkreetset abivahendit kasutaksid vaid pigem suuremad perekonnad.

- NÜ1: *// ... see tuleb kasuks. Saab arvestada palju raha jääb kätte ... eriti neil, kel pole hea sissetulek, elavad üksi või on näiteks suur perekond ja palju lapsi toita ja nii edasi. Neil, kel raha palju, ei pea selle peale mõtlema nii palju.*

Noortel on arusaam, et kui raha on piisavalt palju, siis ei ole tarvis muretseda erinevate kulutuste pärast või isegi mõelda eelarve pidamise peale. Tudengid on katsetanud kulutuste ja tulude ülesmärkimist selleks, et näha, kas see tõepoolest aitab kaasa igapäevasele toimetulekule.

- MP1: *jaa! Vaese nädala. Räägib ka, miks ta seda tegi: ma tahtsin näha palju ma kulutan võimalikult vähe raha ... kulub vähem ... selles ... toidu peale. // ... sel nädalal kulus mul rohkem (naerab) kui tavaliselt.*

Kui eelarve pidamisest on raske aru saada või raske arvestada kokku erinevaid kulusid ning tulusid, siis tõenäoliselt ei soovitagi sellega tegeleda.

- NP1: *// ... ei olnud kasulik selle võrra, et ma ei saanud sellest midagi aru ... mul ei ... ma hakkasin nagu raamatupidamist tegema, et palju mul kulub kuskile ja siis läks mul kõik lõpuks segamini. Nii et see ei olnud nagu mõttekas.*
- NP2: *// ... kui oleks täpselt niimoodi, et ma peaksin ots-otsaga kokku tulema, kui mul ei ole mingit vabaraha, siis ma teeksin kindlasti ... eelarve ja hoiaksin oma tšekid alles ja nii, et saaksin ülevaate ... aga praegu ei ole vajadust.*

Eelarvet on järgmise tudengi sõnul võimalik ka nii pidada, et ei pea summasid kirja panema vaid saab ka peast arvestada.

- MP2: *ma teen ... ma võtan endale enam-vähem päeva raha ja sellest ma arvestan //... // ja päevaraha kui läheb ükspäev üle, siis jälle paned järgmisesse päeva ja kui jääb puudu, siis tuleb kuskilt näpistada ja ... et selles mõttes, et midagi suurt ei ole ju vaja osta, põhiline on süüa ja jook.*

Ollakse kursis, mis on eelarve pidamise põhimõte ning milleks ta hea võib olla, kuid siiski ei loeta seda iseenda jaoks niivõrd vajalikuks.

- MP2: *kui sa hoida ei oska raha, et selles mõttes, et sellepärast ongi hea eelarve, et noh ... kellel meil ei oleks kiusatust nagu poes suu ... noh poes osta kõike, mis nagu silma hakkab, onju ja ja kui sa nagu paned mingi piiri ette, mida ka eelarve teeb, paneb piire, siis ... ee ... siis tast on ikka kasu.*

5.9 Iseenda ja vanemate rahahoiakute erinevuste märkamine

Siinkohal kirjeldatakse tudengite arusaamu rahakasutusest, mis on kaasa tulnud perest ning lapsepõlve kogemustest. Võrreldakse ema-isa rahakasutusmeetodeid ning -hoiakuid ning sõprade/tuttavate hoiakuid iseendaga. Leiti suuri erinevusi ning osati välja tuua ema-isa erinevaid rahahoiakuid, mida jälgides usuti, et suudetakse ise paremini toime tulla.

Respondendid leidsid, et nende igapäevane rahaline toimetulek peegeldab pigem suuremat kokkuhoidu, kui vanemate puhul. Suudetakse leida erinevusi iseenda ning vanemate rahakäitumises ning võib eeldada, et seeläbi on püütud justkui paremini toime tulla iseseisvalt elades.

- NE1: *// ... ma olen nagu selles mõttes kokkuhoidlikum kui nemad mõlemad ... // // ... kui ma õppelaenu võtsin, siis ee nad mõlemad soovitasid mulle, et „võtta ikka rohkem“ ja niimoodi, ma ütlesin, et „mul ei ole ju seda vaja, et ma pean ju pärast hakkama seda tagasi maksma, et miks ma ... „ ja nemad, et „oo, et küll saab“ ... //.*
- NP1: *// ... ema lihtsalt ütles, et ... ma ei tea lihtsalt käitumise järgi ma olen võtnud selle ema kokkuhoiu teema nagu üle ... et mitte päris isasse.*

Vastustest ilmnes, et rahakäitumuslikud erinevused võivad kujuneda ka hoopis vastupidiseks ning koduse range kasvatuse tõttu, kus rahaga ei käidud ilmselt väga kergekäeliselt ümber,

püüab tudeng seda iseseisvalt elades kompenseerida. Samas ise ei teadvustata endale, millest võivad tulla taolised erinevused.

- NE2: // ... ma ei tea, kust mina selle saanud olen, aga mina olen selline laristaja-tüüpi inimene, aga nemad ei ole ... //
- NÜ1: // ... isa kulutab vähem ... osad asjad, mida ema vahel ostab, jätaks isa kindlasti ostmata, sest ta arvab et seda pole neil tarvis.

5.10 Iseseisvalt kujundatud rahahoiakud

Osades peredes ei räägita avatult rahast ning vanemad ei kaasa lapsi rahaasjadesse ja seega on lapsed iseseisvalt kujundanud oma hoiakuid ja arusaamu.

- NP2: // ... meil kodus nagu rahaasjadest pole räägitud praktiliselt üldse. Selles mõttes, et noh ... et ee ... kuna isa kasum on suurem kui ema oma reaalselt, sest ema on õpetaja, siis ee ... ma arvan, et isa on alati arveid maksnud ja meile nagu raha andnud jaa ema on siis pigem see, et kui me käime emaga nagu poes, siis ema ostab meile, a kui isa ja emaga koos poes, siis isa maksab. Põhimõtteliselt isa peab meid üleval (naerab) ... ja siis see ema on nagu meie ... ee taskuraha (naerab).

Eelnevast tsitaadist lähtudes on peres välja kujunenud kindlad rollid ning koos elades, isegi kui nendest rollidest ei räägita, on võimalik aru saada. Rangema hoiakuga peredes jagati lastele õpetusi ning pandi nad varakult praktikaga proovile.

- NP2: // ... me saime alati iga iga ... ma ei mäleta, kas see oli nädal või päev, ma arvan, et nädal nagu kindla taskuraha ja siis me pidime ise seda majandama, et kuidas me seda raiskame ... ja põhimõtteliselt oli see, et et ee et nagu mõtle läbi, mida sa ostad, et ee ... parem nagu osta see kallis ja hea kui see odav ja, mis kohe ära laguneb või noh ... et kvaliteedi ja raha suhet õpetati (naerab).
- MÜ3: // ... rahakott oli ema käes, tema oli see, kes süüa ostis ja raha kõrvale pani. Vanemad koos ühiselt võtsid muidugi otsuseid, mida soetada vaja või milleks säästa. Kuna mul ema on raamatupidaja, siis see ka loogiline et tema otsustas.

Märgati erinevusi selle vahel, mida vanemad õpetasid või soovitasid rahakasutusest ning kuidas ise igapäevaelus käitusid.

- MP2: // ... Näiteks ema ütleb, et „ära larista kõike raha maha“, ise laristab (naerab).

5.11 Lapsepõlve esimesed kokkupuuted rahaga

Lapsepõlves puututi kokku rahaga küll vähem, kuid esimesed kogemused rahakasutusest võisid seada omaette hoiakuid juba siis. Lapsed ei oska ehk veel hinnata raha ning mõelda sellest, kui ühest igapäevasest abivahendist toimetulekuks. Intervjueeritavatel esines lapsena huvitavaid seiku, kus rahaga kokkupuude jättis oma jälje.

- NÜ1: // ... ükskord väikse lapsena kui poes käisin, siis anti mulle liiga vähe raha tagasi ... nad oleksid pidanud palju rohkem tagasi andma nagu hiljem tšekilt vaadates selgus (muigab), sellest ajast peale vaatan ma alati ostutšeki üle, ja enne poest ei lahku ... //
- MP2: : ükskord ma kogusin kassase raha, et osta endale ühte asja ... ma ei mäleta, mis asi see oli, aga point on see, et ma kogusin selle raha kokku ja ostsin selle asja ... selles mõttes, et ... olgugi ... olgugi, et Eesti riigis oli suur inflatsioon, kui sa palju kogud, ikka saad.

Leidus lugusid lapsepõlvest, mis näitasid hoiakuid erinevate generatsioonide vahel. Vanaemapoolsed hoiakud lapselapse suhtes ning lapselapse hoiakud ema ning vanaema suhtes. Selgus, et oma vanematest sõltumine võib kesta läbi terve elu nii kaua, kui vähegi võimalik.

- NÜ2: // ... kuna ma elasin vanaemaga koos, siis vanaema sai pensionit ja ma teadsin, kus ta seda raha hoiab ja siis ma tahtsin kooli minna ja ma võtsin vanaemalt viiesaja kroonise ja siis ma läksin sellega kooli ... //

Põhjust, miks raha võeti, seletati tõsiasjaga, et paljudel teistel eakaaslastel oli kooli märkimisväärselt rohkem kaasa antud, kui lugu jutustaval noorel ning tekkis vajadus näidata teistele, et ei olda halvemal elujärjel. Tõenäoliselt sooviti teenida eakaaslaste heakskiitu ning eeldati, et selle jaoks oleks vaja nendega võrdsel tasandil olla ja ühtemoodi käituda. Selline sõprade alateadlik pealepressimine võis olla tõsisemaks probleemiks kogu koolis ning

erinevate eagruppide vahel. Neiu südametunnistus ei lubanud kodust kaasa võetud rahast sentigi kulutada koolis ning oli hirmul, et keegi võib selle raha ära varastada.

- NÜ2: // ... siis ma läksin koju ja siis vanaema oli paanikas, et ta sai aru, et tal on viissada krooni kadunud ... ja ma ei julgenud seda tunnistada talle ... // // ... ja siis emale ma rääkisin kõik ära ja siis ta pidas mulle pika loengu, et nii ei tohi ikka teha ja kui ma tahan, et siis ma pean küsima ja nii ei saa ja siis me emaga koos peitsime selle viiesaja kroonise vanaema voodi alla ja siis ütlesime, et kogemata kukkus.

Neiu ema ei andnud tütrele head eeskuju, valetades vanaemale ning andes selle idee ka tütrele edasi. Neiu ei küsinud otse mitte kunagi vanaema käest raha, kuid silma jäi, et ema siiski tegi seda.

- NÜ2: Mina ei küsinud vanaema käest, aga kui ma küsisin ema käest, siis ema läks vanaema käest küsima. Aga mina ise ei küsinud, sest ta ei tahtnud mulle mitte kunagi anda, sellepärast, et tema arvates ... ee ... ei olnud mul vaja seda raha.

Generatsioonidevahelised erinevused on selgelt eristavad eelneva tsitaadi toetusel, kus vanaema eeldab, et lapsel ei ole raha tarvis ning oli ehk raske mõista, mida võiks laps üldse rahaga iseseisvalt peale hakata.

5.12 Raha teenimise roll tulevikuplaanides

Intervjuudest selgus, et noored on pigem optimistlikud tuleviku suhtes ning loodavad kunagi head palka saada, kuid ilmselt pole mõelnud veel täpsemalt selle peale, millised rahateenimisvõimalused täpsemalt nende soovitud töövaldkondades on. Sellele viitavad ka eelpool toodud erinevused reaalseste keskmiste palkade ning tudengite poolt pakutud summade vahel. Kohati pakuti ka naljaga mõnda summat, näiteks ühes paariintervjuus (TP1) noormees tahtis ilmselt tüdruku palgasoovi (100 000 krooni kuus) üle trumbata ning pakkus, et ta sooviks palgaks 10 000 Eurot. See võiks viidata arhetüübile, et mees peaks rohkem raha teenima kui naine. Selline mõtteviis on üsna levinud, et usutakse, et meestel on rohkem võimalusi paremat palka saada. Poliitikauuringute keskus Praxis viis läbi uuringu naiste ja meeste palkade erinevuse kohta Eestis aastatel 1998-2000 ning uuris lähemalt, millest on tingitud erinevused naiste ja meeste palkade vahel. Tuuakse välja punktid põhjendatud ning

põhjendamata palgaerinevustest ning palju erinevaid seisukohti sellest, miks ikkagi erinevused niivõrd ulatuslikud on ja räägitakse ka diskrimineerimisest. Üldiselt on leitud, et naised küsivad madalamat palka ning otsivad vähem aktiivselt uut tööd kui mehed. Osaliselt on need erinevused seletatavad meeste kõrgema palgaootusega, aga ka muudel võrdsetel tingimustel on naiste reservatsioonipalk ja tööotsingute intensiivsus meeste omast madalam (Poliitikaanalüüs, nr 8, 2004).

Tudengite palgasoovid varieeruvad vastavalt sellele, millises eluvaldkonnas nad soovivad tulevikus töötada. Võrreldes 2010. aasta Statistikaameti poolt väljastatud andmetega keskmise brutopalka kohta erinevate ametite puhul, on märgata, et tudengid unistavad kõrgematest palkadest pigem.

Statistikaameti andmete järgi oli kunsti ja meelelahutuse valdkonnas 2010 aasta III kvartalis keskmine brutopalk 585, 21 Eurot, mis erineb intervjuueeritava kunstitudengi (NÜ1) palgasoovist. Sotsiaalhoolekande valdkonnas tegutseda sooviv (NE2) tudeng unistas 100 000 Eesti kroonist, kuid tunnistas, et see on vaid unistus ning unistama peaks kõrgelt. Reaalselt arvas, et oleks võimalik teenida umbes 830,85 Eurot ning allpool Statistikaameti andmete järgi oli 2010. aastal selles tegevusallas keskmine brutopalk 778, 56 Eurot.

Noortel on mõnevõrra olemas ettekujutus, kelleks nad sooviksid tulevikus saada ning mida täpsemalt eluga peale hakata. Erialavalikute suhtes on vastakaid arvamusi ning pole veel kujunenud selgeid mõttekäike, kas soovitakse eriala raames edasi areneda või mitte. Rohkem on mõeldud sellele, kas soovitakse perekonda ning milline peaks olema unistuste maja. Noorte ettekujutlusi tulevikust aitavad illustreerida kollaažid, kuhu intervjuueeritavad on püüdnud oma mõtted kokku koguda.

5.13 Suured unistused ja kahtlused erialavalikuis

Kujunenud on mõtted ja ideed palganumbritest, mida oleks tulevikus võimalik teenida ning soovitakse eelkõige edukas olla. Intervjuueeritavad pakkusid rahasummasid, millest unistati ning mis võimaldaksid tulevikus hästi ära elada ja hakkama saada. Tudengite seas levib sageli kahtluseid erialavalikutes, mis võivad olla tingitud selles, et ei ole võimalik edukalt hakkama saada valitud õpingute suunaga või kaotatakse huvi. Kujunenud on unistused peremudelitest ning ideaalsetest pulmadest ja unistuste reisidest. Noored oskavad unistusi reaalse

võimalustega siduda ning ette mõelda, mida oleks selleks vaja, et unistused täituksid. Valikutes on suur roll elukaaslastel, keda kaasatakse unistusse ning arvestaks ühiseid rahateenimisvõimalusi.

- NE1: // ... 50 000 krooni onju, et ma mõtlesin, et see võiks olla näiteks mu kuupalk, halvematel kuudel (muigab). Või siis mingi boonus iga kuu, onju. Et võiks siis olla selline suur palk ... //
- NE1: // ... ma näen ennast töötamas näiteks eee kuskilll eeem ... eee kirjastuses ... ma võiks ... või näiteks kuskil koolitusfirmas, mulle meeldiks igasuguseid koolitusi pidada. Ee või siis näiteks eee kohvikus, et me oleks Tõnuga teinud mingi kohviku ja minaaa peaks seda näiteks ... //
- NE2: // ... kujutan enda perekonda ette umbes sellisena ideaalis, et mina, mu mees ja et ... noh, ma arvan, et võiks olla siis umbes kolm last ... ja et mõtlesin ka, et näiteks kaks poissi ja üks tüdruk ... // // ... selleks on vaja enne et oleks mingi kindel töö ja palk päris hea ... // // ... oma erialaga ei ole mul eriti seda võimalik saavutada, noh jah kui ma kuskile ministeeriumisse lõpuks tööle ei saa (naerab). Aaaga ... noh jah, unistuste palk ... no võiks ikka kuus ... no 100 000 ikka ära tulla (naerab). Unistada võib ... unistama peab kõrgelt. (Kollaaž 1.)

Karjäärivalikud ei ole veel kindlad ning esialgu ei seostada seda otseselt õpitavaga. Noormees õpib tervisekaitse spetsialistik, kuid tulevikutööd kirjeldades sellest otseselt ei lähtuta. Enesekindlust lisab juurde kaaslaste toetus ning usk toimetulekusse.

- MP1: // ... arvan, et see on suht palju muretsemist ja telefoni otsas istumist ja siuksed asjad. Et mingi eraettevõtlusega seotud. // ... kümne aasta pärast võiks olla ... jah ... 10 000 eurot umbes.
- MP1: no kui tema juba usub, et ma olen läbilõikav, siis miks ei peaks mina uskuma (muigab).

Unistuste kodu, kus võiks elada. Võimalikult lähedal mõnele linnale, kuid siiski omaette ja lõõgastumiseks hea koht. Soovitavalt merele lähedal, kuid kui seda pole, siis suvila järve- või mereääres.

Lemmikloom.

Perekond. Kolm last, mees ja mina. Soovitavalt 2 poissi ja 1 tüdruk.

Karjäär nii endal kui mehel. Mõistlik karjäär, et oleks ka pere jaoks aega. Hea töö ja palk, rahuldust pakkuv töökoht.

Sõbrad, kellega lõõgastuda.

Pulmareis Mauritiusel. Selleks vaja head töökohta, karjääri, palka.

Pulmad
Taagepera lossis.
Unistama ju peab.

Kollaaž 1. NE2.

5.14 Realistlikud tulevikuunistused ning erialale kindlaksjäämine

Kui on leitud, et valitud eriala on igati sobilik ning ollakse kindlad, et soovitakse selles suunas edasi areneda ning vastav ametikoht leida, siis võiks eeldada, et kujunenud on konkreetsemad ning realistlikumad unistused tulevikuks. Intervjueeritavate vastused olid siiski kohati kõhkleva alatooniga ning konkreetseid unistuste ametikohti ei nimetatud.

- NÜ1: // ... siin pilt perekonnast, õnnelikust naeratavast perekonnast ... et minu soov oleks, et ... nad oleksid alati mul lähemal ja olemas ... // ... tegeleda sellega, mida kõige enam armastan – kunstiga ... ja et oleks võimalik selles valdkonnas edasi areneda ja hea töökoht leida ... // // ... hea palk oleks vast 20 000 - 30 000 ... // // ... pilt söögilauast ... et ma unistan, et mul oleks alati keegi, kellega nii hommikul, lõunal kui ka õhtul laua taha istuda ja koos süüa ja jutustada. Nii ... aa vot see on vahva pilt, eks ... peaks siis kujutama mu sõpru, kõik väga rõõmsameelsed (naerab), et ma sooviksin nendega hästi palju koos olla ja pööraseid asju ette võtta, et elu oleks täis seiklusi. Nii ja siis liiklemisvahendi peale muidugi mõtlesin ka ... et võiks olla auto ikka endal, aga et ... selline, tulevikuauto, mis võtaks kütuse asemel vett (muigab). Ja väga oluline kindlasti on minu jaoks, kui mu parim sõbranna oleks läheduses ja saaksin temaga võimalikult tihedalt suhelda. (Kollaaž 2. NTÜ1)

Tudeng, kes teab umbkaudu, missugusel alal ta sooviks töötada ning on mõelnud enda jaoks välja reaalse palganumbri, millest oleks võimalik tulevikus raha teenides lähtuda.

- NP1: // ... kuskil ... pangandussektoris ... eem, ma veel ei tea kellena // ... minu unistuste palk on ... esialgu ... okei, ma tahan miljonit saada, kurat (muigab). Aaaga ma arvan, et kõige reaalsem on mingi 100 000 ... krooni kuus, aga see on krooni, ma ei tea palju eurodes on.

Mõeldud on tõsisemalt tuleviku ning perekonna peale ja leitud, et enne perekonna loomist võiksid olla õpingud lõpetatud ning eluga järje peal. Tegemist on vastutustundliku ning ettenägeliku mõtteviisiga.

- NP1: mina ei taha saada lapsi enne kui mul on mingil määral majanduslik tugi. // ... kui ma olen saanud mingil määral mingisuguse õpingu kätte. Magistris ma kujutan juba ette ... et millalgi magistri võib-olla lõpupoole või ... ma ei tea. Aga põhimõtteliselt praegu ma ei tahaks midagi, sest ma ei ole lõpetanud bakalaureustki.

Suur osa tudengitest olid kindlaks jäänud oma erialavalikutele ning teadsid täpselt, kelleks nad tulevikus saada soovivad ning missugust tööd teha. Teisalt ei ole nii suurt rõhku pandud palganumbritele.

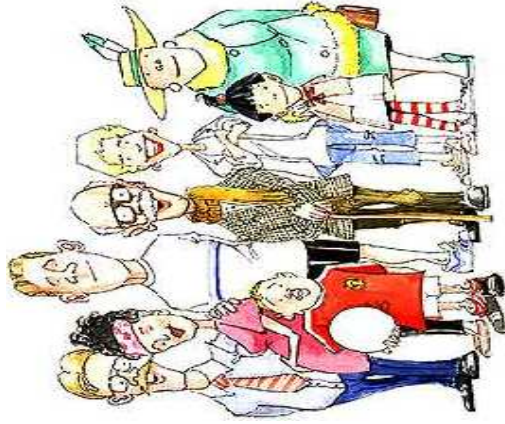
- NP2: // ... oma erialast tööd, et oleksin õpetaja, aga siis ee ... mi ... lasteõpetaja, aga mitte terve elu, et siis ma tahaks juba ... mulle meeldib haridus, selles mõttes ma liiguks mõnikord natuke ajas edasi ja oleks näiteks lasteaia ... juhataja või midagi sellist // ... selle erialaga ma vist eriti ei teeni tulevikus, aga ... ma ... mul ei ole kindlat summat, ma tahaks ee siukest summat, millega ära elab.

Elukaaslane unistab samuti karjäärist, mis on seotud hetkel õpitavaga, kuid kindlaid perspektiive ei ole veel seatud. On mõeldud tulevikutööde peale ning ollakse teadlikud erinevatest võimalustest. Alljärgnevast tsitaadist nähtub, et kuigi ollakse kursis võimalike töökohtadega ning potentsiaalsete karjäärivõimalustega, siis sellegipoolest ei teata täpselt näiteks vastavaid erialaseid termineid.

- MP2: kümne aasta pärast ... no tõenäoliselt kümne aasta pärast, kui ma pole oma erialast karjääri tegema hakanud, siis kümne aasta pärast on reaalne minu jaoks olla kuskil ministeeriumis nõuniku ja ase ... ee kantsleri või kuskil kantselei või kuskil kantsulaadis ... kantsulaadis kontsulaadis (mõtleb, mis oleks õige) ... kant ... se leis. Või kuskil omavalitsuses mingi ... oleneb, no kümme aastat on tegelt vähe omavalitsusse minemiseks, aga rohkem ... või siis ee kui ma oma erialast tööd ei tee, siis tõenäoliselt olen ma ettevõtja ja ja kümne aasta pärast ... olen ma oma esimesed äriideed ellu viinud, seega ma tegelen millegi sta ... stabiilsega näiteks siis reklaami alal.

Tuleviku unistuste palga peale mõeldes püütakse jääda realistlikuks ning arvestada ka elukaaslasega. Ehk on tuleviku üldisemat perspektiivi rahateenimises mõnevõrra liiga pessimistlikult hinnatud, suunates mõttekäiku sellele, et raha ei saa niikuinii piisavalt olema.

- MP2: mina ütleks, et et 1000-2000 Eurot oleks ju ... sellel poleks tegelt mingit vahet, kas sa teenid 2000 Eurot või 1000 Eurot ... no kui sa oled nagu ... no ütleme kui praeguse peremudeli järgi, kus ma Liisiga olen kahekesi, eksju, siis ju põhimõtteliselt pole vahet, kas ma teenin 35 kilo või 15 kilo, mingit vahet ei ole ... ega me sellest rikkamaks küll ei muutu.

et perekonnaga/vanematega oleks hea side
- kui kaugel nad ka poleks

muidugi peaks mul olema ka auto. paak
VETT täis ja vurra-vurra! minu
tulevikuauto, mis ei vaja bensiini.

oma kodu, kuskil ilusas paigas

et Parim Sõbranna oleks kogu aeg
olemas ja mulle lähedal!

ja et oleks kellega igal
hommikul/õhtul ja lõunal
söögilaua taha istuda

et saaksin tegeleda sellega, mida armastan.
ja et mul oleks seoses kunstiga hea töö!

head sõbrad ning palju-palju rõõmu ning pööööööraseid seiklusi koos nendega!!!

et mul oleks võimalik hästi
palju reisida ja põnevaid retki
ette võtta + Parima Sõbranna
pakiks ka kohvrissi :P, ning
vingeim seiklus võib alata!

PASSION! igal ajal, igal pool, alati.

Kollaaž 2. NÜ1.

Kohati unistati tulevikust suurelt ja uhkelt ning vähem rõhku asetati sellele, kuidas oleks võimalik kõik soovitu kunagi teostada või saavutada, kui sellele, missugused materiaalsed asjad võiksid olemas olla.

- NÜ2: *BMW on alati mu lemmik auto olnud ... ja seitsmes seeria ... kunagi ma saan selle endale (muigab). Kui ma kunagi hästi rikkaks saan. Nii, siis ... oma maja tahan kindlasti. See peab olema suur ... aga ta peab olema hästi ilus ja hästi hubane ... nii ... siis, köök on hästi tähtis ... sellepärast, et mulle meeldib kokata ... mhm ... kõik asjad peavad seal olemas olema ... käe järgi kõik. Suur peab olema, hästi suur köök. Nii ... lilleaed peab kindlasti olema, sellepärast, et värsked lilled toas ... mhmm (muigab). Nii, mis mul siin veel on ... ärinaine, jaa. (Kollaaž 3. NTÜ2)*

Intervjueeritaval puudub aimdus sellest, mis tööd ta täpsemalt teha sooviks ning seega mõeldakse väga hajutatult tuleviku rahateenimisvõimalustest.

- NÜ2: *Ma kujutan ette end töötamas kuskil firmas ... suures firmas, ma ei tea, mis firma see olema peaks, aga suuur. Kontoris, aga mitte päris nii, et ma seal istun päevast päeva vaid ma käin kohtumas inimestega, korraldan mingeid ... üritusi, äkki. Mulle tegelt istub kontoritöö, aga mitte päris selline, kus ma tegelen ainult paberitega.*

Palgasoovide puhul üle ei pingutata, kuid ei olda kursis näiteks eriala võimalustega seoses erinevate ametikohtade palkadest ning seega pakutakse numbreid, mis tunduvad piisavalt head olevat ning realistlikud.

- NÜ2: *päris päris hea oleks juba 15 000 ... 15, 20 oleks juba väga hea (kõneldakse kroonidest).*

Kollaaž 3. NTÜ2.

Raha teenimise roll tulevikuplaanides kulmineerub ümber erialavaliku eelkõige.

- MÜ3: *Kuna on saadud pea kuus aastat tüürimehe haridust omandatud, siis näen end ka ette töötamas merel. ... //*

Palga üle arutletakse töökohaga seonduvate negatiivseid jooni arvestades, mille peale on tõenäoliselt rohkem mõeldud ning millega osatakse tulevikus arvestada. Ilmselt ollakse kursis vastava eriala töökohtadel esinevate palganumbritega ning seeläbi on märksa selgem pilt tulevikust.

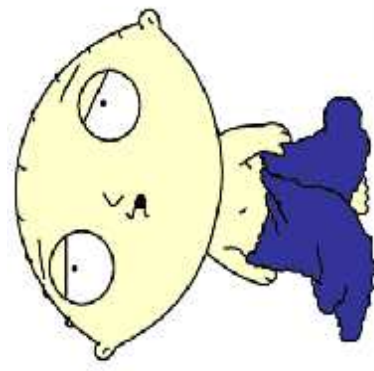
- MÜ3: *Kuna töö on suhteliselt pingeline, tihti tuleb pikalt kodumaalt ja pere juurest eemal olla, siis esialgu ei lepiks vähemaga kui 2500-3000 euroga ee ... kuus.*

Üldisemad ettekujutused tulevikust olid enamasti seotud hetkel omandatava erialaga ning suunatud perekonna rajamise poole. Unistatakse kaaslasest, kellega tulevikku jagada.

- MÜ3: *// ... selle maailma pildi panin sellepärast, et ka see on erialaga seotud ... saab palju ringi sõita ... ja reisida mulle meeldib ... vaadata, tutvuda uute inimestega. Siis ... kui erialaga seotud jälle, et ... kui ma hakkan mööda ilma palju rändama, siis eee ... Freedom for Estonia on sellepärast, et ma tulen kindlasti kunagi kodumaale tagasi ... ei tea ainult kuhu see ... aga ... korypall, siin siis see (osutab pildile) ... see on sellepärast, et mingi väike fetiš on mul, et ee noh ... endale meeldib ja ... tahaks kunagi ka väikeseid poisse treenida ... siin all nurgas on mul „I love beer“ (naerab) ... pilt ütleb kõik, mis vaja. Nii ... siis Stewie (tegelane multifilmist „Perekonnapea“) on sellepärast, et ideaalis ma sooviksin endalegi sellist poega. Nii ... siis ... jah pilt siin tüdrukust ja poisist ... loodan, et leian endalegi kunagi sellise inimese, kellega tahaks koos olla ja pere luua. Loomulikult käib maja ka asja juurde ... //* (Kollaaž 4. MTÜ3)

Unistuste täitumisel ollakse positiivsed ning suurt rõhku seatakse hariduse saamisele, mis viitavad sihikindlusele ning kohusetundele.

- MÜ3: *Ma olen suhteliselt kindel, et need unistused täituvad. Kevadel kui kooli lõpetan, asun kohe hooga täide viima neid. Puudust võib mul tulla ainult siis millestki, kui ma laisaks muutun. Raske on mul sundida end alguses millegagi tegelema, aga kui kord juba käsile võtan siis viin ka lõpule. Praegu on kõige alus akadeemia lõpetamine.*

5.15 Suhtumine rahateemalistesse meediakajastustesse

Intervjuudest selgus, et rahaga seonduvate teemade jälgimine meedias ei ole noorte suhtes populaarne ning enamasti keskendutakse uudistele vastavalt sellele, missugused on isiklikud huvid või omandatav eriala. Selgus, et suurem osa ajast ajalehti sirvides tutvutakse vaid uudiste pealkirjadega ning rohkem ei süveneta. On vajadus uudistega igapäevaselt kursis olla, kuid seda vaid pealiskaudselt, teades olulisemaid ning üldisemaid fakte. Uudiseid asutakse lugema sellisel juhul, kui on tegemist millegi väga kõmulisega või on üsna otseselt omandatava erialaga seotud.

- NE1: // ... ma loen seda pealkirja ja ma võtan selle nagu teatavaks, aga niimoodi nagu otseselt, et ee see nagu puudutaks mind või, et appi, mis see riik nüüd jälle teeb ... seda ma ... et kui tõesti ei ole mingit sellist väga põhjapanevat uudist, siis ... siis nagu noh ... ei.
- MP2: // ... üldiselt loen ainult pealkirju, ma lahti neid ei võta ... et pealkiri ütleb kõik ära, et selle peale läks nii palju raha ... mis seal ikka ... mida mina, mis see mind puudutab, ma ei ole maksumaksja ega keegi // ... üldse kui lappan läbi mingi Postimehe või midagi sellist, siis rahauudised ei jää mulle kunagi silma.

5.16 Uudistežanrite eelistused

Uudistest otsitakse pigem meelelahutuslikke aspekte ning midagi sellist, mis oleks põnev ja ehk mõnevõrra negatiivse tooniga. Rahaga seonduvaid uudiseid peetakse pigem igavateks ning ei tunta isiklikku olulisust sealt omandatavast informatsioonist.

- NE2: // ... mulle meeldivad sellised krimiuudised rohkem, et siis kui on nagu sellised eee ... röövimised ja asjad, et siis võib-olla jäävad silma ... //.
- NÜ2: // ... minu arvates nad on lihtsalt sellised ... igavad ... et ma pigem loen selliseid kõmu-uudiseid, mis mis ... mis ikka panevad ahhetama. Aga majandusuudised ... ma ei tea ... võib-olla isegi, et põhjus on selles, et ma praegu ei käi tööl ja mind ei puuduta absoluutselt nagu see ... //.

5.17 Meediakriitika

Meedia poolt igapäevaselt kajastatavad uudised saavad kriitika osaliseks, sest leitakse, et ühte uudiseteemade gruppi on kajastatud liiga palju ning tekitab üha suuremat vastumeelsust. Ühesuguste uudiseteemade kajastamine kindlas ajalehes võib viia selleni, et tekib soov hankida uudiseid mõnest teisest väljaandest, kus ei ole taolist domineerimist, kuid seda veelgi teatud põhjustel.

- NE2: // ... *aga kui praegu on see, hull see Euro värk, et siis ma lähen konkreetselt üle nendest kohe, et neid ma mitte ei jälgi ka, ma vihkan seda kui nii palju see poliitika ja see euro on nii kokkuseotud, et ma lihtsalt ... ajab öökima see ja ma lükkas selle kohe eemale. Et ma võtan kohe järgmise asja ette.*
- NE2: // ... *Selle pärast ma nüüd Õhtulehte loen ka veidi rohkem kui seda Postimeest isegi. Selles mõttes, et seal Õhtulehes on sellised ... ma ei tea, mulle meeldib see klatš rohkem ja ja sellised, mis noh nagu tõmbab tähelepanu rohkem ... nagu krimipool ... //*

5.18 Rahateemalised uudised

Rahaga seonduvaid uudiseid loeti erialavalikute tõttu ning seda ka teadvustades endale.

- NP1: *sest, et mina õpin majandust, ma pean tähele panema seda. Et noh..ma nagu täitsa sihilikult vaatan neid.*

Euroga seonduvate meediakajastuste puhul leiti, et infot ei olnud liialt palju ning meedia käitus pigem õigesti.

- NP1: *ja kõik on positiivsed ka, et mitte rahvast ... niimoodi kurjaks teha.*

5.19 Uudiste lugemine igapäevaselt

Kohati ei peeta uudistega kursis olemist eriliselt oluliseks ning seda tehakse pigem vaba aja täitmise eesmärgil ning kui vaba aega ei ole, siis ei tarbita meedia poolt pakutavat informatsiooni.

- NP2: // ... *oleneb, millal ma oma arvuti lahti teen. Kui ma ei lähe arvutisse, siis ma ei loe, sest et ee meil ... jah, meie kodus Tartus ses mõttes meil ei käi ühtegi ajalehte ja siis on ainult see. Kui juhtub võimalus olema, siis vaatan telekast ka*
- MÜ3: // ... *kui ma väsinud olen, siis ma vaatan ainult sporti, aga näiteks koolis tunnis, kui igavam on siis ma vaatan need majanduse uudised ikka ka läbi ... aga üldjuhul ikka ma olen väsinud kogu aeg (muigab).*

Oodatakse, et uudised oleksid isiklikult seotud inimese huvidega ning sellisel juhul tuntakse uudiste vastu huvi, vastasel juhul mitte.

- NP2: // ... *oleneb muidugi, et kui see mingi suvaline ... mingid mõttetud ... aga kui see on konkreetselt, mis minuga seostub, siis küll, näiteks see, et tuleb Euro ja blablabla, et noh ... see on, see puudutab mind ka, et selles mõttes.*

Kohati tuntakse, et meedia poolt pakutav informatsioon ning uudised on justkui pealesunnitud ning neid ei ole alati võimalik vabatahtlikult tarbida, sest niivõrd paljud meediakanalid kajastavad teatud teemasid. Seeläbi jäävad ka osaliselt rahaga seonduvad uudised meelde.

- MÜ3: // ... *jääb ikka meelde ... mina ei tea, vaata mõnda teemat räägitakse rohkem, pläkutatakse ... et lõpuks päeva lõpuks kui isegi ei soovi jääb meelde mingi raha teema*

5.20 Hoiakud pankade soovitude suhtes

Ajakirjas Elukiri on ilmunud artikkel „Pankade nõuanded säästusügiseks ja –talveks“, kus erinevate pankade esindajad räägivad, kuidas oleks võimalik edukalt raha säästa ning kus pangas seda kõige efektiivsemalt võimaldataks. Sellest tulenevalt avaldasid tudengid arvamusi, kas selline informatsioon on üldiselt vajalik ning mis mulje vastavast artiklist jäi. Üheksast inimesest neli luges artikli läbi, ülejäänud meenutasid isiklikke pangasoovitustega kokkupuutumise kogemusi. Hoiakud artikli suhtes ei osutunud märkimisväärselt positiivseteks ning ei leitud, et seal kajastatud informatsioonil võiks olla intervjueeritavate jaoks isiklikku olulisust. Osati välja tuua, et säästmise perspektiivist on artikkel kasulik ning seda eriti vanemale generatsioonile. Tudengid eeldavad, et on ise piisavalt teadlikult rahaga toimetuleku võimalustest ning ei peeta vajalikuks meedia või pankade poolseid õpetusi otseselt kuulda võtta.

- MÜ3: // ... kaks kolmandikku sellest artiklist ei ole asjalik, sest ... esimesed neli küsimust minu arust on ... suht lihtsalt uudishimu rahuldamiseks ... et noh Eesti inimesed nagu ikka, et tahame teada, kellel kus ning palju raha on ... mis vahet sel on, kellel kui palju hoiusummasid on ... igal inimesel enda otsustada ju ... et kui palju inimesed palgapäevast palgapäevani ... no see on puhas statistika ju. Kui ma saan teada, et 10 000 inimest elab palgapäevast palgapäevani ... minule ee ... see ei anna mulle midagi, ma vaatan, kuidas ma ise oma asjadega hakkama saan ... // // ... kui sissetulek väheneb, olgu ma saan aru, selliseid nõuandeid tuleb inimestele anda, sest kõik ei ole kohe kõige targemad, et mis teha, et nagu vältida neid ... mõttetuid asju ... // ... sääste, et mis nendega teha ... okei, seda võib rohkem pensionäridele rääkida, et nad ei hoiaks oma 200 000 kodus soki sees ... see ei ole normaalne, sa ei tea elu sees ju ... näiteks ma oma vanaemale pidin ka seletama ... umbes aasta või kaua ma rääkisin talle, et miks sa pankka ei vii. See on nagu umbes kui automaadist võetakse raha välja ja viivad pankka tagasi, mõttetu noh. Kunagi ei tea ju, et millal see maja võib põlema minna või noh ... siis on vähemalt kuskil kindlas kohas

Negatiivsem hoiak artikli suhtes, mis näitas suuremat huvi puudumist antud teema vastu ning püüti selgitada, et ise ollakse paremini teadlikud, mida ning kuidas oma rahaga teha.

- MP2: // ... seda ma olen isegi sirvinud ... aga kuule, ma ei hakka seda elu sees läbi lugema praegu (naerab) // ... see on nii pikk ju. Ma tean ise ka mida teha. Kui mul on raha palju, siis ma hakkan mõtlema, kuidas temaga mida teha ja nii edasi.

Mõnevõrra üleolev eelarvamus, mis väljendas, et kellelegi kuskil on vaja selliseid artikleid, kuid isiklikku lähedust sellise teemaga ei tuntud ning ei peetud oluliseks.

- NP2: (naerab) nendele inimestele jah ... kes mingi eriti ... näiteks kui meil siin see laenubuum oli, siis oli ikka väga vaja selliseid uudiseid ja artikleid ja asju

Tunnistati, et tavapäraselt ei loeta kunagi artiklis puudutatud teemaga seotud uudiseid ning põhjendati, et taolist informatsiooni on pigem raske haarata. Lõpuks räägiti ka iseendale vastu öeldes, et artikkel oli informeeriv ning oleks võimalik mõningad näpunäited kõrva taha panna. See viitab tõenäoliselt sellele, et ei soovitud intervjuus endast teatud muljet luua, mis oleks võinud jätta ehk ükskõikse mulje.

- NE2: // ... tavaolukorras ma sellist ei loeks. Üldiselt väldin igasuguseid ajaleheartikleid, mis hõlmavad rahast või poliitikast rääkimist ... see artikkel küll ei olnud poliitikast, kuid täielikult rahast siiski. See oli minu jaoks raske lugeda, sest

pole minu meelisvaldkond. Samas oli see informeeriv ja panin ise ka mõne asja võib-olla endale kõrva taha.

Intervjueeritavate hulgas esines ka väga negatiivseid arvamusi pankade soovitude kohta ning ei soovitud sellel teemal pikemalt peatuda vaid vihjati isiklikele kogemustele sellele seonduvalt, millega poldud rahule jäädud.

- NÜ1: *Mina ei suuda nende nii-öelda "soovitusi" kuulata (pahuralt) ... ma lähen närvi, minu meelest ajavad nad kõik jama, mis neile kasulik on ... ma ei taha ega pea vajalikuks neid kuulda võtta ... (mõtleb veidi) ... nad rääkisid mulle kunagi sellest ... samusest ... ee pensionisambast ning et mul oleks äärmiselt vajalik teise panka üle kolida ehk siis SEB-st Hansapanka ... Hansapank on kõige parem pank ning kõige tunnustatum üldse ... nende sõnade järgi.*

5.21 Pangaelistused

Intervjuudest selgus, et tudengid ei ole enamasti oma isa panka valinud, vaid vanemad on teinud konto mingil eluhetkel ning sellest edasi pole erilist rõhku või tähelepanu sellele osutatud. Üks tudengitest ei osanud seiskohta võtta, kas tal eksisteerib kuskil pensionifond või mitte, mis näitab, et senimaani pole huvi selle vastu tuntud. Pooldatakse kohati LHV panka, sest leitakse, et seal on kõige paremad näitajad ning tundub, et just selle panga andmetega ollakse kõige enam kursis. Intervjueeritavate pangaelistusi illustreerib allpool toodud tabel (Tabel 3).

	Millises pangas/miks konto loodud?	Millises pangas hetkel pensionifond?
NTE1	Swedbank. // ... kunagi väiksena sai pangakaart tehtud, siis mul pandi Hansapanka ... eee ... ma ma ei ole isegi selle peale nagu mõelnud või juurelnud, et miks just see hea on. See on alati tundunud mulle nagu kõige parem pank, samas ta ei pruugi üldse tegelt olla.	Swedbank
NTE2	Swedbank. // ... Ma ei teinud ise seda pangakontot endale. Ma läksin lihtsalt sinna mingi jõulude aegu lihtsalt ... päris noor olin veel, põhikoolis käisin veel, siis nagu emaga lihtsalt läksime tegime mulle pangaarve nagu	Swedbank // ... Ausalt ma ütlen, ma ei tea. Selles mõttes, et eee ... ma, ma ei ole kunagi ametlikult tööl olnud ju. (mõttepaus) ja tegelikult mul peaks olema, aga ... aga ma küll ei tea, et mul oleks. Ma ise ei ole nagu teinud, aga vaata see teine sammas on kohustuslik, aga ... ma küll ei tea, et mul oleks, aga no ... ma eeldan, et ta on mul siis ikka olemas.
NTÜ1	SEB. // ... juba sellest ajast kui ma väike olin, tehti mulle sinna konto ja siinamaani kasutan.	SEB

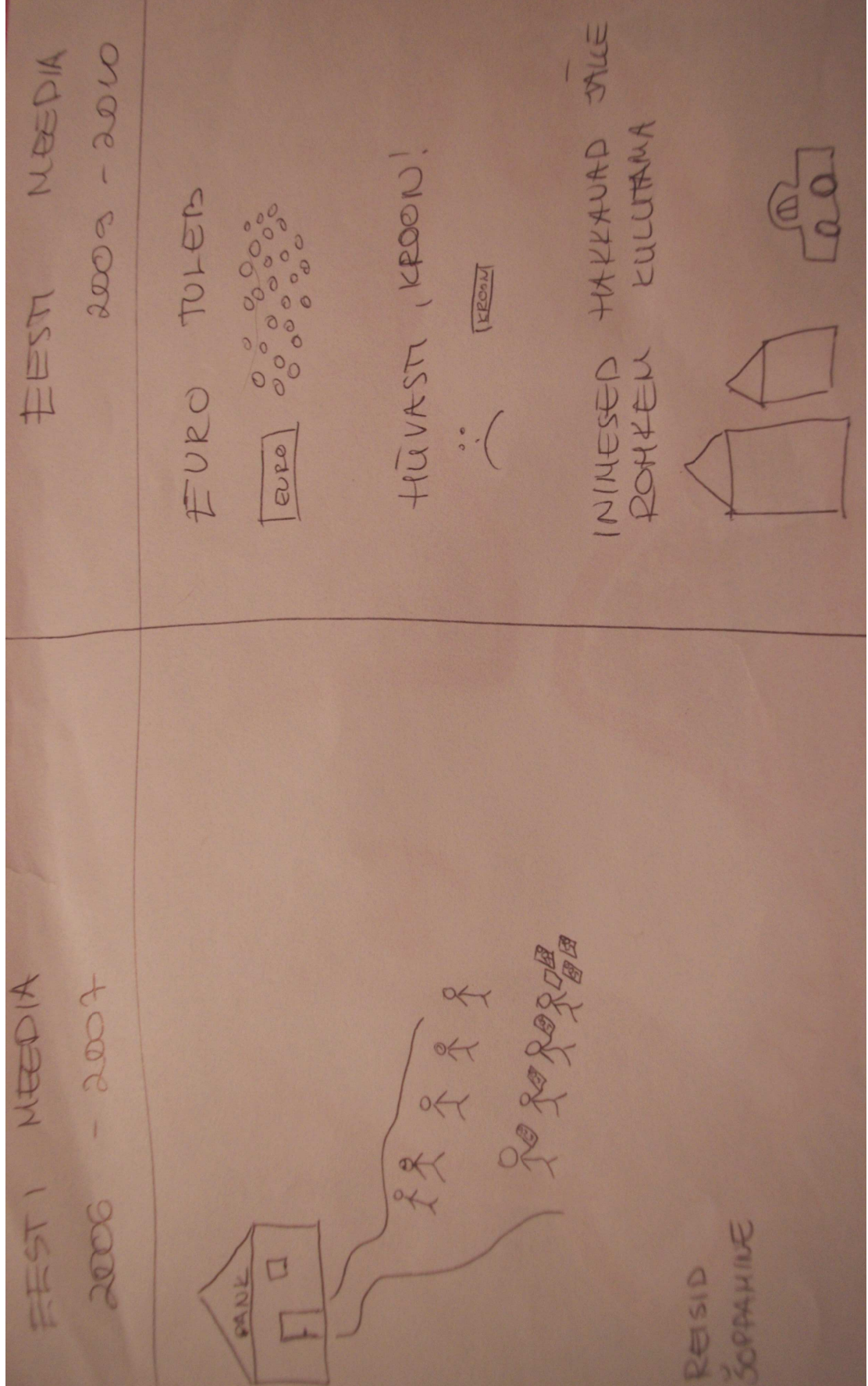
MTP1	LHV	LHV. seal on kõige suurem tootlikkus.
NTP1	SEB	SEB. sest mu isa töötab seal.
NTP2	Swedbank. sest mul on raha seal ... sest et mu vanemate raha on seal ja siis kui nemad tahavad mulle raha üle kanda, siis niimoodi on kiirem, et kui ma olin teises pangas, siis mul oli kogu aeg probleeme sellega.	Swedbank. // ... ma ei teagi, miks mul seal ... minu jaoks on suva.
MTP2	Ei selgunud	LHV. sellepärast, et LHV hoiused on et noh ... kõige ... kõige suuremad.
NTÜ2	LHV, eelnevalt Swedbank. // ... LHVl ongi ainult selline asi, mis ee .. kogub ja kogub ja ta ei võta seal vahepealt nagu mitte midagi ära ... ja see ... hetkel tõuseb tohutu kiirusega ... see protsent.	LHV. Eelnevalt Swedbank. Põhjendatakse üleminekut. läksin omale pangakaarti tegema ja siis pandi kohe mingi asi peale ja ... ma ei viitsinud uurida ka väga, et mis seal on ja kas see seal on ja, et noh kui seda on vaja, siis noh, eks ta las ta siis olla seal, et siis mulle ka ei räägitud nagu täpsemalt, et kui palju see langeda võib või kasvada, aga nüüd mulle näidati kõik numbrid ette ja ...
MTÜ3	SEB. Õppelaenu võtsin Ühispangast, sellepärast ... ja on jäänud sinna praegult // ... // nüüd mõtlen, et peaks vist pankka muutma, mitte et mul otseselt SEB vastu midagi on, aga lihtsalt selle välismaal käikudega, et võtta iga kaardimakse ... võtavad iga selle pealt raha, et Krediidipangal vist on ... ma täpselt ei ole uurinud veel, aga seal on enamusi riikides nagu tasuta.	SEB

Tabel 3. Intervjueeritavate pangaeelistused.

5.22 Meediakajastuse laadi muutumise tajumine masu eelsel ja järgsel perioodil

Intervjueeritavad võrdlesid Eesti meediamaaistikul aastavahemikke 2006-2007 ning 2009-2010 keskendudes rahateemalistele meediakajastustele. Selle paremaks illustreerimiseks joonistati mõtted paberile ning kirjutati märksõnu juurde. Selgus, et tudengid mäletasid üsna häguselt varasemaid aastaid Eesti meedias ning oskasid tuua vaid üksikuid näiteid.

- NE1: 2006-2007: // ... anti väga kergekäeliselt laenu väga paljudele. Intressimäärad olid kõrged, agaa ... pal ... noh kõik nagu elu nagu oli hea, selles mõttes kõik julgesid võtta ja pangad nagu väga ei kontrollinud ka minu arust, kõik said laenu. Eee ... siis eem, oli palju reisimist, oli palju šoppamist (muigab) jaa ee kõrged hinnad olid autodel ja kõrged hinnad olid kinnisvaral ja kõik oli nagu selline buu ... minu arust oli selline nagu buumiaeg, aga et võib-olla et 2007 lõpp jah hakkas juba masu tulema, aga noh seda oligi ju oodata sellise kulutamise peale (muigab). 2009-2010: // ... Euro tuleb onju, mündid, hüvasti kroon ... ee samas ka see, et inimesed noh ... nagu põhi masuaeg peaks nagu läbi saama, et inimesed hakkavad nagu noh rohkem kulutama, siis ee kõik need ee majandus ... ee teadlased hakkavad ennustama, et ee hakkab läbi saama ja nii edasi, siis ee kinnisvara on tõusnud ee, aga on veel odav, samamoodi autod, autode hinnad on veel odavamad ... //. (Joonis 1.)

Joonis 1. NE1.

Majanduslangusest räägitakse mainitud aastate juures, kuid tegelikult leidis see aset hoopis 2008. aastal, mis on ülesandest välja jäetud eesmärgiga mitte hulka segada niivõrd eristuvat teemat. Majanduslanguse ajaks peeti 2006-2007 perioodi.

- NE2: // ... MASUst ikka oli palju juttu koguaeg ... siis oli Eestil see suhkrutrahvi asi euroopa liidus ... eee ... ja siis Eestis oli masu tõttu 2009. aastast alates palju kärpimisi ja asju ja siis jäi inimesi palju töötuks ... ning leierdati eurost tohutult.
- NÜ1: // ... masust räägiti palju ja see tabas meid ... ja Euro kasutuselevõttust räägiti ka palju ... ee ... ning nüüd 2011, 1. jaanuar võetigi kasutusele Euro. 2006 ja 2007 ma tõesti ei mäleta ... ja kindlasti ma ka ei jälginud niivõrd rahaasju. Ei pidanud mõtlema sellele.

Välja toodi meedias aktuaalsed teemad, mis olid meelde jäänud, kuid mitte otseselt seotud majandusega.

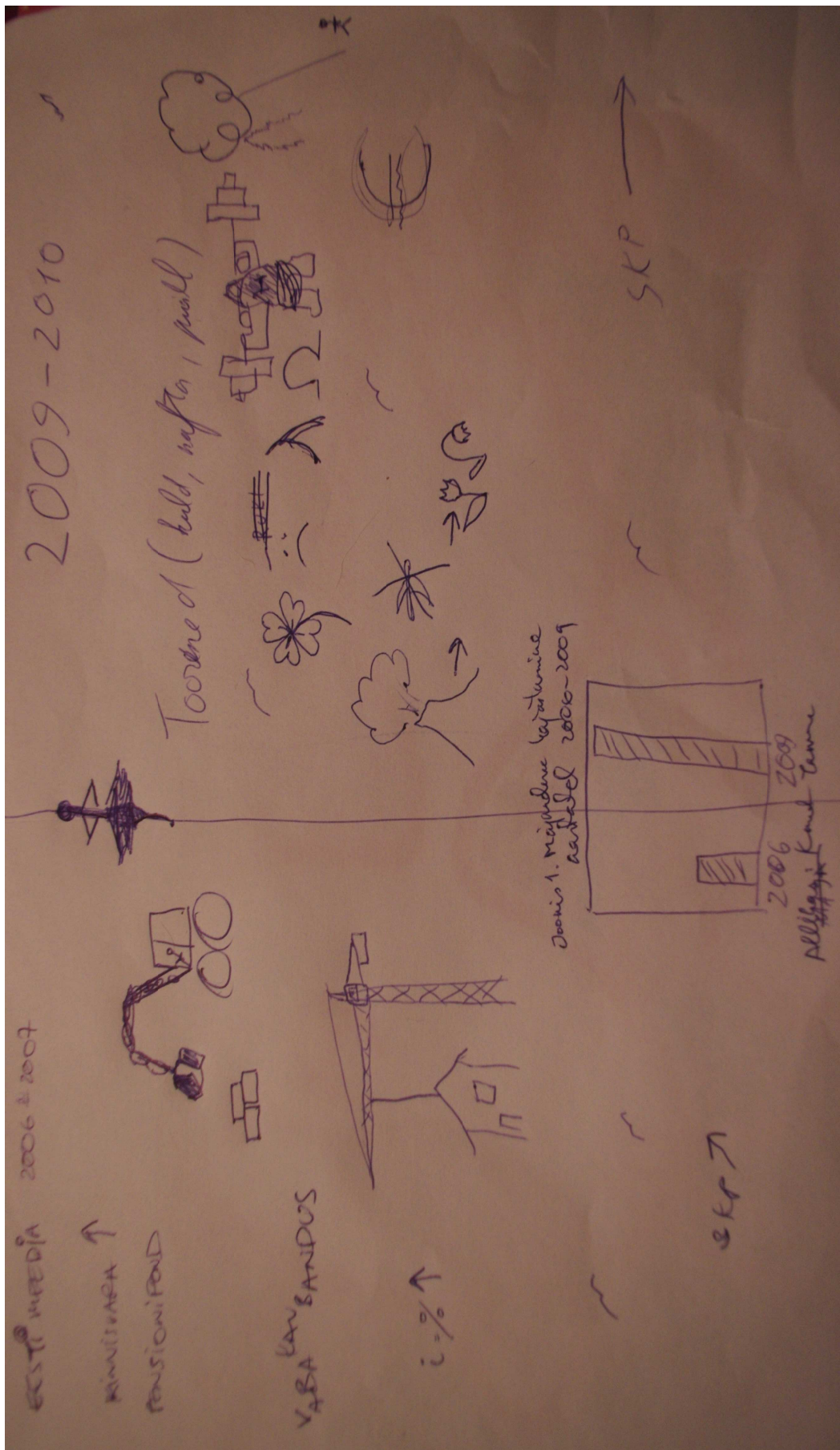
- MP1: 2006-2007 räägiti majandusest vähe, palju oli ninnu-nännut. 2009-2010: // ... tuhapily, vulkaanimägi ... mõjutasid majandust ... //

Tudengid, kelle eriala eeldab majandusuudistega kursis olemist, märkasid rohkem rahaga seotud uudiseid mainitud aastate lõikes ning oskasid välja tuua konkreetsemaid näiteid. Selgelt on võimalik eristada intervjuueeritavate huvi ning tähelepanu jagunemist igapäevaselt uudiseid lugedes.

- NP1: 2006-2007: // ... kinnisvarast ja ehitusest vist oli juttu, ehitusebuum ... siis räägiti pensionifondist ja räägiti vabakaubandusest jaa siiis ... räägiti sellest, et inflatsioonimäär aina tõuseb. Aga SKP tõusis ka. Räägiti kogu aeg, et palgad hakkavad tõusma. 2009-2010: // ... kahtlustati euro ebastabiilsust. Hollandi tulbitööstus läks alla selle võrra, et ee ... lennukid ei saanud transportida vilja sealt ... lilletööstused selle tõttu said kannatada ... // (Joonis 2)
- MP2: 2006-2007: laenubuum, tagatisega lihtsad laenud; suur inflatsioon; majanduskasv. 2009-2010: eelarve kokkusurumine; välisvõla tasakaalus hoidmine; EURO; OECD-ga liitumine.

Majandusvaldkond ning raha temaatika on mitmete erinevate erialadega otsesemalt või kaudsemalt seotud ning eeldatavalt, et tudengit huvitab enda omandatav eriala, siis ta püüab meedia poolt pakutava informatsiooniga kursis olla. Väga selgelt on näha vastustes, kuidas mõeldakse üsna erialakeskselt.

- MÜ3: 2006-2007: ... see naftareostus ... // ... Eesti ei ole ise võimeline likvideerima midagi. Et sinna tuleb nagu kõvasti raha sisse taguda ... // nad peaksid sinna kõvasti raha investeerima, et ... õigel ajal saaks ära koristatud nafta ... et kui ta jõuab kaldani, siis ta on nagu kümneid sadu tuhandeid kordi hullem ja see oleks Eesti majandusele päris suur ... päris suur tagasilöök, kui meie rannikul üks naftatanker näiteks lekiks või karile sõidaks ... //.

- MÜ3: 2009-2010: // ... *USA's vist ... jah, siis kui hakkasid pangad ukse kinni panema, siis majanduslangus ja mis sellega kõik tuli ja teine asi, mis oli ... oli see ... seda nime ma ei suuda nimetada, aga Islandi need vulkaanid purskasid ja see oli minu nägemist mööda ka päris suur krahh, kui terve Euroopa lennuliiklus peaaegu seisis ... //*

5.23 Rahakasutuse-alase meediateabe vastuvõtu kujundaja

Rahakasutuse-alast meediateabe vastuvõttu kujundab tudengite seas enamasti eelpool mainitud: õpitav eriala, isiklikud huvid ja hovid, perekonnast pärinevad arusaamad, mõnevõrra ümbritseva keskkonna mõjutused. Uudistes soovitakse näha midagi sensatsioonilist, mis võimaldaks meelelahutuse janu kustutada. Pigem märgatakse negatiivse tonaalsusega uudiseid rohkem ning levib tendents, et mida skandaalsem, seda parem.

- NE1: Tallinnas püüti maksta 1000-eurosega (Postimees, 2011): *Jah, jah, seda ma isegi loeks võib-olla. Et see on nagu siuke kurioosum või selles mõttes.*
- NE2: Röövi ohvriks langenud vanamemm oli läinud panku raha vahetama: *Tegelt oli see, et see naine, vana naine läks ee ... Swedpanka Kohtla-Järvele ja tahtis seda raha eurodeks vahetada, aga tal ei olnud nii palju sularaha ... et välja vahetada, naine kõndis selle rahaga koju tagasi, siis tal rööviti see.*

Intervjuudest ei selgu otseselt, millised on intervjuueeritavate hoiakud meedia kui usaldusväärse info edastaja suhtes. Kui juttu oli eurodest ning ülemineku ajast, siis oli suhtumine pigem positiivne ning leiti, et meedia tegi hea tööd inimesi teavitades, kuid samas pingutati ehk üle ning nii-öelda leierdati liiga palju üht ja sama asja.

6. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Järeldused on esitatud koos diskussiooniga. Järelduste osa on jaotatud vastavalt alateemadele. Eelviimases peatükis on käsitletud meetodikriitikat ning viimases peatükis käesoleva teemaga võimalikke edaspidiseid uurimisviise ja võimalusi. Intervjueeritavatel käesolevas töös on mitmeid erinevaid rahalisi hoiakuid, mida on kujundatud juba lapsepõlvest ning mis kujunevad veel suuresti edaspidises elus.

6.1 Rahakasutus- ja hoiakud

Püstitasin küsimuse: milline on noorte suhtumine rahasse ning rahakasutuse praktikad? Intervjueeritud tudengid võib oma rahakasutuspraktikate poolest jagada nelja kategooriasse: vanematest sõltuvad, elukaaslastest sõltuvad, iseseisvad ning rahaga kergekäeliselt ümberkäivad noored.

Vanematest sõltuvad: käesoleva uurimuse tulemuste põhjal võib eeldada, et vanematest sõltuvad tudengid ei ole ilmselt veel pidanud vajalikuks end lahutada vanemate rahakotist ning tunnevad, et see on mugav viis igapäevaselt äraelamiseks. Pedagoogide ja koolijuhtide seminaril „Rahast noortele ja noortega“ selgus, et noored tunnistavad, et püüavad raha säästa, kuid ahvatlused raha kulutamiseks on suuremad kui motivatsioon kindla eesmärgi nimel raha koguda (Pärnu Postimees, 14.12.10). Noored tahaksid mingil hetkel alustada iseseisvamat elu, kuid pole veel ilmselt leidnud selleks piisavalt tahtejõudu.

Elukaaslastest sõltuvad: on iseenesest mõistetav, et uurimuses osalenud tudengipaarid on omavahel saavutanud teatud rahalised kokkulepped, kas eesmärgipäraselt või vastavalt igapäevaste tarbimisharjumuste järgi. Käesolevast tööst selgus, et enamasti sõltuvad elukaaslasest rohkem naised ning seda eriti siis, kui meespool omab töökohta. Sealjuures naisrespondendid tunnevad end olevat kehvas olukorras, sest näiteks lahkumineku puhul oleks neil seega väga keeruline iseseisvalt toime tulla. Varasematest uuringutest on selgunud, et noor töötu peab rahaliselt sõltuma perekonnast või elukaaslasest, neilt raha küsima, see võib viia isikliku frustratsioonini (Auväärt, 2005: 4). Teisalt võib selline elukorraldus sobida

inimestele, kes ei pea vajalikuks käesoleval eluperioodil endale tööd otsida ning tunnevad, et saavad vaid elukaaslase toetusel vägagi hästi hakkama.

Iseseisvad: tulemustest nähtus, et respondentide hulgas on iseseisvus pigem vähelevinud ning ei olda veel valmis täieliku vastutuse enda peale võtmiseks igapäevaelus. Iseseisvus tähendab mitte ainult majanduslikku sõltumatust oma vanematest, vaid ka noore inimese oskust ja julgust ise küsimusi püstitada ning neile lahendusi otsida (Põhjarannik, 2005). Käesolevas töös väljendas tudengite iseseisvust kõige paremini raha juurde hankimise küsimuse juures antud vastused. Tudengid soovivad ise raha teenida ning sellega toime tulla. Tõenäoliselt on nende tudengite jaoks olnud vanematekodust välja kolimine suuresti elumuutvaks kogemuseks ning kui on saadud esimese palga „maik“ suhu, siis on andnud see rohkem täiskasvanu tunde.

Rahaga kergekäeliselt ümberkäijad: respondendid ei võtnud töös esitatud küsimusi kohati tõsiselt ning vastasid pigem naljatledes pidades käesolevat teemat enda jaoks mittetähtsaks. See võib näidata, et ei ole tuntud rahakasutuse puhul teatud riske, kus võib juhtuda, et raha saab otsa või on vaja pöörduda kellegi poole, et abi saada. Samuti usun, et sellise suhtumisega tudengid ei suuda endale täpsemalt ehk ette kujutada tulevikus potentsiaalseid esile kerkida võivaid riske ning veel vähem, kuidas neid lahendada võiks.

6.2 Tulevikuvisioon

Tudengitel ei ole enamasti välja kujunenud kindlaid tulevikukarjääri mõtteid ning soove, kuid unistused materiaaletest väärtustest (autod, majad, aiad) on pigem täpsemalt välja kujunenud. Suurt rõhku asetatakse perekonna olemasolule ning hinnatakse pereväärtuseid sealjuures soovides korraga nii karjääri teha, kui ka perekonda luuda. Tudengite ideed olid kohati pealiskaudsed ning ilmselt jäi puudu vajalikest teadmistest. Palgasoovide puhul ei oldud tõenäoliselt kursis vastavate erialadega seotud töökohtade palgavõimalustega ning sellist teavet oleks kindlasti noortel tarvis. Tulemustest on võimalik välja tuua, et enamasti on noorte tulevikuvisioonid sarnased ning vägagi karjäärile ja perekonnale keskendunud. Tulevikule mõtlemisel inspireerivad noori eeldatavalt ka kodust kaasa võetud teadmised ning töökspidamised. Noorte tuleviku visualiseerimised võib jaotada kolmeks:

- 1) **kuivõrd mõeldakse tulevikule:** töö tulemustest selgus, et noored on mõelnud mõnevõrra tulevikule ning seadnud endale teatud eesmärgid. Kollaažide koostamisel olid respondendid aktiivsed ning ideedest puudu ei tulnud. Võis näha, et tulevikule mõtlemine oli pigem lõbus tegevus intervjuueeritavate jaoks ning usutavasti ka kasulik, sest lühikese aja jooksul oli tarvis unistuste elu paberile panna. Noored usuvad oma tulevikku ning et neil on võimalik saavutada kõik soovitu. See näitab, et nad on iseenda jaoks seadnud teatud standardid, kuid samas ehk ei teadvusta oma kõiki võimalikke raskusi või takistusi, mis võivad teele jääda. Seega on noorte positiivne meelestatus siinkohal ühest küljest hea ning teisest küljest mõnevõrra ohtlik.
- 2) **visiooni instrumentaalsus/terminaalsus:** unistuste maju, autosid ning kõikvõimalikke muid materiaalseid asju loodetakse saada hea töö ning karjääri abil. Noortel on suur soov omada tulevikus head tasuvat töökohta, kuid sageli jääb ebaselgeks, mis töö see nimelt olema peaks või missuguses valdkonnas ja kellena on soov töötada. Valdav osa respondentidest on bakalaureusekraadi ülikoolis lähiajal kätte saamas või juba selle saanud ning seega on võib mõnevõrra imeks panna, et ei osata veel välja tuua kindlaid ametisoove. Võib järeldada, et ehk ülikoolis käidud aastaid võeti samuti üsna kergelt nagu keskkooli või gümnaasiumitki ning ei soovitud veel mõelda tõsisemalt iseseisva elu alustamise peale, mispuhul võiks igapäevaks toimetulekuks piisavalt palka teenida. Käesolevas töös oli tudengeid, kes teadsid täpsemalt, missugust tööd nad teha soovivad, kuid ei olnud enda jaoks selgeks teinud, kui palju oleks võimalik teenida nende töökohtadega. Jällegi tekib küsimus, et miks ei olda kursis selliste asjadega, kui töölkäimise eeldatav periood on praktiliselt ukse taga. Siinkohal võib eeldada, et ehk ollakse liiga enesekindlad ning ei eeldata, et võib tekkida probleeme töökoha leidmisega või igapäevase toimetulekuga, sest kättesaadav on ka vanemate poolne toetus.
- 3) **Idealistlikkus/realistlikkus:** noorte tulevikuvisionidest nähtub, et enamasti on unistused reaalsed ning seotud erinevate lahendustega. Respondendid mõtlesid, kuidas neil oleks võimalik saada oma unistuste maja või auto. Toodi välja karjääri olulisus ning püüti mõelda ka soovitud palgale. Nagu eelpool mainitud, siis enamasti ei osatud vastava ametikohaga seoses palganumbreid öelda, kuid siiski püüti jääda reaalsuse piiridesse ning kohati isegi oletati, missugune võiks olla teatud ametikohal miinimumpalk.

Twenge () on leidnud, et praegune generatsioon on mõnevõrra ärahellitatud ning noored on saanud liialt kiitust ning julgustust ühiskonnast, võrreldes eelnevate generatsioonidega. Noorte lapsepõlv ning kooliaeg on muudetud üha lihtsamaks ning muretumaks, kuid kui nad peavad ühel päeval vastu seisma täiskasvanu elule, siis võivad paljud neist saada ebameeldivate üllatuste osalisteks. Avastades, et tegelikult nad ei olegi kõige targemad ja paremad vaid konkurents on meelestu ning töökohti vähe. Pärast elurõõmu täis lapsepõlve on Mina-generatsioonil keeruline toime tulla ning nad töötavad rohkem, et saavutada vähem.

6.3 Meedia rahateemade käsitlejana

Meediat võetakse pigem kui vahendit, mis aeg-ajalt rahuldab meelelahutuslikke vajadusi ning keskendutakse rohkem enesekesksematele uudistele. Raha, mis on igapäevaselt oluline kõigi jaoks jääb meedias üllatavalt vähe silma ning kui sunnitud olukorras loetakse rahaga seonduvaid uudiseid, siis leitakse siiski, et tegemist on pigem igava informatsiooniga. Mõnevõrra üllatav oli tulemustest selgunud tõsiasi, et enamasti loevad noored päevauudiseid jälgides vaid uudiste pealkirju ning põhjendavad seda sellega, et vajalik informatsioon on seega käes.

Eeldatavalt võib tänapäeva noorte vähene huvi üldiselt majandusuudiste vastu tuleneda vähesest finantsharidusest, mis võimaldaksid noortel juba varases eas tutvuda vajalike terminitega ning seostada igapäevase eluga. Tundub, et töös osalenud respondendid ei pidanud rahaga seonduvaid teemasid piisavalt tähenduslikeks ning olulisteks enda jaoks

Finantsharidus

Seminaril „Rahast noortele ja noortega“ selgus ka, et noorte jaoks on rahandus-, majandus- ja tarbimisinfo vajalik alles täiskasvanuikka jõudes või tööle minnes (Villmann 2010). Siiski tundub, et käesolevas töös osalenud noorte jaoks pole ka täiskasvanu eas vastav info vajalik ega oluline. Sellist järeldust võib teha tuginedes respondentide meediatarbimisharjumustele ning majandusuudiste kõrvalelükkamisele. Swedbanki eraisikute rahaasjade teabekeskuse juhataja Piret Suitsu on välja toonud, et Soomes tehtud noorte finantskäitumise uuringutest on selgunud, et 21. sajandi noored laveerivad kolme maailma vahel, mis puudutavad raha ja sellega ümberkäimist. Esimene maailm: luuakse koolis ning püütakse lastele rääkida headest tarbimisharjumustest ja säästmisest. Teine maailm: luuakse kodus, kus kujunevad koduste väärtushinnangute ja hoiakute põhjal arusaamad rahaga ümberkäimisest. On selgunud, et

kodu ja kooli visioon rahakasutamise suhtes ei kattu sageli, mis võib noored omakorda segadusse ajada. Ühtlasi tähendab see, et kodus kogetav ei toeta koolis õpitut. Kolmas maailm: noored, kelle arusaamad rahast ei pruugi kodu ega kooli omadega ühtida (Villmann 2010).

Tulemustest nähtus, et nii mõnedki tudengid on rahaalased teadmised kujundanud juba lapsepõlves võttes eeskujuks perekonnaliikmeid.

Meetodi kriitika

Käesoleva töö suurimaks puuduseks loen küsimustiku ebatäiuslikkust. Leian, et küsimused, mida esitasin tudengitele oleksid võinud olla märksa selgemini struktureeritud ning täpsemad, et oleks võimalik teha selgemaid järeldusi vastustest.

Samuti leian, et meedia mõju ning lugemisharjumusi oleks võinud põhjalikumalt uurida ning intervjuudesse oleks saanud kaasata rohkem erinevaid meediaväljaandeid. Võimalik oleks olnud uurida, kas noored võtavad paremini vastu meedia poolt pakutavat infot näiteks televisiooni või raadio vahendusel.

Edasine uurimine

Oluline oleks uurida tudengite perekonna haridustaset ning võimalusi. On leitud, et perekond mõjutab noort eelkõige kolme kapitali kaudu: majandusliku, sotsiaalse ning inimkapitali kaudu. Noorte prioriteedid ning tulevikuvisionid on suuresti seotud vanemate haridustasemega ning majanduslike võimalustega (Ausna 2010: 10). Selle järgi määravad, kas vanemad oma lastele või lapsed ise omale teatud eesmärgid soovides olla sama edukad või edukamadki.

Samuti oleks võimalik valimit suurendada ning uurida ka erinevate vanuseastmete suhtumist meediasse ning rahateemadesse. Oleks huvitav võrrelda näiteks 21-26 aastaste ning kuni 50 aastaste arusaamu rahahoiakutest ning meediaga seonduvast. Huvitav oleks olnud ka respondentidele koostada erinevad probleemsed olukorrad, kus ilmneb rahaga probleeme ning on vaja kiirelt tegevusplaani läbi mõelda. Noored oleksid võinud välja pakkuda omapoolseid lahendusi olukordadele ning välja tuua, kelle või mille poole nad pöördusid sellistel juhtudel ja miks.

7.KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö peamiseks uurimisprobleemiks on välja selgitada noorte rahakäsitlusi ning meediatarbimisharjumusi ning kuidas need on omavahel seotud. Samuti olen töös keskendunud noorte tulevikuunistustele, mis hõlmavad karjäärisoove, unistuste elupaiku, unistuste peremudeleid ning unistuste palganumbreid. Tudengite mõttekäikude paremaks arusaamiseks olen välja selgitanud, missuguseid harjumusi ning hoiakuid oli võimalik kodusest keskkonnast iseseisvasse ellu kaasa võtta ning kas need on mõjutanud seniseid rahalisi otsuseid.

Töö esimeses pooles olen välja toonud antud teemaga seonduvad teoreetilised lähenemised, mida töös käsitlesin. Tõin välja generatsioonide vahelised erinevused ning kuidas need mõjutavad laste ja lastevanemate omavahelisi arusaamu seonduvalt tulevikuotsustega ning rahakäsitlustega. Samuti olen defineerinud täpsemalt tulevikuvisiooni ning kuidas see on seotud noorte rahahoiakute ja –käitumisega. Olen ka välja toonud erinevad meediatarbimisharjumuste aspektid arutledes, miks noored teatud teemadest on rohkem või vähem huvitatud.

Selgus, et perekonnaringist meelde jäetud ning õpitud rahahoiakud on mõjutanud noori kõige enam edasistes otsustes ning määranud suuresti suhtumise rahasse ning ka rahaga seonduvatesse uudistesse. Vanemaid loetakse usaldusväärseteks isikuteks ning headeks nõuandjateks rahaga seonduvatel teemadel. Teatav mõjutus tuleneb ka sõprade poolt, kuid antud uurimustöös on selle käsitlus pigem kitsas ning ei hõlma suuremat tähelepanu.

Bakalaureusetöö raames viisin läbi üheksa süvaintervjuud tudengitega vanuses 21-26. Töö on üles ehitatud intervjuudest välja võetud tsitaatidest ning nende põhjal tehtud järeldustest. Töö raames on analüüsitud ka respondentide poolt koostatud kollaaže ning joonistusi, mis andsid parema ülevaate noorte rahahoiakutest ning arusaamadest. Lisaks intervjuuküsimustele on kasutatud ka loomingulisi ülesandeid (kollaaž tulevikust, joonistus Eesti meedia erinevatest ajavahemikest) ning ajalehtede artikleid, mida respondendid lugesid ja analüüsisid.

Leian, et noorte meediatarbimisharjumuste paremaks mõistmiseks oleks võinud uurida ka vanemate meediatarbimist ning millele üldiselt keskenduti, kui elati veel igapäevaselt koos. On põhjust arvata, et kodused harjumused on mõjutanud noorte eelistusi tugevalt, kuigi omaette rolli mängib ka ülikoolis saadav haridus.

Meediatarbimisharjumusi analüüsides ning uurides selgus, et enamasti ei süveneta uudistesse, mis ei ole lugejaga otseses isiklikus seoses või mis ei tekita meelelahutuslikku huvi. Uudistest otsitakse midagi, mis tekitab lugejas emotsioone ning mis ei nõua liigset süvenemist. Noored, kes õpivad majandust ülikoolis ning puutuvad sellega rohkem kokku, on ka rohkem huvitatud majandusteemalistest uudistes ja rohkem teadlikumad. Teadlikkust näitas eelkõige loominguline harjutus, kus oli tarvis kujutada Eesti meediat enne ja pärast masu aega. Ülikoolis majandust õppinud tudengid oskasid kasutada vajalikke termineid tuues välja uudiseid, mis neile meelde jäid nimetatud aegadel. Noored, kes olid kaugemad õpingute poolest majandustemaatikast ei osanud nii täpselt kirjeldada vastavate ajaperioodide rahaga seonduvaid uudiseid.

Käesoleva töö tulemuste abil on võimalik öelda, et tänapäeva 21-26 aasta vanuses noorte finantsharidus ei ole nii hea, kui võiks olla. Seda näitavad puudulikud teadmised majandusalaste terminite puhul ning vähene huvi majandusuudiste vastu. Usun, et kui koolides rakendub majandusõpe põhjalikumalt ning juba põhikoolis tutvutakse rahakasutuse ning majandusega seonduvate teemadega ning osatakse seda igapäevaeluga seostada, siis huvi kasvab.

Summary

The bachelor's thesis at hand aims to describe young people's concepts of money, and media consumption habits and how they are linked. In my work I also focused on young people's dream of the future, including career aspirations, dreams of habitats, dream family models and wage numbers. To understand student's trains of thoughts I have identified what kind of habits and attitudes were taken from a home environment to an independent life and whether they have influenced money related decisions so far.

In the first half of this issue I have pointed out theoretical approaches connected to the topic that I issued in this work. I have pointed out differences between generations and how they affect children's and parents' understandings about future decisions and concepts of money. Also I have defined more specifically the vision of future and how it is related to young people's attitudes and behaviors towards money. I have also pointed out different aspects of media consumption habits discussing why young people are more or less interested in certain topics.

It appeared that money attitudes memorized and learned from the family circle have influenced young people the most in their decisions and determined their attitudes towards money and money related news. Parents are considered to be trustworthy and good advise givers in money related topics. Certain amount of influence also derives from friends, but in this research this aspect is rather not that important.

In the bachelor thesis I conducted nine in-depth interviews with students in the ages of 21 to 26. The work is constructed on quotes from interviews and on conclusions based on them. I have also analyzed collages prepared by respondents and drawings, which gave a better overview of young people's attitudes towards money and understandings. In addition to interview questions I have also used creative assignments (collage about the future, drawing about the Estonian media in different periods of time) and articles from newspapers that respondents read and analyzed.

I find that to understand better young people's media consumption habits I could also have investigated parents' media consumptions and what were the main issues when living together with children. There is a reason to believe that domestic habits have influenced young

people's preferences strongly, although college education also plays an independent role there.

Analyzing media consumption habits, it appeared that mostly people don't delve into news that are not personally related to the reader or that does not produce entertaining interest. People seek something that would create emotions in readers and do not need excessive aggravation. People who study economics in college and relate more to it, are also more interested in economical news and now the topics better. In a creative exercise economy students' knowledge appeared to be better when they had to think about the time before and after recession in Estonia. They also knew the correct terms talking about the news they remembered. Young people who were rather distant from economical studies did not describe the news contents so well.

From the results of this thesis it is possible to say that today's young people at the ages of 21 to 26 financial education is not all that good as it could be. That can be shown by deficient knowledge in what concerns economical terms and a very little interest towards economical news. I believe that when economical studies apply to schools more completely and young people can learn about economics already in elementary school and they learn to associate it to real everyday life, then interest rises.

Kasutatud kirjandus

- Tamm, M. (2011), *Tallinnas püüti maksta 1000-eurosega*, Postimees, 10.jaanuar (URL: <http://www.postimees.ee/?id=369764>)
- Pors, M. (2010), *Röövi ohvriks langenud vanamemm oli läinud panka raha vahetama*, Postimees, 30.detsember (URL: <http://www.postimees.ee/?id=364540>)
- Schwarts, T. (1983) *Media, the second god*. NY: Random House Inc.
- Twenge, M.J (2006). *Generation Me: why today's young Americans are more confident, assertive, entitled – and more miserable than ever before*. NY: Free Press
- McQuail, D. (2000) *Massikommunikatsiooniteooria*. TÜ Kirjastus
- Lewis, J. (2008) *Common Sense about Money from A to Z*. USA: Dog Ear Publishing
- Zirnask, V. (2011) *Finantsaubits*. Tallinn: Printon
- Raav, Ivar, *Säästmine on võimatu – müüt, mis ei pea paika*“, Swedbank (URL: https://www.swedbank.ee/kirjad/kuld/2010_08/est_news2.html)
- Delfi Naistekas (2010), *MÕTE: kui pere vajab eelarvet*, 1.märts (URL: <http://naistekas.delfi.ee/rahakarjaar/raha/mote-kui-pere-vajab-eelarvet.d?id=29466953>)
- Raag, I. *Kuidas käsitleda meedia mõju ja selle õpetamist koolides*. (URL: <http://www.peremeedia.ee/lapsevanem/meediaharidus>) (kasutatud 27.05.2011)
- *Noor peab ise endale tuleviku tegema* (2011), (URL: <http://rahvahaal.delfi.ee/news/uudised/noor-peab-ise-endale-tuleviku-tegema.d?id=41786969>)(kasutatud 27.05.2011)
- Eensalu, K. (2008), *Tänaste noorte väärtushinnangud*, Karjäärituul (URL: http://www.rajaleidja.ee/public/Suunaja/Karj_rituul/Karjaarituul_17_2008_for_web_A4.pdf)
- Ammas, A. (2003), *Rikas ja vaene armastagu teineteist!*, Eesti Päevaleht, 27.september (URL: <http://www.epl.ee/artikkel/246281>)
- Laane, S., *Taskuraha õpetab lapsi majandama*, Eeva (URL: http://www.eeva.ee/client/default.asp?wa_id=579&wa_object_id=1&id_key=)

- Eesti Pank, URL: <http://prognoos.eestipank.info/?leht=88,14>)
- Lättemäe, S. (2010), *Noored ei oska raha lugeda*, Maaleht, 11.juuni (URL: <http://www.maaleht.ee/news/uudised/elu/noored-ei-oska-raha-lugeda.d?id=31574561>)
- Semidor, K. (2010), *Uus õppekava tulekul – majanduse õpetamisest gümnaasiumis valikainena*, Koolielu, 26.veebbruar (URL: <http://koolielu.ee/pg/info/readnews/23924>)
- Villmann, A. (2010), *Piret Suitsu: Eesti noored sõltuvad vanemate rahakotist*, Pärnu Postimees, 14.detsember (URL: <http://www.parnupostimees.ee/?id=356898>)
- Ausna, R. A. (2010), *Põlvkondadevahelist sotsiaalset mobiilsust kujundavate eluvalikute mõjutegurid noorukieas Pärnu noorte näitel*, Magistritöö (URL: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/16742/ausna_aile.pdf?sequence=2)
- Auväart, M. (2005), *Noorte töötus – eeldus tõrjutute tekkeks*, Bakalaureusetöö (URL: http://riigiteadused.tlu.ee/tf.oigus/wrtandbafils/2010131851254406/BA05_Auvaart_ko_kkuvote.pdf)
- Savisaar, M. (2005), *Iseseisev noor?!*, Põhjarannik, 31.märts (URL: <http://arhiiv.pohjarannik.ee/article.php?sid=6979>)

LISA 1. Intervjuu kava

1. Tulevik

- 1.1 Kus ja kellena näeksite end töötamas kümne aasta pärast? Miks?
- 1.2 Milline oleks Teie unistuste palk?
- 1.3 Kus sooviksite kõige enam elada? Miks?
- 1.4 Kas kujutate end ette pigem perekonnainimesena karjääri tehes või üksinda?
- 1.5 Kas praeguse seisuga usute, et oleks võimalik need unistused kunagi täide viia?
Millest võiks puudu jääda? Mida võiks teha selleks, et need unistused kindlasti täituksid?
- 1.6 Palun kasutage Teie ees olevaid ajakirju/ajalehti ning proovige väike kollaaž koostada erinevate kujundite abil näitamaks, millisena kujutate ette oma tulevikku ja iseend selle keskel?

2. Üldised küsimused intervjuueritava eelistuste ja rahakasutuse kohta

2.1 Milline järgnevatest kirjeldustest vastab Sinu praegustele majanduslikele võimalustele

- Elan hästi praeguse sissetuleku juures
- Saan hakkama praeguse sissetuleku juures
- Praeguse sissetuleku juures on üsna raske hakkama saada
- Praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada
- Ei oska öelda

2.2 Raha kulub erinevatele asjadele, ja kunagi ei ole teda küllalt. Kuivõrd Sul jätkub raha järgmisteks väljaminekuteks?

	Üldiselt jätkub	Mõnikord jätkub, mõnikord mitte	Ei jätku, olen pidanud sellest loobuma	Ei vaja seda, ei kuluta sellele
Korralikuks toitumiseks	3	2	1	0
Riiete ostmiseks	3	2	1	0
Tervise eest hoolitsemiseks	3	2	1	0
Oma välimuse eest hoolitsemiseks	3	2	1	0
Eluaseme kuludeks (küte, vesi jne)	3	2	1	0
Eluaseme meelepäraseks sisustamiseks	3	2	1	0
Remondiks	3	2	1	0
Ajakirjanduse tellimiseks	3	2	1	0
Sportimiseks	3	2	1	0
Reisimiseks	3	2	1	0

	Üldiselt jätkub	Mõnikord jätkub, mõnikord mitte	Ei jätku, olen pidanud sellest loobuma	Ei vaja seda, ei kuluta sellele
Vaba aja veetmiseks, meelelahutuseks, harrastusteks	3	2	1	0
Uue olmetehnika muretsemiseks (TV, külmkapp, mikrolaineahi jne)	3	2	1	0
Külaliste kutsumiseks, kingituste tegemiseks	3	2	1	0
Õppimiseks, enesetäiendamiseks	3	2	1	0
Kohvikus, pubis, restoranis käimiseks	3	2	1	0
Raamatute ostmiseks	3	2	1	0
Teatris, kontserdil, kinos käimiseks	3	2	1	0
Auto hooldamiseks, sõitmiseks	3	2	1	0
Arvuti ostmiseks, hooldamiseks, täiustamiseks	3	2	1	0

2.3 Kas on veel midagi, mille puhul tunnete, et raha ei jätku piisavalt?

2.4 Kuidas käitute kui selgub, et raha enam ei jätku?

2.5 Millest kõigepealt loobuksite, kui raha enam ei jätkuks?

2.6 Milliste asjade jaoks püüaksite kindlalt raha hoida?

2.7 Kuidas hangiksite juurde raha?

2.8 Kas ning kuidas olete püüdnud oma kulutusi ja tuluvõimalusi kokku viia? Kas olete kunagi eelarvet pidanud?

2.9 Mida arvate eelarve pidamisest kui ühest vahenditest, mille abil oleks võimalik tulud ja kulud omavahel tasakaalustada?

3. Küsimused intervjuueritava tausta kohta, perekond, sõbrad jne

3.1 Kuidas Teie peres rahakasutuse üle otsustati?

3.2 Missugused olid ema-isa suhtumised rahasse? Kas ja kuivõrd need suhtumised erinesid?

3.3 Kuivõrd erines ema ning isapoolne suhtumine rahasse sellest, mida nad Teile õpetasid/soovitasid?

3.4 Püüdke meenutada hetki lapsepõlvest ning eelkõige midagi, mis andis Teile üsna õpetliku kogemuse rahaga ümberkäimisest.

3.5 Kas ja kuivõrd erinevad Teie kodus olevast rahakäitumisest ning rahaga seonduvatest põhimõtetest sõprade/tuttavate kodudes nähtust?

3.6 Kuidas hindate oma rahalisi võimalusi võrreldes sõprade/tuttavatega?

Meenutage mõnd juhtumit sellega seoses, mis on eriti meelde jäänud.

3.7 Milline on Teie sõprade/tuttavate suhtumine rahasse?

4. Küsimused paarisuhtes olevatele inimestele

4.1 Kui kaua olete koos olnud?

4.2 Kas kumbki teist käib hetkel tööl?

4.3 Kas omate koos ühist elukohta? Kui kaua?

4.4 Kas ja kuivõrd sõltute üksteisest rahaliselt?

4.5 Palun kirjeldage end lühidalt paarina (Milliseid ühiseid tegevusi teete, kuidas vaba aega veedate, milline on üldine suhtumine rahasse?) Kas ning kuivõrd leiate end erinevat teistest tudengipaaridest?

4.6 Kas Teile sobib praegune elukorraldus? Mis võiks teisiti olla?

5. Rahaga seotud teemad meedias

5.1 Lehelugemise harjutus

5.2 Kas päevauudiseid jälgides jäävad Teile silma rahaga seonduvad teemad?

Meenutage viimast korda, mil lugesite/kuulasite/vaatasite midagi sel teemal?

Mis see oli? Mis sellest kõige enam meelde jäi?

5.3 Kas Teie arvates käsitletakse meedias piisavalt rahateemasid?

5.4 Kas olete kursis euro kasutuselevõtuga ning mida täpsemalt sellest teate?

5.5 Kas olete kuulnud/lugenud/näinud erinevate pankade (Nordea, Sampo, SEB, Hansapank) soovitusi edukaks säästmiseks? Kui jah, siis mis mulje jäi ning kas pigem kasulik ja vajalik informatsioon? Kui ei, siis näitan Teile artiklit „Pankade nõuanded säästusügiseks ja –talveks“ ajakirjast Elukiri. Lugege palun ning kommenteerige.

5.6 Kas ning millises pangas olete kinnitanud oma pensionifondi? Miks just seal?

5.7 Mille järgi olete valinud omaale võrguteenuse/id (Tele2, EMT, Elisa jne)? Kas näiteks Tele2 reklaamid, mis episoodidena ilmuvad mõjuvad positiivselt ja usaldusväärsena?

6. Kokkuvõtvad küsimused

6.1 Kas keegi toetab Teid rahaliselt?

- 6.2 Kas leiate, et tudengite jaoks peaks olema enam soodustusi? Milliseid?
- 6.3 Kas Teie arvates peaks tudeng töötama? Kas on lihtne tööd leida?
- 6.4 Kas Teie jaoks on rahast rääkimine pigem normaalne ja teretulnud igapäevane tegevus või tekitab see pigem ebakindlust ja ebamugavustunnet?
- 6.5 Mida sooviksite veel tudengina lisada rahakasutuse ja –hoiakutega seotud teema juurde?

LISA 2. Respondentide tsitaadid

	Noorte suhtumine rahasse ning rahakasutuse praktikad	Noorte suhtumine rahateemalistesse meediakajastustesse	Rahakasutuse-alase meediateabe vastuvõtt noorte seas
NE1	<p>1. Millised on praegused rahakasutuse võimalused ja praktikad?</p> <p>2. Millised on lapsepõlvest/kodust saadud rahakasutuse kogemused?</p> <p>3. Milline on raha ja selle teenimise roll tulevikuplaanides?</p> <p>4. Kas praeguste hoiakute, praktikate ja tulevikuplaanide põhjal saab sõnastada sisulised teabevajadused?</p>	<p>1. Kuivõrd oluline on raha (kasutuse) harjumustes? Kuivõrd aktsepteeritakse meediat igapäevase praktilise nõu jagajana? Kas meedia ja pankade poolt pakutav info huvitab inimesi?</p> <p>2. Kuidas tajuvad noored üldist raha ja tarbimise alast meediakasutuse stiili, edastatavaid väärtushinnanguid ja sõnumeid? Kas ja kuidas tajutakse meediakajastuse muutust enne ja pärast majanduskriisi?</p>	<p>1. Milline on konkreetsete artiklite vastuvõtt?</p> <p>2. Kuidas on artikli (te) vastuvõttuga seotud noore enda rahakasutuse-alased praktikad, hoiakud?</p> <p>3. Kuidas on artikli (te) vastuvõttuga seotud noore hoiakud meedia suhtes, meedia usaldusväärsus vastava info edastajana?</p>
	<p>1. Tabelis (Tabel 1) selgunud vastuste järgi võib järeldada, et vastajal on üsna raske toime tulla rahaliselt igapäevaelus. Seda kinnitab ka enne tabelit ära märgitud väide – praeguse sissetuleku juures on üsna raske hakkama saada. Tabelis märgiti kõige enam, et teatud asjade jaoks siiski ei jätku raha ning on loobunud nendest. Samas eluks kindlasti vajalike asjade jaoks tundub raha jätkuvat. Näiteks korraliku toitumuse ja eluaseme kulude jaoks. Intervjueeritav räägib veel lisaks, mille suhtes ta tunneb, et on rahalisi raskusi. // ... no mõned võlad on maksmata (ütleb müüates häbelikul toonil).</p> <p>Hinnatakse ka hetkeseisu ning kuidas oleks võimalik raha vajadusel juurde teenida ning selgub, et toetutakse enim elukaaslasemale. // ... utsitan Tõnut tagant, et „tee rohkem“ (naerab) või siis ee ... või siis, ega mul</p>	<p>1. Selgus, et intervjueeritav ei olnud väga huvitatud otseselt rahateemalistest uudistest või infost üldiselt. Näiteks kui oleks võimalus lugeda uudiseid Eesti riigist seoses rahaprobleemidega, siis tudeng pigem ei loeks neid. // ... ma loen seda pealkirja ja ma võtan selle nagu teatavaks, aga niimoodi nagu otseselt, et ee see nagu puudutaks mind või, et appi, mis see riik nüüd jälle teeb ... seda ma ... et kui tõesti ei ole mingit sellist väga põhjapanevat uudist, siis ... siis nagu noh ... ei. Uudised ja vajaliku info saab tudeng enamasti lugedes Postimeest. Praegusel ajal (jaanuar 2011) jäävad intervjueeritavale silma aeg-ajalt nii mõnedki raha puudutavad artiklid. // ... praegu on vaata need Euro ... just neid asju nagu ma nagu vaatan ikkagi nagu selles mõttes veits kõrgendatud huviga, et ee ... et mis toimub seal ja et kas Euro värk ikka hakkama saab ja</p>	<p>1. Lehelugemise harjutuses ei paistnud intervjueeritav väga huvitatud olevat enamik uudistest. Meelde jäi paremini kogu ajalehest vaid üks uudis. // ... see jäi meelde, et Facebook suletakse (muigab). Aga ma ma midagi kindlasti Euro teemal, aga mul ei jäänud küll konkreetselt meelde jah.</p> <p>Eesti riigist kirjutatud uudiseid, mis on seoses majandusega intervjueeritav ei loeks.</p> <p>// ... ma loen seda pealkirja ja ma võtan selle nagu teatavaks, aga niimoodi nagu otseselt, et ee see nagu puudutaks mind või, et appi, mis see riik nüüd jälle teeb</p> <p>2. Paremini jäävad silma uudised, mis puudutavad rohkem intervjueeritava igapäevaelu ning rahalist toimetulekut. // ... neid kiitusehindade tõuse ja asju on</p>

	<p>otseselt tegelt ei olegi midagi teha kui tööd otsida ainult.</p> <p>Arutletakse ka selle üle, et millest esmalt oleks võimalik loobuda, kui raha enam ei jätkuks ning tundub, et selle peale on juba mõnevõrra mõeldud. // ... riiete ostmisest ja ... ütleme selliste ... sellisest meelelahutusest nagu ongi kino ja ... ja mingi selline väljaskäimine, et eee ... ee noh ... või siis näiteks ka ... hakkaks nagu bensiini peale ka rohkem mõtlema, et ei sõida teise linna otsa nii kergetähtselt//</p> <p>Raha püütakse kindlasti hoida rohkem toiduainete peale, et saaks ka endale aeg-ajalt midagi head lubada. Raha juurdehankimiseks peetakse parimat moodust tööle minemist. Püütakse mõelda ka ette ning planeerida rahakasutust isekoostatud eelarve näol. // ... kui on mingi raskem kuu näiteks, siis olen kirjutanud, mis mul sisse tuleb ja mis mul välja läheb jaa mis on nagu kõige tähtsamad asjad, mida kohe maksta ja siis olen neid maha kriipsutanud kui need on makstud ja niimoodi ... //</p> <p>Teisalt kasutatakse seda moodust vaid siis kui rahaga on parasjagu kitsas. // ... ma ei tee seda regulaarselt, et kui mul on head ee ... hea aeg nagu või raha on palju, siis ma nagu eriti sellele ei mõtle.</p> <p>Intervjuueeritav elab elukaaslasega koos, kes töötab ning teenib raha ning peab end üsna temast sõltuvaks. // ... mina sõltun temast ikka väga kõvasti, sest et kui meil näiteks praegu midagi juhtuks või me lahku läheks</p>	<p>niimoodi ...// Küsides, mis viimati on kõige enam meelde jäänud rahateemalistest uudistest, siis tundub, et on ikkagi üldjoontes vähe tähelepanu osutatud sellele ning konkreetseid vastuseid ei ole. // ... Euro see ... ee ... läks enam-vähem ee edukalt, see kõik see vahetamine, siis ee ... et ee pankades on mingi mitmetunnised järjekorrad, et sinna nagu ei läheks praegu. Jaa ... mmm ... noh siis on see, et üldiselt kõik kallineb, onju ... noh, suksed asjad. Tundub, et raha teema ei ole väga oluline meedia jälgimise harjumustes ning suuremat tähelepanu pööratakse vaid siis, kui tegemist on väga olulise sündmusega (euro tulek) või puudutab otseselt inimest ennast. Meediat kiidetakse aga info jagamises enne euro tulekut. // ... mingid Eurouudised olid ja mingid Euro mingid ee ... eee mingid kodulehed ja pandud välja ja niimoodi, uudistes kogu aeg oli, et eee millal veel saab kroonidega maksta ja millal või kuidas on see vahetamine ja kõik need toidupanga mingid need kogumised ja asjad ja ... minu arust infot oli väga ... // Tudeng uskus, et ka need, kes lehti ei loe või pidevalt telekast uudiseid ei jälgi võisid olla kursis euro tulekuga seonduva infoga, sealhulgas ka vanem generatsioon. Teisalt tõi ka välja, et vanematel inimestel on raskem toime tulla: // ... vanaema mul ka ütles näiteks, et ta läheb turu peale ja siis ta küll enam nagu eriti midagi aru ei saa, ta käib ainult eurokalkulaatoriga poes, sest et sest et ta ei ... ta ei saa noh aru, mis asjad maksavad ... aga eriti hull on nendel, kes ee ... elavad maal ja võib-olla ei omagi pangakaarti ... //.</p>	<p>kogu aeg nii palju, et ee alguses ma väga palju jälgin seda jah, aga kogu aeg minu arust tõusevad ja langevad, et eriti ma ei ei loe. Samas kui seal on tõesti kirjas, et nüüd nagu väga palju tõuseb, siis see muidugi see puudutab mind väga, me elame maal ja meil on palju vaja sõita ... //</p> <p>Samuti jäävad silma euroga seonduvad uudised, sest see on hetkel aktuaalne ning puudutab ka intervjuueeritavat nagu ka kõiki teisi.</p> <p>// ... just neid asju nagu ma nagu vaatan ikkagi nagu selles mõttes veits kõrgendatud huviga, et ee ... et mis toimub seal ja et kas Euro värk ikka hakkama saab ja niimoodi ... //</p> <p>3. Intervjuueeritav on teadlik mõningatest pankadepoolsetest välja pakutud nõuannetest ning interneti lehekülgedest.</p> <p>// ... Swedbank'i kodulehel näiteks seal (muigab) on ikka kirjas jaa ee säästmine see otseselt ei ole, aga see Rahamaa Interneti mäng lastele ... see on, see on nagu SEB ... tehtud ja seal oli ka igasuguseid soovitusi ja niimoodi, et kuidas lapsi õpetada ja nii.</p> <p>Tudeng ei leia, et sellised soovitud oleksid tema jaoks otseselt vajalikud.</p> <p>// ... noh investeerimissoovitusi olen näiteks lugenud, kuigi mul ei ole midagi investeerida (muigab). Jaa on ikka olnud mingeid noh soovitusi niimoodi ...</p>
--	---	--	---

	<p>või midagi või tema näiteks ei suudaks enam rahaliselt midagi ... siis eee noh, mul on ainuke võimalus oleks töö leida ja muidu ma lihtsalt ei tuleks toime, sest mul eee ... ei ole mitte mingit raha ... //</p> <p>2. Võrreldakse enda suhtumist rahasse vanemate suhtumistega. Intervjueeritav hindab ja võrdleb ema- ning isapoolset suhtumist rahasse ja leiab, et emale meeldib rohkem kulutada kui isale. Samas iseenda kohta ütleb: // ... ma olen nagu selles mõttes kokkuhoidlikum kui nemad mõlemad ... // ning toob ka näiteid: // ... kui ma õppelaenu võtsin, siis ee nad mõlemad soovitasid mulle, et „võtta ikka rohkem“ ja niimoodi, ma ütlesin, et „mul ei ole ju seda vaja, et ma pean ju pärast hakkama seda tagasi maksma, et miks ma ... „ ja nemad, et „oo, et küll saab“ ... //</p> <p>Mõeldes tagasi lapsepõlve, siis meenutatakse, et elati suhteliselt head elu ning vanemad lubasid nii mõndagi. // ... vanasti oli kuidagi selline ... nagu enam-vähem kõik, mida tahtsid ka said ... et see võib-olla oli natuke halb, sest nüüd nagu tahaks ka ... kõike (muigab) ... //</p> <p>3. Mõtiskletakse tulevikuplaanide üle ning räägitakse unistustest ja soovidest. Esmalt koostatakse väike kollaaž, et paremini kujutada tulevikku. Intervjueeritav räägib oma suurimast eeskujust ning unistuste kuupalgast. // ... Eva Longoria, et ee sellepärast, et ta on nii ilus ja andekas ja aktiivne, et ma tahaks ka olla kunagi selline</p>	<p>Tudeng ei ole otseselt kursis pankade säästusooritustega, kuid huvi nende tegevuste vastu on ilmselt tundnud, sest oskab tuua teistsuguste soovitude kohta näiteid // ... Swedbank'i kodulehel näiteks seal (muigab) on ikka kirjas jaa ee säästmine see otseselt ei ole, aga see Rahamaa Interneti mäng lastele ... see on, see on nagu SEB ... tehtud ja seal oli ka igasuguseid soovitusi ja niimoodi, et kuidas lapsi õpetada ja nii.</p> <p>Tekkis ka küsimus, kas tudeng on läbi lugenud mõned soovitused. // ... noh investeerimissoovitusi olen näiteks lugenud, kuigi mul ei ole midagi investeerida (muigab). Jaa on ikka olnud mingeid noh soovitusi niimoodi ... Postimees on näiteks kirjutanud, et kuidas pühade ajal kokku hoida näiteks või nii ... ma ei tea, kas selle taga on nüüd nii otseselt pangad ... // Tudeng on huvi tundnud ilmselt selliste soovitude vastu ning arvab, et sellised infokillud on pigem kasulikud ning aitavad paremini toime tulla inimestel. // ... need on tegelikult kasulikud. Eee ... ütleme kui nad kirjutavad nii ee otseselt oma pangast ja et tulge ikka Swedbank'i, et ee ... noh siin on kõik ja siis noh, siis on nagu noh otse muidugi näha, et see on oma kasu põhjal, aga ma arvan, et need üldised soovitused ee on kasulikud.</p> <p>Siinkohal selgus ka, et ei pooldata pankade poolset enese liigset reklaamimist, mida intervjueeritava hinnangul on ilmselt esinenud varasemalt. Tudengil paluti meenutada, kas on olnud mõni pankadepoolne soovitus, mis tundus eriti kasulik olevat, kuid ei meenunudki midagi</p>	<p>Postimees on näiteks kirjutanud, et kuidas pühade ajal kokku hoida näiteks ... //</p>
--	---	--	--

	<p>... // ... 50 000 krooni onju, et ma mõtlesin, et see võiks olla näiteks mu kuupalk, halvematel kuudel (muigab). Või siis mingi boonus iga kuu, onju. Et võiks siis olla selline suur palk ... // Tulevikus unistatakse elada Eestis ning variante kohtade poolest on nii mitmeidki. // ... Saaremaal näiteks või Hiiumaal või või näiteks Võsul või Kauksis või Pärnus ...//. Ameti poolest ei unistata konkreetselt õpitavaga (ajakirjandus ja kommunikatsioon) seoses olevat töökohta. // ... ma näen ennast töötamas näiteks eee kuskilll eeem ... eee kirjastuses ... ma võiks ... või näiteks kuskil koolitusfirmas, mulle meeldiks igasuguseid koolitusi pidada. Ee või siis näiteks eee kohvikus, et me oleks Tõnuga teinud mingi kohviku ja minaa peaks seda näiteks ... //.</p> <p>Suurema õhinaga räägiti elukaaslasega (Tõnu) raha teenimisest, mis näitab, et tegu on väga kokkuhoidvate inimestega ning kellel on mõnevõrra läbimõeldud ühised unistused. Tegemist on ka perekonnainimesega, mis peegeldub väga hästi tervikuna kogu intervjuust. // ... olen kindlasti perekonnainimene. Et ma tahan mingit karjääri kindlasti, aga ma ei ole ee nii ee ... ee võimukas või karjäärihimuline. Ma tahan, et ee töö oleks mõnus, loov siuke, aga mitte midagi väga väga väga pingelist ... //.</p> <p>Ollakse realistlik, kuid samas positiivne tuleviku suhtes. // ... olen päris kindel, tuleb ette selliseid raskusi, et tööd üldse ei leia või leiad sellise, mis tegelt eriti ei meeldi ja nii</p>	<p>sellist. // ... euroga seoses soovitati, et mitte arvutada ümber vaid enam-vähem teha selgeks, mis on väärtu ... euro väärtus noh. A seda soovitas mingi psühholoog vist. Pankadel ei ole olnud midagi sellist.</p> <p>Intervjueeritav on valinud endale Swedbank'i ning sinna ka omale pensionifondi teinud. Põhjus on sama, mis paljudel teistelgi tudengitel: // ... kunagi väiksema sai pangakaart tehtud, siis mul pandi Hansapanka ... eee ... ma ma ei ole isegi selle peale nagu mõelnud või juurelnud, et miks just see hea on. See on alati tundunud mulle nagu kõige parem pank, samas ta ei pruugi üldse tegelt olla.</p> <p>Pole erilisel rõhku pandud sellele, millises pangas oma raha hoida või mida täpsemalt erinevates pankades pakutakse. Ei olda väga huvitatud sellest.</p> <p>2. Tudeng joonistas enda nägemuse, kuidas Eesti meedia käsitles rahaga seotud teemasid aastatel 2006-2007 ning 2009-2010. Esimese aastabloki kohta kommenteeris: // ... anti väga kergekäeliselt laenu väga paljudele. Intresimäärad olid kõrged, agaa ... pal ... noh kõik nagu elu nagu oli hea, selles mõttes kõik julgesid võtta ja pangad nagu väga ei kontrollinud ka minu arust, kõik said laenu. Eee ... siis eem, oli palju reisimist, oli palju šoppamist (muigab) jaa ee kõrged hinnad olid autodel ja kõrged hinnad olid kinnisvaral ja kõik oli nagu selline buu ... minu arust oli selline nagu buumiaeg, aga et võib-olla et 2007 lõpp jah hakkas juba masu tulema, aga noh seda oligi ju oodata sellise kulutamise peale (muigab).</p>
--	---	--

NE2	<p><i>edasi, aga ma arvan, et need kõik kuuluvad asja juurde, et noh ... nagu, et eee ... ikka tuleb neid ette (muigab).</i></p> <p>4. Sisulised teabevajadused siinkohal võiksid olla kindlasti sellised, mis oleksid seotud võimalikult palju intervjueritava enda võimalikult paljuga ning võimalike töökohtadega, millega oleks võimalik tegeleda. Lähitulevikus ilmselt oleks tal vajalik uurima hakata täpsemalt, mida ta teha soovib ja kus ta seda teha soovib. Usun, et mida aeg edasi ja kuna on tegemist ka perekonnainimesega, siis hakatakse ka veelgi rohkem tähelepanu pöörama rahaliste kulutustele ja elukohale.</p>	<p>2009-2010 aastate kohta on natukene hägusemad arusaamad ja meenutused, mis on mõnevõrra üllatav, sest eeldatavasti just sel ajal ülikooli astudes ning erialaga arvestades oleks võinud rohkem konkreetsemaid meedia poolt pakutud uudiseid meelde tulla. // ... <i>Euro tuleb onju, mündid, hiivasti kroon ... ee samas ka see, et inimesed noh ... nagu põhi masuaeg peaks nagu läbi saama, et inimesed hakkavad nagu noh rohkem kulutama, siis ee kõik need ee majandus ... ee teadlased hakkavad ennustama, et ee hakkab läbi saama ja nii edasi, siis ee kinnisvara on tõusnud ee, aga on veel odav, samamoodi autod, autode hinnad on veel odavamad ... //</i></p>	
	<p>1. Intervjueritav märkis enne tabeli (Tabel 1) täitmist, et praeguse sissetuleku juures saab ta hakkama enda hinnangul. Tabelit täites vastas intervjueritav enamasti, et tal jätkub raha eluks vajalike asjade jaoks, näiteks korralikuks toitumiseks, riiete ostmiseks, teatris käimiseks, arvuti hooldamiseks. Eeldatavasti üsna positiivse ja enesekindla hoiaku tõttu ei selgunud tabelist, et oleks asju, mille jaoks raha ei jätkuks ning millest oleks pidanud loobuma varem. Tegemist on äärmiselt tubli tudengiga, kes püüab igapäevaselt võimalikult maksimaalselt hästi toime tulla endaga. Tabelis märgiti ära ka üsna palju asju, mille jaoks ei kulugi raha, näiteks eluaseme sisustamiseks, sportimiseks, reisimiseks. Kui</p>	<p>1. Intervjueritav saab tavaliselt uudised kätte Internetist ning Postimehe ja Õhtulehe online väljaannetest. Rahateemalised uudised üldjuhul päevauudiseid lugedes silma ei jää. // ... <i>mulle meeldivad sellised krimiuudised rohkem, et siis kui on nagu sellised eee ... röövimised ja asjad, et siis võib-olla jäävad silma, aga kui praegu on see, hull see Euro värk, et siis ma lähen konkreetselt üle nendest kohe, et neid ma mitte ei jälgi ka, ma vihkan seda kui nii palju see poliitika ja see euro on nii kokkuseotud, et ma lihtsalt ... ajab öökima see ja ma lihtsasti selle kohe eemale. Et ma võtan kohe järgmise asja ette.</i></p> <p>On kujunenud kriitilisem arvamus euro-teemaliste uudiste kohta ning meeli köidavad rohkem meelelahutuslikumad ning kõmulisemad</p>	<p>1. Konkreetne artikkel, mis intervjueritaval meenus oli uudis sellest, kuidas ühel Kohtla-Järve naisel rööviti raha ära ning meelde jäi see uudis just sellepärast, et teda huvitavad krimiuudised, kus on veidi põnevust. Tudeng oskas ka seetõttu täpsemalt rääkida, millest artiklis veel juttu oli.</p> <p>2. Lehelugemise harjutusest tudeng otseselt rahateemalisi artikleid välja ei noppinud, // ... <i>Oli juttu maamaksust, tasuta parkimisest, lumekoristusest jne. Siiski ükski neist teemadest mind lugema ei tõmmanud ... //</i> Selgelt tulevad välja siinkohal teemad, mis intervjueritavat ei huvita, kuigi tegemist on kohaliku lehega ning igapäevaste asjadega, millega kokku</p>

	<p>selgub, et raha enam ei jätku, siis ei liigu kohe mõte töö peale vaid püütakse esialgu mõni muu alternatiiv leida, // ... kuna ma mingil määral ikkagi sõlun vanematest, siis ma ilmselt pöördum sinnapoole. Arvatavasti.</p> <p>Lootusetus olukorras, kus raha ikkagi tõepoolest ei jätku, jääks intervjuueritav endiselt positiivselt meelestatuks, // ... mingi väljapääs on ikka, et noh söögi kohapealt nagu ... midagi puudu jääb, kodus midagi ikka on. No, midagi ikka leian, onju.</p> <p>Püütakse arvestada eelkõige teatud summaga, mida iga kuu vanematelt saadakse toetuseks. Ka eelarve pidamist pole vajalikuks peetud just seetõttu, et iga kuu laekub kindel summa pangakontole ning teisalt, ei elata ka üksinda. // ... et kuna ma ükski ei ela, siis mul nagu ei ole see, et ma puhtalt ise peaksin nagu igasugused ... kõik asjad vaata ära maksma ja ... ja ... ja stiia ostma ja mis iganes. Et, siis ei ole seda nagu väga vaja olnud ... //</p> <p>Üldisemalt laiemas perspektiivis ei peeta samuti eelarvet hädavajalikuks abivahendiks. // ... kui ma tean, mis summa mul sellest maha läheb, onju ja ma tean, mis mul ülejäänud summa ... mis mul nagu nii-öelda vaba jääk jääb, et ma saan stiia ja ma ei tea riided selga ja mis iganes, onju, siis noh ... ma tean, et ma pean selle rahaga läbi saama ja muud mul üle ei jäi, et konkreetselt mingit eelarvet ma küll koostama vist ei hakkaks. Oo eiei! Pole minu teema eriti (naerab).</p> <p>2. Tuuakse välja huvitavaid seoseid enda ja enda vanemate rahakasutuste kohta ning</p>	<p>uudised. Intervjuueritav leiab, et vahetult enne ja pärast euro tulekut on meedia liiga palju kajastanud selletemalisi uudiseid. // ... See on tõesti, et nagu ... „kameron, lõpetage see ära!“ minu jaoks ... et noh, selles mõttes, et mina lähen kohe järgmise asja juurde. Selle pärast ma nüüd Õhtulehte loen ka veidi rohkem kui seda Postimeest isegi. Selles mõttes, et seal Õhtulehes on sellised ... ma ei tea, mulle meeldib see klatsõ rohkem ja ja sellised, mis noh nagu tõmbab tähelepanu rohkem ... nagu krimipool ... //</p> <p>Viimati loetud rahateemalistest uudistest meenub intervjueritaval üks rõõvimislugu. // ... kuidas ühel Kohtla-Järve naisel (naerab) rööviti 100 000 krooni ära.</p> <p>2. Intervjueritav joonistas enda ettekujutuse Eesti meedias kajastatud rahateemadest aastatel 2006-2007 ning 2009-2010 ning lisas ka omapoolsed kommentaarid. // ... MASUst ikka oli palju juttu koguaeg ... siis oli Eestil see suhkrutrahvi asi euroopa liidus ... eee ... ja siis Eestis oli masu tõttu 2009. aastast alates palju kärimisi ja asju ja siis jäi inimesi palju töötuks ... ning leierdati eurost tohutult.</p> <p>Räägitakse ka konkreetselt sellest, milline on suhtumine eurosse. // ... mida ma ei poolda, aga noh ... mina olin viimase hetkeni meelestatud selle poole, et see Euro jääb ikkagi tulemata ... // Tudeng arvas, et euro tulekust vajalik informatsioon oli kõigi jaoks saadaval ja olemas. // ... kes selle kohta tahab infot saada – see saab. Selles mõttes, et seda on tõesti ... sellest on nii palju räägitud ja selle kohta on igasuguseid informatsiooni, igasuguseid</p>	<p>puututakse. Kuna aga tegemist on tulevase sotsiaaltöötajaga, siis on ka arusaadav, et rohkem kõidavad inimeste kesksed lood ning artiklid. // ... pigem oli üks teine artikkel ühest tuttavast tüdrukust, kellest ma lugema jäin ... //</p> <p>3. Otseselt ei selgu intervjuust, millised on intervjueritava hoiakud meedia kui usaldusväärse info edastaja suhtes. Kui juttu oli eurodest ning ülemineku ajast, siis oli suhtumine pigem positiivne ning leiti, et meedia tegi hea tööd inimesi teavitades, kuid samas pingutati ehk üle ning nii-öelda leierdati liiga palju üht ja sama asja.</p>
--	---	--	---

	<p>missugused on erinevused. // ... ma ei tea, kust mina selle saanud olen, aga mina olen selline laristaja-tüüpi inimene, aga nemad ei ole ... // Intervjueeritav leidis, et vanematelt otseselt õpetusi rahakasutuse kohta ei ole saanud. // ... Mingit õpetamist rahakasutuse kohta ei olnud, pigem on see, et kuidas sa ise seal kõrval õppisid või noh, mis kõrva taha panid. Lapsepõlvest õpetlikke lugusid rahakasutusest meenutades selgus, et pigem on alati suhtunud ettevaatlikkusega rahasse ning hoolikalt enne asju läbi mõeldud. // ... Ma käisin alati nimekirjaga poes, et siis oli see, et ma raudselt midagi ära ei unustaks ja midagi üleliigset ei ostaks ... // Samuti selgus ka, et suurt rolli rahakasutuses mängis ausus, // ... oli alati see komme, et kui mina poes käisin, siis ma andsin kõik tagasisaadud raha tagasi ... //</p> <p>Võrreldi ka enda suhtumist rahasse sõprade suhtumistega ning leiti nii erinevusi kui ka sarnasusi. Intervjueeritav tõi näiteid tuttavatest, kes on rohkem rahas kinni ja kellel rohkem kulutusi, kuid samas ka nendest, kel rohkem võimalusi erinevateks asjadeks. // ... on ka selliseid sõpru, kes ... kes on jälle ... selles mõttes, et nad elavad kuust kuusse. Et selles mõttes tunden, et on mul on võib-olla nagu rohkem võimalusi kui nendel ... //</p> <p>3. Tulevikus unistatakse väga reaalsest igapäevastest asjadest, kuid mille jaoks on kindlasti tarvis piisavalt raha teenida kõigepealt. Esmalt kirjeldatakse unelmate</p>	<p>voldikuid ja brošüüre ja asju, neid on nagu nii palju olemas ja ajalehtedes kirjutatakse ... // Siinkohal ilmses positiivne suhtumine meediasse kui info jagajasse.</p> <p>Tudeng ei ole kokku puutunud erinevate pankade soovutustega edukaks säästmiseks ning seega sai ta lugeda artiklit Elukirjast „Pankade nõuanded säästusügiseks ja –talveks“. Selgus, et vastavate artiklite ning teemade kohta on kujunenud kindel arvamus ja seisukoht. // ... tavaolukorras ma sellist ei loeks. Üldiselt väldin igasuguseid ajaleheartikleid, mis hõlmavad rahast või poliitikast rääkimist ... see artikkel küll ei olnud poliitikast, kuid täielikult rahast siiski. See oli minu jaoks raske lugeda, sest pole minu meelivaldkond. Samas oli see informeeriv ja panin ise ka mõne asja võib-olla endale kõrva taha.</p> <p>Konkreetset arvamust pankade kui soovitajate kohta ei õnnestunudki siinkohal saada, sest teema juba ise ei huvitanud intervjueeritavat. Samuti pole tudeng kursis, kas tal on pensionifond olemas. // ... Ausalt ma ütlen, ma ei tea. Selles mõttes, et eee ... ma, ma ei ole kunagi ametlikult tööle olnud ju. (mõttepaus) ja tegelikult mul peaks olema, aga ... aga ma küll ei tea, et mul oleks ... // Juttu tuli ka tudengi pangaeelistustest ning millise panga klient ise hetkel on. // ... Swedpangas. (mõtleb) Ma just eile käisin enda pangakontol ja siis vaatasin, et nende ... eem ... pensionifondid, need teise samba omad, et need summad võivad seal praegu nagu veidi vigased olla, et tänaseks saavad korda, onju. A siis ma just mõlesin, et</p>
--	--	--

	<p>maja, milles elada soovitakse, // ... kena kahekorruselise mõnusa peremaja ... // Ka pereplaanile on juba hoolikalt mõeldud. // ... kujutan enda perekonda ette umbes sellisena ideaalis, et mina, mu mees ja et ... noh, ma arvan, et võiks olla siis umbes kolm last ... ja et mõtlesin ka, et näiteks kaks poissi ja üks tüdruk ... // Seega on tegemist vägagi perekonnakeskse inimesega, kes on endale juba seadnud kindlad eesmärgid ning on valmis püüdlema nende poole. Veel unistatakse ka pulmakohast ning pulmareisist ning koheselt nende asjadele mõeldes tuuakse välja hea töökohta omamise vajadus. // ... selleks on vaja enne et oleks mingi kindel töö ja palk päris hea ... //.</p> <p>Intervjuueritav loodab saada sotsiaaltöötajaks kunagi, sest seda ka õpib hetkel ülikoolis ning see huvitab kõige enam. Unistatakse ka palgast: // ... oma erialaga ei ole mul eriti seda võimalik saavutada, noh jah kui ma kuskile ministeeriumisse lõpuks tööle ei saa (naerab). Aaaga ... noh jah, unistuste palk ... no võiks ikka kuus ... no 100 000 ikka ära tulla (naerab). Unistada võib ... unistama peab kõrgelt.</p> <p>Jällegi on näha tudengi positiivset meelestatust ning usku iseendasse, et kunagi on tõesti võimalik hästi hakkama saada. Tudeng kinnitab ka veelkord, et karjäär pole tema elus kõige olulisem. // ... ma ei ole inimene, kes paneks nii suurt rõhku materiaalsetele asjadele. Et ma rohkem nagu ... nii-öelda võib-olla perekonnainimene siis.</p>	<p>huvitav, et kus kohast seda vaadata saab (naerab), mul pole aimugi, ma pole pidanud seda kunagi vaatama. Sellepärast ma ei teagi, kas mul ta üldse olemas on.</p> <p>Siinkohal tekib küsimus, et miks noor tudeng, kes üldiselt on kursis igapäevauudistega ning tundub üsnagi taibukas olevat, ei tea oma pangafondist midagi. Ehk on Swedpanga lehekülg liialt keerukas, et vajalikke asju leida ning ehk nad ei teavita ka ise piisavalt palju oma kliente. Või on noor ise kahe silma vahele jätnud pensionifondidega seonduva info.</p>
--	--	---

Täpsustades veelgi: // ... kui ma oleks juba 30, siis selle aja peale peaks olema mul mõlemad. Sellepärast, et mina eeldan, et ... eee ... minu eesmärk on see, et lastel peavad olema noored vanemad. Järelikult see eeldab seda, et mina peaks enne 30ndat eluaastat juba ammu olema lapsed saanud (naerab). Aga karjääri ... no ... 10 aastaga, praegu 21 olen, et no 9 aastaga jõuab palju ära teha. Jõuab lapsi teha ja jõuab ka tööl käia. Selles mõttes, et mingi karjäär või mingi tööpositsioon peaks juba seljataga olema kindlasti.

Prioriteetid on selgelt eristatavad siinkohal ning on välja kujunenud omad põhimõtted. Püütakse mõelda nii perekonna kui karjääri peale, et nad oleksid omavahel kooskõlas ja toimiksid hästi. Tuleviku õnnestumiste või ebaõnnestumiste suhtes on intervjuueeritaval ka huumorimeelt: // ... kui tööle ei saa, siis on ju kohe teine variant olemas – hakata kohe tittle tegema (naerab). Et saab tited tehtud ja tited üles kasvatatud, siis on see, et ... lähed tööle onju ... //.

4. Praeguste praktikate, rahahoiakute ja tulevikuplaanide põhjal on võimalik sõnastada teatud teabevajadused. Tegemist on inimesega, kes kindlasti peaks olema pidevalt ja jooksvalt kursis haridussüsteemiga, sotsiaalsete küsimustega ning seda eelkõige ametieelistuse tõttu ning ka lastesoovi tõttu. Võib oletada, et majandusruudistele ei hakata lähiajal suuremat tähelepanu osutama, sest ka

	intervjuust selgus, et see ei ole kõige huvitavam rubriik selle tudengi jaoks.		
NÜ1	<p>1. Võrreldakse enda rahalisi võimalusi sõprade ja tuttavatega ning tuuakse välja teatud erinevusi, mis viitavad sellele, et nähakse selget piiri enda vajaduste ja võimaluste ning sõprade vajaduste ja võimaluste vahel. // ... mõnel tuttal on jõukad vanemad ning ta lihtsalt ei saa aru, kuidas näiteks mina ei saa neid asju lubada, mis tema ... ja ta ei saagi aru ... ja ma ei saa aru kuidas ta aru ei saa! (naerab.) Ta peaks nädalaks ajaks minu juurde elama tulema, ainult 100 krooni taskus ... //.</p> <p>Selgelt väljendatakse siinkohal ebavõrdsust iseenda ja sõprade vahel. Teisalt osatakse kohaneda enda olukorra ja võimalustega ning suudetakse leida alternatiive ning mitte lasta end heidutada sellest, // ... Mõni lõunatab iga päev kooli kohvikus ... 20kroonine saiake ja 35kroonine coffee late ... ma pigem võtan kodust midagi kaasa ...//.</p> <p>Tunnistati, et hetkelise sissetuleku juures on üsna raske hakkama saada ning tabelküsitluses (Tabel 1) määrati vastuseks kõige enam, et ei vaja teatud tooteid/teenuseid või siis, et selle jaoks jätkub raha kuidas kunagi. Tundus jätkuvalt, et püütakse olla siiski optimistlik ning pigem</p>	<p>1. Ajalehti sirvides jäävad silma euroga seonduvad teemad, Artikkel euro kasutuselevõtu kohta kohe jääb silma, ja sellest räägitakse ka kogu aeg, eriti kui müüd sellega ära harjuma peab. Arvatakse, et artikkel on üsna vajalik, // ... juba sellepärast, et mul pooled müüdid eurodeks vahetamata ja sealt sain ma teada, et neid saab veel pääris pikka aega vahetada.</p> <p>Meenutati uudiseid, mis veel meelde jäid sirvitud ajalehest.</p> <p>// ... koheselt meenub uudis, kus räägiti, et suhkru hind tõuseb veebruarist. Müüd hakkavad kõik mutikesed lademetes suhkru koju ostma ... sama buum läheb lahti nagu sitapaberiga, kui see hulludel päevadel jube hea hinnaga on ... //.</p> <p>Intervjuueeritav püüdis määratleda, miks talle just selline uudis silma jäi.</p> <p>// ... no ümberringi kõik räägivad ka sellest ... lehes jäi silma ... ee ja mis puutub rahasse, siis on palju neid, kes sel teemal arutlevad ... //.</p> <p>3. Tudengipoolne suhtumine pankadesse on pigem negatiivne.</p> <p>Mina ei suuda nende nii-öelda "soovitusi" kuulata (pahuralt) ... ma lähen närvi, minu meelest ajavad nad kõik jama, mis neile kasulik on ... ma ei taha ega pea vajalikuks</p>	<p>1. Ajalehti sirvides jäävad silma euroga seonduvad teemad, Artikkel euro kasutuselevõtu kohta kohe jääb silma, ja sellest räägitakse ka kogu aeg, eriti kui müüd sellega ära harjuma peab. Arvatakse, et artikkel on üsna vajalik, // ... juba sellepärast, et mul pooled müüdid eurodeks vahetamata ja sealt sain ma teada, et neid saab veel pääris pikka aega vahetada. Tabati ära artikli vajalikkus ning osati seda seostada praktiliselt enda igapäevaeluga. Viimati loetud artiklitest meenub, // ... uudis, kus räägiti, et suhkru hind tõuseb veebruarist ...//, kuid selle uudise vajalikkust ei tunnustata ning jällegi seostatakse iseenda huvide ning vajadustega. // ... see jätab külmaks mind tegelikult, mina suhkru ei tarbi.</p> <p>Meedia poolt pakutavaid nõuandeid võetakse arvesse rohkem euroga seoses. Näiteks kasutatakse eurokalkulaatorit, // ... huvi pärast toaksin sinna erinevaid summasid, et selle arvulise pildiga ära harjuda ... 6,39 eurot on 100 krooni ... kui ma poes mõnd 6 eurost asja näeks, tunduks see jube odav, nagu 6 krooni.</p> <p>See näitab, et kasutatakse abivahendeid euroga paremini harjumiseks, mitte ei olda üleüldisel negatiivsel arvamusel sellest.</p> <p>Pankade nõuannetesse aga nii positiivselt ei</p>

	<p>kõrvalle heita vähem tähtsamad asjad ning mitte neist puudust tunda ja keskenduda primaarsetele asjadele. Kui raha ei jätku, leitakse lahendusi, // ... otsiksin kiiremas korras omale tööotsa et juurde teenida ... //</p> <p>Kui rahast napib, siis püütakse loobuda teatud asjadest, // ... kosmeetikavahendid ... ripsmetušš, kulmuvärv, huulelääked ... //</p> <p>Kindlasti püütakse raha säästa enda jaoks väga oluliste asjade tarbeks, // ... reisimine, hambaharvi. Neisse tasub investeerida ja no kunagi ei tea millal kitsas käes ... on hea kui halvematel aegadel on kust võtta. Samuti mõeldakse ka tulevikule ning raha säästmisele. Järjekindlalt peetakse ka eelarvet ning seeläbi ollakse kindlad, et ei teki ebameeldivaid üllatusi kui on tarvis näiteks arveid tasuda. Ma panen alati kõik kirja palju mul millegi peale läheb ... just kommunaalimksete osas. Ma tean alati arvestada palju mul kuus läheb umbkaudu.</p> <p>2. Vanemate rahakasutuses leiti erinevusi ning osati neid analüüsida ja end võrrelda nende käitumisega. // ... isa kulutab vähem ... osad asjad, mida ema vahel ostab, jäiaks isa kindlasti ostmata, sest ta arvab et seda pole neil tarvis. Teisalt, leiti, et vanemate õpetus ning nende reaalne käitumine seoses rahakasutusega ei erinenud üksteisest. See viitab lihtsale ja ausale kodusele kasvatusviisile ning peaks soodustama pigem ratsionaalsemat ja reaalsemat rahakäitumist laste jaoks. Lapsena ei osatud ilmselt veel hästi rahaga ümber käia ning arvutada</p>	<p>suhtuta ning pigem ollakse üsna negatiivsel arvamusel.</p> <p><i>Mina ei suuda nende nii-öelda "soovitusi" kuulata (pahuralt) ... ma lähen närvi, minu meelest ajavad nad kõik jama, mis neile kasulik on ... ma ei taha ega pea vajalikuks neid kuulda võtta ... (mõtleb veidi) ... nad rääkisid mulle kunagi sellest ... samusest ... ee pensionisambast ning et mul oleks äärmiselt vajalik teise panka üle kolida ehk siis SEB-st Hansapanka ... Hansapank on kõige parem pank ning kõige tunnustatum üldse ... nende sõnade järgi. Seda ma mäletan ... a midagi nad rääkisid mulle veel ... kuidas säästa ... üldkokkuvõttes oli kogu jutt tore ja puha ning pani ka natuke mõtlema.</i></p> <p>Lõpusõnad on veidi vastuolulised alguses öeldule, mis võib tuleneda sellest, et ei soovitud jätta liiga agressiivset muljet. Samas tundub ikkagi, et intervjuueeritav pigem ei ole päri pankade soovitusetega ja ei pea enda jaoks ka seda vajalikuks.</p> <p>Selgus, et enda panka ise otseselt ei valitagi vaid konto on lihtsalt seal, kuhu vanemad selle lasid kõige esimesena teha. Intervjuueeritav kasutab SEB'd. // ... juba sellest ajast kui ma väike olin, tehti mulle sinna konto ja siitamaani kasutan.</p> <p>2. Mainiti üsna napisõnaliselt, mida mäletatakse Eesti meedias aastatest 2006-2007 ja 2009-2010, // ... masust räägiti palju ja see tabas meid ... ja Euro kasutuselevõttust räägiti ka palju ... ee ... ning nüüd 2011, 1. jaanuar võeti kasutusele Euro. 2006 ja 2007 ma tõesti ei mäleta ... ja</p>	<p>neid kuulda võtta ... //</p>
--	---	--	---------------------------------

	<p>erinevates summades ja meenutati õpetlike seikasid, // ... ükskord väikse lapsena kui poes käisin, siis anti mulle liiga vähe raha tagasi ... nad oleksid pidanud palju rohkem tagasi andma nagu hiljem tšekilt vaadates selgus (muigab), sellest ajast peale vaatan ma alati ostutšeki üle, ja enne poest ei lahtu ... //</p> <p>3. Soov on tulevikus omada perekonda, õpitava erialaga seotud töökohta ning palju reisida. // ... siin pilt perekonnast, õnnelikust naeratavast perekonnast ... et minu soov oleks, et ... nad oleksid alati mul lähemal ja olemas ... // ... tegeleda sellega, mida kõige enam armastan – kunstiga ... ja et oleks võimalik selles valdkonnas edasi areneda ja hea töökoht leida ... // Mõeldud on ka keskkonna peale, // ... liiklemisvahendi peale muidugi mõtlesin ka ... et võiks olla auto ikka endal, aga et ... selline, tulevikuauto, mis võtaks kütuse asemel vett ... //</p> <p>// Palgast unistatakse mõistlikul määral, kuid samas nii, et oleks võimalik hästi ära elada, // ... hea palk oleks vast 20 000 - 30 000 ... //</p>	<p>kindlasti ma ka ei jälginud niivõrd rahaasju. Ei pidanud mõtlema sellele. Siinkohal selgub, et intervjuueeritav ei mõelnud aastatel 2006-2007 eriti rahaga seonduvate teemade peale. Võimalikuks põhjuseks võib pidada seda, et sel ajal oli veel gümnaasiumi aeg ning elati vanematega koos ja ei pidanud mõtlema, kuidas täpsemalt rahaga ümber käia ning sellest ka vähene huvi vastavate uudiste suhtes.</p>	
MP1	<p>1. Intervjuueeritav jagab oma ühikatura elukaaslasega ning väitis optimistlikult, et praeguse sissetuleku juures saab hakkama. Tabelis (Tabel 1) märkis enamasti vastusteks, et „üldiselt jätkub“ raha näiteks korralikuks toitumiseks, riiete ostmiseks, eluaseme kuludeks, õppimiseks, reisimiseks. Ei märgitud ära ühtegi vastust rubriigist „ei jätku, olen pidanud sellest loobuma“. Ei selgu, kas tudengil on teatud asju, milleks tal</p>	<p>1.Noormees arvas, et temale ja ta neiuile jäävad rahaga seonduvad teemad igapäevastes uudistes ehk rohkem silma: <i>ma arvan, et meile jääb rohkem kui tavalistele paaridele näitkeks. Selgus, et seetõttu, et neiu õpib majandust ning noormeest huvitab valdkond. On tähele pandud pankade poolt pakutud ideid: SEB rahapäevik.</i></p> <p>Pensionifond on kinnitatud LHV's ning seda osatakse ka põhjendada: <i>seal on kõige suurem</i></p>	<p>1.Märgati ajalehte sirvides lugu, mis oli seotud kodulinnaga ning ilmselt seetõttu pälvis ka suurema tähelepanu. // ... oli lugu „Jõhvi ainus muusikapood pani pillid kotti“. Et seal räägiti, kuidas Jõhvis see muusikapood pidi oma esinduse kontserdimajas sulgema ... sest klientuuri oli nii vähe, et ... noh, pood oli olukorras, et ...</p> <p>Edasise mõtte lõpetas elukaaslane, kelle</p>

	<p>tõepoolest raha ei jätkuks. Kommenteerib aga, kuidas raha juurde hangiks. // ... <i>ajame käed võõraste taskutesse ...</i> // Lisades veidi humoorikust vastustesse. // ... <i>või vanemate taskusse või siis ma ajan veel kellegi teise taskusse.</i></p> <p>Tudeng räägib, millest ta loobuks, kui raha enam ei jätkuks. // ... <i>bussiga sõitmisest. Bussiga sõitmine maksab.</i></p> <p>Vahepeal vaieldakse omavahel ning neiu mainib noormehet (intervjueeritav), et see pole sugugi nii suur kulutus. Noormees aga vaidleb omalt poolt vastu. // ... <i>no aga kuupilet ... ma ei osta kunagi kuupiletit ja siis tuleb kuus nelisada krooni bussipiletitele.</i></p> <p>Raha püütakse kindlalt hoida toidu jaoks ning tekib arutelu elukaaslasega, kes toob esile ka teisi tähtsaid asju, kuid noormees lisab siiski: <i>aga toit on ikka tähtsam.</i></p> <p>Siinkohal tekib küsimus mõlemale tudengile, et kas tähtsam on eluase või toit. Noormees vastab üsna kiirelt ja enesekindlalt: // ... <i>toit, kuna tühja kõhuga sa ei saa midagi teha ja kui saad vaid need kurjad kirjad, et maksa tüür ära, siis saad veel elada ju.</i></p> <p>Kui rahaga kitsas, siis noormees leiab, et võiks teha tööd ning toob näiteid varasematest kogemustest. // ... <i>viimati tegin tööd ... müüsin kuuskesid. Seal teenisin täitsa palju ... ee, enne jõule sain kinkeraha.</i></p> <p>Edasi mõeldakse koos elukaaslasega variante, kuidas oleks võimalik veel raha teenida, näiteks puitu müües.</p> <p>Noormehel on kogemust ka eelarve</p>	<p><i>tootlikkus.</i></p> <p>Huvitavalt ei arvata, et tudengitel võiks olla rohkem soodustusi. // ... <i>tudengina jaa võiks olla, aga inimesena mõtled, et miks me peaksime riigi rahast hakkama tudengeid toetama, et ei ... aitäh ...</i> // Samuti lisatakse: <i>tavainimene peab nii palju kõige eest maksma. Läheb loomaaeda, 95 krooni, tudeng 45.</i></p> <p>2. Meenutati, mida mäletati Eesti meediast aastatel 2006-2007 ning joonistati paberile mõtted. // ... <i>igal pool olid ehitusfirmad ... meedias.</i> Konkreetseid asju rohkem ei mäletata, kuid üldisemalt: <i>räägiti majandusest vähe, palju oli ninnu-nännut. 2009-2010 aastate puhul leiti üldiselt: infot on palju praegu. Mainiti ka üht populaarsemat vastusevariantidest: // ... tuhapilv, vulkaanimägi ... mõjutasid majandust ...</i> //</p>	<p>kommentaariid võib leida järgnevalt vastaja NTP1 juurest.</p> <p>3. Arvati, et euro teemasid kajastas meedia piisavalt ning kindlasti mitte ülemäära palju.</p>
--	---	--	--

	<p>pidamises vastates küsimusele, kas olete kunagi pidanud eelarvet: <i>jaa! Vaese nädala.</i> Räägib ka, miks ta seda tegi: <i>ma tahisin näha palju ma kulutan võimalikult vähe raha ... kulub vähem ... selles ... toidu peale.</i> Huvitav asi selgus, kui intervjueritav pidi tõdema, et ei olnudki väga kasulik tegevus see. // ... <i>sel nädalal kulus mul rohkem (naerab) kui tavaliselt.</i></p> <p>2. Arutletakse selle üle, missugused on ema-isa suhtumised rahasse ning kuivõrd ja mille poolest need erinevad. // ... <i>mul ema kulutab mõttetult, isa kulutab targalt.</i> Meenutatakse ka, kas vanemad on soovitusi jaganud rahakasutuse kohta. // ... <i>viimane kogemus, mis mulle õpetati rahast oli siis kui ma laps olin ... et raha lugema ja kõik nagu. Konkreetselt anti raha kätte, et „loe üle“.</i> Rohkem pole mulle eriti rahast räägitud ... <i>et mis kõrvalt on jäänud niimoodi kuidagi.</i> Selgub, et noormehel lasti lapsepõlves endal otsustada, kuidas ja kas ta oma raha raiskas, mis talle antud oli ning õppis siis nii-öelda iseenda kogemustest. Siinkohal tehakse huvitav märkus kui palutakse võrrelda enda rahakasutuse strateegiaid sõprade/tuttavate kodudes nähtuga. // ... <i>vaesem inimene ... seda rohkem mõttetusi nad tegelt ostavad. Et vaese inimese koju lähed, siis vaatad, et neil on iiiilgelt uhke telekas, aaga sööki pole ja suksed asjad nagu. Mida vaesemad inimesed, seda kallimaid asju peab ostma millegipärast.</i> Ilmselt on siin mõeldud seda, et on olemas vägagi erinevate hoiakute ja</p>	
--	--	--

	<p>suhustumistega inimesi, kellel on erinevad prioriteedid. Samuti on intervjueeritav ka väga enesekindel ja optimistlik: <i>mul on alati raha (enesekindlalt). Sõpradel ... eei ole alati raha.</i> Just nii võrreldakse enda rahalisi võimalusi sõprade omadega. Teisalt on tegemist üsna muretu noormehega: <i>mul osad sõbrad ikka üritavad ... noh veidi kokku hoida ja nii, aga ma lihtsalt elan päev korraga ja võib-olla ei murese selle pärast nii palju.</i></p> <p>3. Intervjueeritav õpib küll tervisekaitse spetsialistiks, kuid tulevikus sooviks teistsugust tööd teha. // ... <i>arvan, et see on suht palju muretsemist ja telefoni otsas istumist ja siuksed asjad. Et mingi eraettevõtlusega seotud.</i> Unistuste palk oleks tulevikus umbes 10 000 eurot. End kujutatakse samas karjääriinimesena, kuid ka samal ajal perekonnainimesena. Tulevikuunistuste suhtes ollakse positiivsed ning seda suuresti ka kaaslase julgustuste tõttu: <i>no kui tema juba usub, et ma olen läbilõikav, siis miks ei peaks mina uskuma (muigab).</i></p> <p>4. Praeguste tulevikuplaanide ja hoiakute põhjal on võimalik sõnastada teatud teabevajadusi. Kindlasti soovib tudeng end tulevikus edasi arendada hariduse poolel ning ehk õppida midagi lisaks enda praegusele erialale, millega täielikult rahul ei olda. Intervjuust selgub, et inimesel on piisavalt positiivsust ja pealehakkamist, et saavutada</p>	
--	--	--

NP1	<p>tulevikus neid asju, millest unistatakse. Hakatakse kindlasti uurima ka erinevaid elukohtade võimalusi ning arvestades üksteise õpingusooividega kompromisse leidma.</p>	<p>1. Intervjueeritav, kes elab koos noormehega ühiselamus tõdeb, et praeguse sissetuleku juures on võimalik hakkama saada. Tabelis (Tabel 1) on märgitud kõige enam vastuseid „üldiselt jätkub“ rubriigist, mis tähendab, et enamasti vajalikeks asjadeks tudengil raha jätkub. Kahe asja jaoks mõnikord raha ei jätku: eluaseme meelepäraseks sisustamiseks ning reisimiseks. Loobuma on tudeng pidanud samuti kahest asjast: remondist ning uue olmetehnika muretsemisest. Märgiti ära ka mõningad asjad, mille jaoks ei kulugi raha, sealhulgas sportimiseks ning ajakirjanduse tellimiseks. Siit selgub, et eelistatakse uudiseid lugeda pigem Internetist. Intervjueeritav arutleb selle üle, mille jaoks tal veelgi rahast puudu tuleb. // ... <i>mul ei jätku raha osta endale suur valge klaver. Loomulikult tekkis küsimus, miks oleks neil valget klaverit vaja. // ... sest, et sa ei saa süntesaatori peal mängida neid ... klaveritoone, mis on vaja mängida. Ja siis kitarri jaoks mul ei ole ka jätkunud raha.</i> Tegu on seega musikaalse inimesega. Kui raha ei jätku, siis pöördutakse vanemate poole. Kui oleks vaja millestki loobuda, siis kõigepealt mõeldakse toiduainete peale. // ... <i>ostaksin vähem liha.</i></p> <p>Lisaks sellele ka mõeldakse teiste asjade</p>
		<p>1. Raha teemat pannakse meedias tähele küll ning seda põhjendatakse erialavalikuga. <i>sest, et mina õpin majandust, ma pean tähele panema seda. Et noh..ma nagu täitsa sihilikult vaatan neid.</i> Euroga seonduvate meediakajastuste puhul leiti, et infot ei olnud liialt palju ning meedia käitus pigem õigesti. <i>ja kõik on positiivsed ka, et mitte rahvast ... niimoodi kurjaks teha.</i> Rääkides pankade säästusoovitustest meenub tudengile SEB rahapäevik nagu ka tema kaaslasele, kuid tekib arutelu, mis selle eesmärk õieti on. <i>aga nad ei soovita ju säästa, nad soovivad investeerida.</i> Siiski lepitakse kokku, et see on hea näide ning ka, et see on säästmine tulevikku. Tudengil on pensionifond kinnitatud SEB pangas ning põhjendab: <i>sest mu isa töötab seal.</i> See näitab, et panga valimisel on mõjutused ilmselged – isa on usaldusväärne isik ning seega üsna lihtne ja turvaline valik. Teisalt on võimalik põhjendada neiu erialavalikut ning ametisooive selle põhjal.</p> <p>2. Harjutuses, kus oli tarvis joonistada efektiivsus Eesti meediat aastatel 2006-2007 ning 2009-2010 pidades silmas sealjuures rahateemasid, valiti kaaslasega sarnaseid asju. Esimese aastabloki puhul: // ... <i>kinnisvarast ja ehitusest vist oli juttu, ehitusebuum ... siis</i></p>
		<p>1. Lehelugemise harjutuses tuletati meelde lõpuks üht konkreetset uudist, mis kõige enam meelde jäi ning arvamused kaaslasega kattusid. Lugu sellest, kuidas kodulinna muusikapood pani pillid kotti. <i>põhimõtteliselt pidi pood selleks, et edasi töötada väga palju peale maksma. Et seda vist mõjutas mingisugune konkurents ja ... ja siis need kaubad, mida on jube lihtne üle terve Euroopa tellida. Aga ... me mõlemad lugesime selle artikli korralikult läbi ka.</i> Huvi on kodulinna toimuva vastu ning ei lepitud vaid pealkirjast nähtuva infoga vaid sooviti artikkel läbi lugeda. Meenutatakse viimati loetud uudist, mis oleks seotud rahaga. <i>seda, et bensiini hinda langetati pühade tõttu ja pärast tõsteti (muigab).</i> Põhjendati, miks just selline uudis meenus: <i>sest, et ma pühade ajal ei lugenud eriti palju uudiseid ja siis ... siis, see oli suht viimane ... //</i></p>

	<p>peale: // ... mingist ringist näiteks ... üliõpilasteatri mingist osamaksust ... ma niikuinii ei käi seal. Ma arvan, et ma lihtsalt loobuksin sellest, et ma tarbiksin mingsuguseid odavamaid toidukaupu. Arutletakse ka asjade üle, mille jaoks püütaks kindlalt raha hoida ning vaieldakse veidi elukaaslasega: aga üür ka, seda ei saa ära kaotada ju ... // ... vesi ja siuksed asjad. Tekib küsimus siinkohal mõlemale tudengile, et kumb on olulisem, kas eluase või toit. Neiu, olles üsna pettunud noormehe vastuse tõttu, vastab: eluase ütlen mina ... sest sa ostad toitu juba (viidates elukaaslasele). Tudeng on üsna sõltuv oma elukaaslasest ning väidab, et kui raha otsa saaks, siis küsiks kindlasti noormehelt juurde.</p> <p>Neiu on ka eelarvet pidanud ning räägib, kas see oli tema jaoks kasulik tegevus. // ... ei olnud kasulik selle võrra, et ma ei saanud sellest midagi aru ... mul ei ... ma hakkasin nagu raamatupidamist tegema, et palju mul kulub kuskile ja siis läks mul kõik lõpuks segamini. Nii et see ei olnud nagu mõttekas.</p> <p>2. Võrreldi ema-isa suhtumist rahasse ning jõuti otsusele, et need siiski erinevad mingil määral. // ... ema hoiab alati raha rohkem kokku kui mu isa. Et ee ema on rahakotihoidja põhimõtteliselt.</p> <p>Võrreldakse ka enda suhtumist rahasse vanemate omaga ning mida nendelt õpitud on. // ... ema lihtsalt ütles, et ... ma ei tea lihtsalt käitumise järgi ma olen võtnud selle ema kokkuhoiu teema nagu üle ... et mitte</p>	<p>räägiti pensionifondist ja räägiti vabakaubandusest jaa siis ... räägiti sellest, et inflatsioonimäär aina tõuseb. Aga SKP tõusis ka. Räägiti kogu aeg, et palgad hakkavad tõusma. On jälgitud meedias kajastatavaid teemasid, mis seotud laiemalt majandusega. Põhilisem asi, mis teisest aastablokist välja toodi: // ... kahlustati euro ebastabiilsust. Osati tuua ka selliseid näiteid, mida intervjuudes keegi teine ei maininud ning mille vastu tõenäoliselt huvi võis olla. Hollandi tulbitõustus läks alla selle võrra, et ee ... lennukid ei saanud transportida vilja sealt ... lilletootjused selle tõttu said kannatada ... //.</p>	
--	---	--	--

	<p>päris isasse. Püütakse meenutada ka kogemusi lapsepõlvest, mis võisid olla õpetlikud rahakasutuse suhtes, kuid ei meenuki midagi konkreetset. // ... ma mäletan, et ma lugesin ühte lugu ainult, kus ema pahasdas kui lapsed hakkasid suhkrut müüma ja selle eest katkiseid tassikilde tagasi nõudma rahana. Rohkem mina küll ei tea. Prügikastide viimise eest sai kaks krooni (muigab).</p> <p>Võrreldakse kodust rahakäitumist sellega, mis on sõprade kodudes nähtud. <i>mina arvan, et minu vanemad on rohkem ... eem, kuigi isa armastas kulutada mingitele mõttetutele asjadele, siis ee ... nagu rohkem kokkuhoidlikumad, et ee ... me kulutame hästi palju toidule, aga me näiteks ei reisi üldse ... //.</i> Võrreldakse otseselt sõpradega, kes teisiti käituvad. // ... tuttavad ... kõõdik (naerab) reisivad, kõik alati kulutavad selle peale. Meil pigem on kokkuhoidmine, siis me ostame mingi ... pärast ... ma ei tea, mingi lumemasina või midagi sellist. Püütakse küll kokku hoida, kuid ei olda kindlad täpselt mille jaoks, mida soovitakse hiljem soetada säästude eest. Tuuakse konkreetsemalt näiteid lähimatest sõpradest: <i>mina näiteks ei raiska trenniskäimisele nii palju näiteks kui Liisa (endine korterikaastlane) raiskab ... ta ei raiska, ta käib trennis, aga mul on teised ... ma maksan mingi ... muid asju selle eest. Ja noh reisid ja need ... võtavad ka omaette ... (mõtleb pikemalt) teistmoodi on lihtsalt. Siinkohal jääb arusaamatuks, kas siis</i></p>	
--	---	--

	<p>kulutatakse reisimisele raha või mitte. Vastuolulised väited. Tabelivastustest selgus, et siiski kulutatakse. Noormehega on koos elatud alla aasta ning leitakse, et sõltutakse elukaaslasest. <i>no praegu ikka sõltun jah veidi</i> <i>Knutist ... seda enam kui nüüd koos elame ... aga noh, üks vanemad toetavad ka ikkagi.</i></p> <p>3.Raha teenimise roll tulevikuplaanides. Kollaažil kujutati end kui tarbijat ning vastavalt sellele mõeldi tulevikule. // ... <i>kliendikaardid, mis peaksid nagu näitama, et me oleme liikuvad ja sümboliseerib meie kui ee tarbija ja ettevõtte vahelist suhet ... //</i> Mõeldakse ka tulevikuameti peale. // ... <i>kuskil ... pangandussektoris ... eem, ma veel ei tea kellena ... või siis kuskil, midagi seotud ... midagi seotud Saksamaaga ... näiteks mingisuguses saksakeelses eee ... mingisuguses ettevõttes, kus on vaja saksa keelt. A kümne aasta pärast kuskilt natuke juba edasi jõudnud. Selles tulenevalt räägitakse ka unistatavast palgast ning seda ka veidi läbi huumoriprisma. // ... minu unistuste palk on ... esialgu ... okei, ma tahan miljonit saada, kurat (muigab). Aaga ma arvan, et kõige reaalsem on mingi 100 000 ... krooni kuus, aga see on krooni, ma ei tea palju eurodes on. Unistused on kõrged, kuid samas, kas on aimu ka reaalsest palkadest vastavate ametikohtadega seoses, pole kindel. Samuti ei osata veel arvestada summasid eurodes. Laste ja perekonna üle arutades selgus, et</i></p>	
--	---	--

	<p>püütakse vastutustundlikud olla ning realselt mõelda. <i>mina ei taha saada lapsi enne kui mul on mingil määral majanduslik tugi. // ... kui ma olen saanud mingil määral mingsuguse õpingu kätte. Magistris ma kujutan juba ette ... et millalgi magistri võib-olla lõpupoole või ... ma ei tea. Aga põhimõtteliselt praegu ma ei tahaks midagi, sest ma ei ole lõpetanud bakalaureuski.</i></p> <p>4. Teavevajadused oleksid seotud suuresti pangandusega ning majandusega, kus tudeng õpin rohkem tundma neid valdkondi ning suudab teha otsuseid, kas jätkata sellise haridusega ning sellel alal töökohti otsida või mitte. Kindlasti pööratakse ka edaspidi tähelepanu erinevatele meediakajastustele, mis sellega rohkem seotud.</p>		
NP2	<p>1. Tegemist on tudengineuiga, kes elab koos elukaaslasega ning hetkel arvab, et saab hakkama praeguse sissetuleku juures. Tabelis (Tabel 1), kus tuli määrata, kas ning mille jaoks raha jätkub oli vastusteks märgitud kõige enam „Üldiselt jätkub“. See vastus märgiti näiteks järgmiste asjade/tegevuste puhul: korralik toitumine, tervise ning välimuse eest hoolitsemine, eluaseme kulud,</p>	<p>1. Päevauudiseid üldiselt loetakse ning ollakse kursis uudistega, kuid selgub jällegi, et paberväljaandeid ei loeta ja uudisteni jõutakse vaid siis, kui Internetti on aega külastada. // ... oleneb, millal ma oma arvuti lahti teen. Kui ma ei lähe arvutisse, siis ma ei loe, sest et ee meil ... jah, meie kodus Tartus ses mõttes meil ei käi ühtegi ajalehte ja siis on ainult see. Kui juhtub võimalus olema, siis vaatan telekast ka.</p>	<p>1. Sirvides Põhjarannikut jäi tudengile üks kindel artikkel silma, mis oli seotud töökoha säilitamisega. // ... kui sa oled haige, et kuidas siis seda omaa töökohta säilitada ... et ja samas nagu kodus olla ja enmast ravida. Põhjendati ka, miks just selline artikkel kõige enam huvi pakkus: <i>mulle jäi silma see, et näiteks mina ee ei saa haigena</i></p>

	<p>õppimine, raamatute ostmine. Tudeng leidis tabeli raames, et oli vaid üks asi, millest ta on pidanud loobuma ning selleks osutus uue olmetehnika muretsemine. Nenditi, et ka oma kodu ostmiseks ei jätku raha. Arutleti, mis saab juhul, kui raha enam ei jätku. // ... <i>küsin vanematelt. Kui see mingi, noh ... oleneb, mida ma parajasti endale soetada tahan ... et ee kui ma tahan endale näiteks ee ... ostangi maja, siis ma ilmselt peaks laenu võtma ... aa ee, aga mingid siuksed pisiasjad, millele mulle ei jätku ... siis ma küsin vanemate käest või taotlen stipendiumeid.</i> Selgub, et tulevikus siiski kaalutakse laenuvõtmise võimalust ning teadvustatakse, et suuri kulutusi ei ole võimalik ehk kohe ning korraga teha. Samas vanemate toetusest ei taheta veel lahti öelda. On asju, mille jaoks tudeng püüaks alati kindlasti raha säilitada: // ... ee söök ee ... jaaa soe ... tuba, kus pesitseda ... jaa ... jaa haridus kindlasti ka, millest ei saa loobuda. Eelarvet ei peeta, kuid usutakse, et on võimalik hakkama saada ka üldisema peast arvestamisega. // ... sa vaata saad vanematelt mingi summa raha pangakontole, siis sa mõtled sealt maha, palju sul läheb reaalselt kommunaalidele ja üürile ja siis alles vaatad, mis sa sellele ülejäänud rahaga edasi teed ... ja siis kui sa vaatad, et noh mingi summa raha on alles, et sellest jätkub ainult söögile, siis sa nagu midagi muud ei lepi, et näiteks kommunaalid on väga suured,</p>	<p>Tuukse hästi välja, et rahaga seonduvaid uudiseid loetakse vaid siis, kui need on konkreetselt inimese endaga seotud mingil määral. // ... <i>oleneb muidugi, et kui see mingi suvaline ... mingid mõtted ... aga kui see on konkreetselt, mis minuga seotub, siis küll, näiteks see, et tuleb Euro ja blablabla, et noh ... see on, see puudutab mind ka, et selles mõttes.</i> Pankade soovitusi edukaks säästmiseks on tähele pandud mingil määral: <i>need on need hoiused näiteks.</i> Täpsemalt siiski ei osata meenutada. Seega antakse tudengile artikkel „Pankade nõuanded säästusügiseks ja –talveks“ ajakirjast Elukiri läbi lugeda. Seda lugedes hakkasid meenuma mõningad asjad. // ... <i>niüid mul tuleb meelde see ... ee ... saade ... ma ei mäleta, vaata Krista Lensin tegi seda, vaata kus inimesed olid mingi eripankrotis ... ja siis tulid need pangatiibid ja tegid neile need graafikud ja seletasid ja et kuidas raha kokku hoida ja nii ... et seda ma mäletan.</i> Tekkis küsimus, kas sellised soovitusel võiks olla kasulikud ja head. <i>(naerab)</i> <i>nendele inimestele jah ... kes mingi eriti ... näiteks kui meil siin see laenubuum oli, siis oli ikka väga vaja selliseid uudiseid ja artikleid ja asju.</i> Seega leitakse, et vastavad soovitusel on vajalikud küll, kuid ikkagi nendele inimestele, kellel tõesti on suuremad rahalised probleemid. Ei ole võimalik tajuda, et intervjuueeritav iseenda jaoks selliseid artikleid või sellist infot vajalikuks või oluliseks peaks. Pensionifond on kinnitatud tudengil Swedbank'is ning põhjust ei osata täpsemalt öelda: <i>ma ei teagi, miks mul seal</i></p>	<p><i>absoluutselt minna tööle tulevikus, isegi kui mul on nohu või midagi sellist ... et ee ongi kui mul on nõrk organism, siis ma põhimõtteliselt ei saagi sellel kohal töötada ja siis ma pean endale midagi muud leidma, aga midagi muud leida, siis ma pean ennast muudmoodi harima.</i> Leiti seos iseenda, oma tuleviku ja rahaliste vajaduste vahel ning just seetõttu loeti selline artikkel läbi. 2. Erinevate artiklite vastuvõttu saab seostada ka tudengi enda rahaliste hoiakute ja käitumisega. Näiteks, kindlasti mõeldakse kokkuvõtte peale ning söögi peale ja seega on hästi põhjendatud, miks võiksid selliseid uudised tudengit huvitada. // ... <i>tegelikult vahel ... noh ma ei ütleks, et see on uudis, aga ikkagi ... tuukse välja poodide edetabelid ... et näiteks Maxima ja siis Prisma, et kus mingi sai maksab kõige rohkem ... neid on nagu huvitav jälgida, et ...</i> 3. Meenutati rahateemalisi artikleid, mis viimati olid uudistest meelde jäänud ning siinkohal selgus, kuidas enamasti keskendutakse taoliste uudistele. // ... <i>viimati me naersime selle üle, et keegi tahtis maksta 1000 kroonise Euroga poes.</i> Uudist ei loetud läbi ning seda põhjendatakse: <i>vaatasin neid uudistepealkirjasid, mida ma loen ja siis see pealkiri jäi mulle silma (muigab).</i> Ma ei hakanud sinna süüvima, et minu jaoks</p>
--	--	--	--

	<p>telefoniarve on väga suur, et siis ... et siis näiteks mingid ee nipsasjad jäävad ära, et siis nagu ongi söök ja mingit seda, et mida elus vaja läheb. Mingit reaalselt planeerimist küll ei ole, sa nagu umbes kaalutled. Kuigi vanematelt saadakse iga kuu teatud rahasumma, siis sellegipoolest kaalutakse läbi, mille jaoks täpsemalt raha jätkub või mis on prioriteedid. Tee iseseisvumise poole, kuid mitte täiesti veel. Avaldati arvamust eelarve kui hea eeldatava abivahendi kohta: // ... kui oleks täpselt niimoodi, et ma peaksin ots-otsaga kokku tulema, kui mul ei ole mingit vabaraha, siis ma teeksin kindlasti ... eelarve ja hoiaksin oma tšekid alles ja nii, et saaksin ülevaate ... aga praegu ei ole vajadust.</p> <p>2. Peres ei räägita rahast väga palju ning vanematest on üsna erinev pilt kujunenud. // ... meil kodus nagu rahaasjadest pole räägitud praktiliselt üldse. Selles mõttes, et noh ... et ee ... kuna isa kasum on suurem kui ema oma reaalselt, sest ema on õpetaja, siis ee ... ma arvan, et isa on alati arveid maksnud ja meile nagu raha andnud ja ema on siis pigem see, et kui me käime emaga nagu poes, siis ema ostab meile, a kui isa ja emaga koos poes, siis isa maksab. Põhimõtteliselt isa peab meid üleväl (naerab) ... ja siis see ema on nagu meie ... ee taskuraha (naerab). Vanemad püüdsid edasi anda omapoolseid tarkuseteri rahast ning rahakasutuses läbi reaalse praktika: // ... me</p>	<p>... minu jaoks on suva.</p> <p>Selgub, et tudengi jaoks ei ole oluline, millises pangas ta klient on või kus ta pensionifond on ning ei tunne selle vastu lähemat huvi.</p> <p>2. Intervjuueeritav joonistas enda visiooni sellest, kuidas tema arvates Eesti meedia kajastab rahateemalisi uudiseid aastatel 2006-2007 ning 2009-2010. Esimese aastabloki kohta kommenteeris: // ... 2006 ja 2007 ma ei suutnud midagi eriti meenutada, aga seda, et ... ee ... et ee ... masu paistab, aga väga kaugelt ... aga majandus nagu siiski jätkab kasvuseisus ... //.</p> <p>2009-2010 aastablokki ei kommenteeritudki.</p>	<p>kogu uudis oli sellega räägitud.</p>
--	--	--	---

	<p><i>saime alati iga iga ... ma ei mäleta, kas see oli nädal või päev, ma arvan, et nädal nagu kindla taskuraha ja siis me pidime ise seda majandama, et kuidas me seda raiskame ... ja põhimõtteliselt oli see, et et ee et nagu mõtle läbi, mida sa ostad, et ee ... parem nagu osta see kallid ja hea kui see odav ja, mis kohe ära laguneb või noh ... et kvaliteedi ja raha suhet õpetati (naerab).</i></p> <p>3.Mõeldakse tulevikule ning millist tööd soovitakse teha. // ... oma erialast tööd, et oleksin õpetaja, aga siis ee ... mi ... lasteõpetaja, aga mitte terve elu, et siis ma tahaks juba ... mulle meeldib haridus, selles mõttes ma liiguks mõnikord natuke ajas edasi ja oleks näiteks lasteaia ... juhataja või midagi sellist. Mõeldakse ka palgale, kuid jäädakse pessimistlikuks selles osas. // ... selle erialaga ma vist eriti ei teeni tulevikus, aga ... ma ... mul ei ole kindlat summat, ma tahaks ee siukest summat, millega ära elab.</p>		
<p>MP2</p>	<p>1Millised on praegused rahakasutuse võimalused ja praktikad?</p> <p>2Millised on lapsepõlvest/kodust saadud rahakasutuse kogemused?</p> <p>3Milline on raha ja selle teenimise roll tulevikuplaanides?</p> <p>4Kas praeguste hoiakute, praktikate ja tulevikuplaanide põhjal saab sõnastada</p>	<p>1. Rahaga seonduvaid uudiseid ei loeta tavaliselt ning ei pöörata eriti tähelepanu nendele. Rohkem loetakse uudiste pealkirju ning ei süveneta. // ... üldiselt loen ainult pealkirju, ma lahti neid ei võta ... et pealkiri ütleb kõik ära, et selle peale läks nii palju raha ... mis seal ikka ... mida mina, mis see mind puudutab, ma ei ole maksumaksja ega keegi.</p> <p>Siinkohal toodi ka välja, et sellist tüüpi uudised ei ole inimese endaga mitte kuidagi seotud ning seetõttu ka ei pöörata tähelepanu nendele. // ...</p>	<p>1. Loetakse enamasti vaid uudiste pealkirju.</p>

	<p>sisulised teabevajadused?</p> <p>1. Tegemist on tudenginoormehega, kes elab koos elukaaslasega ning arwab hetkel, et praeguse sissetuleku juures on üsna raske hakkama saada. Tabelis (Tabel1) oli tarvis määrata, kas ning mille jaoks igapäevaselt raha jätkub. Kõige enam märgiti vastuseks „Mõnikord jätkub, mõnikord mitte“ ning seda näiteks korralikuks toitumiseks, reisimiseks, õppimiseks, auto hooldamiseks ja sõitmiseks ning arvuti hooldamiseks. Kaalukalt valiti ka vastuseks „Ei vaja seda, ei kuluta sellele“, mille alla kuulusid näiteks tervise ja välimuse eest hoolitsemiseks, mis on tüüpilised vastused noormeeste puhul. Samuti ka ei kulutata ajakirjanduse tellimiseks ja raamatute ostmiseks. Ei leitud, et oleks veel midagi olulist, mille jaoks raha ei jätku, küll aga naljatleti: // ... mul ei jätku raha kerjustele andmiseks (muigab). Tuues samal ajal ka hea põhjenduse: // ... mul endal ka ei ole, sest et kuidas saab nagu ... kerjus tuleb minu käest kerjama, kui mul on niigi juba mingi miinus 90 000 õppelaenu, ma olen siis ju mitu korda vaesem kui tema.</p> <p>küsin üldiselt ee ... sealt seda juurde, kust ta nagu tuleb ehk siis vanemate käest, sest kuna ma praegu olen täiesti</p>	<p>üldse kui lappan läbi mingi Postimehe või midagi sellist, siis rahaaudised ei jää mulle kunagi silma.</p> <p>Pankade poolt pakutavat infot on küll märgatud ja erinevaid uudiseid tähele pandud, kuid konkreetselt säästusoovitusi pole tähele pandud. // ... kuulnud ikka olen, jah ... aga, et säästu soovitusel ... kas pankadel on konkreetsed säästusoovitused?</p> <p>Lisatakse veel: aga need soovitusel ... on siis tulnud üles kui on juba pikemat aega räägitud ... või ma ei tea. Arvatakse, et pigem teatakse ikka pankade soovitustest, kuid info on ikkagi olnud mingil määral laialivalgus ning ei suudeta meenutada, kust täpselt midagi loetud või kuulnud on ning isegi mille kohta täpsemalt. Intervjuueeritavale näidatakse artiklit Elukirjast „Pankade nõuanded säästusüügieks ja –talveks“ ning paluti kommenteerida. Ilmes mõnevõrra kriitiline suhtumine asjasse. // ... seda ma olen isegi sirvinud ... aga kuule, ma ei hakka seda elu sees läbi lugema praegu (naerab).</p> <p>Siinkohal pigem ei usaldada meediat ning pankade soovitusi ja soovitakse ise mõelda ning ise hakkama saada. // ... see on nii pikk ju. Ma tean ise ka mida teha. Kui mul on raha palju, siis ma hakkan mõtlema, kuidas temaga mida teha ja nii edasi.</p> <p>2. Kohati kritiseeritakse meedia poolt kajastatud rahateemaliste uudiste stiili. Tuuakse välja laenubuumi aeg ning, et meedia käitus valesti sellel perioodil. // ... kajastuses oli vastupidine reaalsioon oli, et võtke laenu ja et lihtsalt saab ... keegi ei rääkinud, et võiks kuskil midagi</p>
--	---	--

	<p>vanematest sõltuv, siis ... võlgu ma nagu pole kunagi kelleltki võtnud.</p> <p>Ollakse nõus loobuma: söögist.</p> <p>Miks söögist?</p> <p><i>M: mis see väike kõhuvalu mehele ikka teeb (muigab).</i></p> <p>Raha püütakse hoida: no ma arvan, et antud juhul üür, kommunaalid, igasugused maksud ... mulle ei meeldi kunagi võlgu jääda ... et püüan ükskõik mida teha, et mitte võlgu olla.</p> <p>Eelarve:</p> <p>kui sa hoida ei oska raha, et selles mõttes, et sellepärast ongi hea eelarve, et noh ... kellel meil ei oleks kiusatust nagu poes suu ... noh poes osta kõike, mis nagu silma hakkab, onju ja ja kui sa nagu paned mingi piiri ette, mida ka eelarve teeb, paneb piire, siis ... ee ... siis tast on ikka kasu.</p>	<p>säästa või midagi sellist.</p> <p>Elukaaslane toob siinkohal vaimukalt välja: see on nagu vaita nende ravimitega, et ee ... et ee kui ravimi kasutamisel on mingid kõrvalnähud, siis peab arsti poole pöörduma ... //</p> <p>Noormees nõustub: ja siis laenu kõrvalnähtude korral pöörduda mingite pankade ... mingi konsultandi poole.</p> <p>Tudengil endal on pensionifond kinnitatud LHV-s ning erinevalt paljudest teistest tudengitest toob välja ka olulisema põhjuse: sellepärast, et LHV hoiused on et noh ... kõige ... kõige suuremad.</p> <p>Intervjueeritav kujutab enda visiooni sellest, kuidas ta nägi Eesti meediat aastatel 2006-2007 ja 2009-2010 rahateemaliste uudiste kajastajana. Esimese aastabloki kohta olid arvamused: laenuboom, tagatisega lihtsad laenud; suur inflatsioon; majanduskasv. 2009-2010 kohta toodi välja: eelarve kokkusurumine; välisvõla tasakaalus hoidmine; EURO; OECD-ga liitumine.</p> <p>Siit ilmneb, et ilmselt loetakse tähelepanelikult uudiseid ning pööratakse ka tähelepanu riigiga seonduvatele uudistele, teatakse olulisemaid asju. See on kindlasti ka suuresti seotud intervjueeritava erialavalikuga.</p>
--	--	--

1. Tudeng õpib Tartu kutsehariduskeskuses sekretäritööd, kuid enda sõnul ei oleks see tema unistuste töö, // ... *päris sekretäriks ma jah saada ei taha, pigem selliseks ... mmm ... kõrgemaks töötajaks kui sekretär*. Praeguse sissetuleku juures on tudengil enda sõnul üsna raske hakkama saada. Tabelis (Tabel 1) on kõige sagedamini vastatud erinevatele küsimustele (kas raha jätkub teatud asja jaoks või mitte), et „mõnikord jätkub, mõnikord mitte“ ning üsna märkimisväärselt osutati ka asjadele, mille tarvis raha ei kulutatagi. Näiteks eluaseme meelepäraseks sisustamiseks, remondiks, ajakirjanduse tellimiseks, raamatute ostmiseks, auto hooldamiseks/sõitmiseks. Auto ning sisustamise ja remondi punktid on arusaadavad, sest tudeng ei oma autot ning samuti mitte päris oma kodu, kus ta üksinda elaks ja mida oleks tarvis sisustada või remontida. Tabelist leidis tudeng kolm asja, mille jaoks tal pole raha jätkunud minevikus: riiete ostmiseks, reisimiseks ning arvuti ostmiseks. Alati ning kindlalt jätkub raha kaheks asjaks: eluaseme kulude katmiseks ning õppimiseks. Veel lisab tudeng, et tal ei ole võimalik tegeleda nende hobidega, millega sooviks (tsitaat kollaaži kommentaaridest): // ... *Lapsest saadik krossirajal elanud, nii et ... kunagi peab ju endale ka saama millegi, millega sõita. Veel siin on lumelauad mul ... veelgi üks vägagi meelepärane tegevus*. Kui raha enam ei jätkuks, siis tudeng oleks valmis kokku

1. Tudengil ei meenu hiljuti kajastatud uudistest mitte ühtegi rahaga seonduvat teemat, mis võib tuleneda vähesest huvist antud valdkonna vastu. Samuti räägib tudeng, et lugedes sageli Postimees, siis majandusküljete ta pole ilmselt kunagi sattunud. Loetakse ka teisi ajalehti peale Postimehe. // ... *Näiteks Õhtulehte või seda seda meie kohaliku lehte, Põhjarannikut ... aga jah, et ma ei loe väga majandusega seotud uudiseid .. ma lasen pilgu korra sealt üle ja siis lähen edasi*. Ilmneb tõsiasi, mis paljude teistegi intervjuude puhul, et uudised lastakse silmadega üle ning ei süveneta. Üldiselt ei peeta rahaga seonduvaid uudiseid väga huvitavateks. // ... *minu arvates nad on lihtsalt sellised ... igavad ... et ma pigem loen selliseid kõmu-uudiseid, mis mis ... mis ikka panevad ahhetama. Aga majandusuudised ... ma ei tea ... võib-olla isegi, et põhjus on selles, et ma praegu ei käi tööl ja mind ei puuduta absoluutselt nagu see ...* //.

Inimene on siinkohal meelestatud otsima meelelahutust uudistest eelkõige.

Intervjuueeritav räägib LHV panga soovistest ning enda pangaeelistustest. // ... *LHV pangaga oli see ... seal oli see ... tuldi juurde, rääkima sellest, et enne mul oli ... või no õigemini pank, kus ma enne olin oli Hansapank ja siis tulid LHVst rääkima jaa ... mulle näidati ... ütleme paberi peal kõik arvud, kõik tõusud, kõik langused ette ära ja ma läksin üle sinna just selle ... pensionifondi selle ... kogumise tõttu*. Ei ole selge, kas tudeng sai ka tegelikkuses aru kõikidest arvudest, mida talle näidati või millest räägiti. Püüdes edasi selgitada oma valikut LHV

	<p>hoidma, // ... <i>ostaks odavamalt sööki</i>. Kui rahaga suurem kitsas käes, siis küsitakse emalt juurde. Intervjuueeritav mõtleb eelkõige tema jaoks esmaselt eluks vajalike asjade peale, kui oleks tarvis millegi jaoks raha säilitada: // ... <i>... tervise, mis iganes, ravimite ja üüri peale</i>. Tudeng kasutab aeg-ajalt ka eelarve pidamise meetodit, et arvestada kui palju kuus kulub vajalike asjade peale ning kas ja palju on veel võimalik kulutada. Järjekindlalt aga eelarvet ei peeta, // ... <i>kui ... meelde tuleb (muigab)</i>, siis kirjutatakse. Teisalt vastaja väidab, et eelarve pidamine on igati mõistlik ning vajalik tegevus. <i>Pigem võiks ikka eelarvet pidada, siis sa tead täpselt, palju sul läheb ... sa saad vaadata, palju sul läinud on ja mille pealt sa võid kokku hoida ja mille peale ... rohkem kulutada, et ... selline kindel ... kindel teadmine</i>.</p> <p>2. Kodus otsustas ema rahaasjade üle kui üksik perepea, <i>Isa ei ole</i>. Tudeng võrdles seega iseenda ja ema suhtumisi rahakasutusse: <i>Ema oli see, kes tahtis rohkem kokku hoida. Kui mina tahtsin midagi osta, siis ee enne pidin temaga seda arutama kuna see oli ikkagi tema raha jaa ... ega ma ikka kõike ei saanud osta, et ... ema hoidis raha, et ... ettenägematutele kulutustele hoida</i>. Ilmselt on tegemist siin sellega, et kuna ema on sunnitud üksinda toime tulema, siis mõtleb rohkem säästva eluviisi peale ning püüab ka varu hoida igaks juhuks. Ema rõhutas enamasti läbimõtle mise olulisust, mis puudutas raha kulutamist. Intervjuueeritav sai</p>	<p>kasuks ei paistnud tudeng väga enesekindel olevat antud teemal. // ... <i>Hansapangal on ka selline asi, et nad võtavad ... kogumispensionistest võtavad neid ee ... laenu või noh laenudeks ja nad ei pruugi seda üldse tagasi panna kui neil raha ei jätku. Aga LHVl ongi ainult selline asi, mis ee .. kogub ja kogub ja ta ei võta sealt vahepealt nagu mitte midagi ära ... ja see ... hetkel tõuseb tohutu kiirusega ... see protsent</i>.</p> <p>Konkreetselt ei osatud seletada, milliste andmetega täpsemalt tegu või miks oli LHV' sse üleminek ikkagi ratsionaalne tegu. Eelnevalt oldi Swedbank'i klient ning seda põhjendati: <i>läksin omale pangakaarti tegema ja siis pandi kohe mingi asi peale ja ... ma ei viitsinud uurida ka väga, et mis seal on ja kas see seal on ja, et noh kui seda on vaja, siis noh, eks ta las ta siis olla seal, et siis mulle ka ei räägitud nagu täpsemalt, et kui palju see langeb või kasvada, aga nüüd mulle näidati kõik numbrid ette ja ... Ühelt poolt on võimalik öelda, et ei huvituta, millise panga klient ollakse või kas pensionifond on olemas ja milliste näitajatega. Teiselt poolt ollakse veendunud, et nähes nüüd erinevaid numbrilisi näitajaid on võimalik valida endale parim pank ning ollakse huvitatud sellest. Ollakse vastuvõtlikud pankade poolt pakutava info suhtes.</i></p> <p>2. Paluti joonistada ning kujutada seda, mida mäletati Eesti meediast aastatel 2006-2007 ning 2009-2010 rahaga seondult. 2006-2007 aastabloki juures kujutati pronksiood: <i>rahutused ... üle terve Eesti. Lõhuti, kõike ... Tallinnas</i></p>
--	--	---

	<p>ka olulise õppetunni lapsepõlvest rahakasutusest. // ... kuna ma elasin vanaemaga koos, siis vanaema sai pensionit ja ma teadsin, kus ta seda raha hoiab ja siis ma tahtsin kooli minna ja ma võtsin vanaemalt viiesaja kroonise ja siis ma läksin sellega kooli ... // Siinkohal tegu sellega, et teistel lastel oli sageli raha kaasas ning rohkem kui siinsel vastajal ja tekkis vajadus tõestada, et ei olda kehvem. Siiski südametunnistus ei lubanud neil seda raha kulutada koolis, kuid samas ka mitte vanaemale tõtt tunnistada. // ... emale ma rääkisin kõik ära ja siis ta pidas mulle pika loengu, et nii ei tohi ikka teha ja kui ma tahan, et siis ma pean küsima ja nii ei saa ja siis me emaga koos peisime selle viiesaja kroonise vanaema voodi alla ja siis ülesime, et kogemata kukkus. Siinkohal näide sellest, kuidas lapsevanem samuti ei rõhuta kindlalt tõe väljaselgitamist või ausaks jäämist, kuid samas ka ei tauninud, et laps nii käitus. Selgus ka, et emade käest raha küsimine võib elus vägagi pikalt vältada, kui intervjuueeritava ema vahel palub omakorda enda emalt raha. Mina ei küsinud vanaema käest, aga kui ma küisin ema käest, siis ema läks vanaema käest küsima. Aga mina ise ei küsinud, sest ta ei tahtnud mulle mitte kunagi anda, sellepärast, et tema arvates ... ee ... ei olnud mul vaja seda raha. Peres ei käida rahaga väga kergemeelselt ümber ning sellest võivad tuleneda ka tudengil teatud hoiakud raha suhtes. Teisalt, sõpradega võrreldes,</p>	<p>vaateaknaid ... kõike kõike kõike. Ja siis ... keelati Eestisse sisenemine, üle piiri ja ... oli isegi Soomest ja Rootsist minu arust isegi ei tulnud laevu ega midagi. Tegu pole otseselt rahaga seotud teemaga, kuid ilmselt mäletati sellist sündmust, sest tegu oli üsna kõmulise teemaga. Siinkohal mainiti seda ilmselt seetõttu, et mõeldi sellele, kuidas asju lõhuti ning sellest tulenesid erinevad kahjud. Siinkohal kritiseeriti ka meediat: vähemalt mina küll ei mäleta, et oleks olnud sellised uudised, kus venelaste poolt nagu ... arvamused, mis seal juhtus ... vaid pigem oli vaid eestlaste poolt, et ... et kõik venelased on vördjad ... // Otsitakse võrdsust meediast ning eeldatakse seda. Samuti mainiti antud aastabloki all ka sarnaselt eelnevate intervjuudega, et pangad andsid kergekäeliselt laenu. 2009-2010 juures räägiti Islandi tuhapilvest, mis samuti pole otseselt rahaga seotud, kuid ilmselt mõeldi samuti sellele, mis kahjumeid selline sündmus endaga kaasa tõi. Toodi veel näiteid hindadest: // ... kinnisvara ja autode hinnad olid näiteks hästi madalad. Et ee ... et algul olid nad madalad, aga siis pärast tõusid kiiresti. Ja noh, euro tulek ka loomulikult.</p>
--	---	---

	<p>kellel on rohkem võimalusi, kibestust või kadedust ei tunda vaid püütakse ratsionaalselt mõelda. // ... nad ... ma ei teagi, et kas nad raiskavad, aga ... aga ütleme nii, et ostavad pidevalt nagu selliseid suuri asju ja mille peale mina mõtlen, et kas neil ikka on seda vaja ... //.</p> <p>Neiul on ka noormees, kellega nad nädalavahetustel näevad ning seejuures arvestavad üksteisega rahaliselt, // ... kui ühel on raha otsas, siis teine aitab ja vastupidi.</p> <p>3. Tulevikus unistatakse tavapärastest asjadest: ilus maja, ilus auto, aed. <i>BMW</i> on alati mu lemmik auto olnud ... ja seitsmes seeria ... kunagi ma saan selle endale (müüa). Kui ma kunagi hästi rikkaks saan ... //.</p> <p>Lootused on kõrged ning suhtumine positiivne. Kollaažil kujutati ka karjäärinaist. // ... ma peaks kindlasti viisakas välja nägema, aga poleks päris kontorirohi. Rõhutakse rohkem välimusele kui ametile endale. Samuti kirjeldatakse kaudselt, kus soovitakse töötada, kuid ilmselt pole reaalsest tööst kui sellisest veel aimu. // ... kujutan ette end töötamas kuskil firmas ... suures firmas, ma ei tea, mis firma see olema peaks, aga suur. Kontoris, aga mitte päris nii, et ma seal istun päevast päeva vaid ma käin kohtumas inimestega, korraldan mingeid ... üritusi, äkki ... //.</p> <p>Palgasoovide puhul üle ei pingutata: päris päris hea oleks juba 15 000 ... 15, 20 oleks juba väga hea (kõneldakse kroonidest). Intervjueeritav kujutab end pigem perekonnainimesena karjääri tehes.</p>	
--	---	--

	4. Praeguste tulevikuplaanide, praktikate ning hoiakute põhjal on üsna raske sõnastada sisulisi teabevajadusi, sest tudeng pole veel enda jaoks läbini välja mõelnud, mida ta kõige enam teha sooviks ning kuhu lõpuks oma eluga jõuda.		
MÜ	<p>1. Tegemist on noormehega, kes elab ja õpib Tallinnas. Tudeng leiab, et praeguse sissetuleku juures on üsna raske hakkama saada. Täideti tabel (Tabel 1), mis mõõtis kas erinevate tegevuste/asjade jaoks jätkub raha või mitte. Tabelist võib näha, et vastatud on kõige enam variante „ei jätku, olen pidanud sellest loobuma“ ning „ei vaja seda, ei kuluta sellele“. Tudengil pole jätkunud raha näiteks eluaseme meelepäraseks sisustamiseks, remondiks, vaba aja veetmiseks ning ka kohvikus, pubis käimiseks. Asjad/tegevused, mille jaoks tudengil raha ei kulu on näiteks tervise ja välimuse eest hoolitsemine, mis peaks olema üsna tavaline meessoost isikute puhul. Samuti ka ajakirjanduse tellimiseks ja raamatute ostmiseks, mis on läbi töö ka populaarsed vastused. Üha enam on näha, et inimesed on pigem läinud üle internetis pakutavale informatsioonile omandamisele. Tudengil jätkub raha üldiselt näiteks eluaseme kuludeks ning sportimiseks (arusaadav, sest tegeletakse üsna palju sellega). Selgelt on näha, et kuna raha ei ole palju, siis on prioriteetidid paika pandud: käia koolis, ennast täiendada, maksta eluaseme kulusid ning teha seda, mida armastatakse</p>	<p>1. Arutletakse, kuivõrd majanduse temaatika meedias huvitab tudengit. // ... <i>kui ma väsinud olen, siis ma vaatan ainult sporti, aga näiteks koolis tunnis, kui igavam on siis ma vaatan need majanduse uudised ikka ka läbi ... aga üldjuhul ikka ma olen väsinud kogu aeg (mulgab).</i> Spordiuudistele keskendutakse eelkõige seetõttu enam, et ise tegeletakse sellega ning on kõrgendatud huvi. Rahateemalised uudised jäävad silma, kuid mitte alati tudengi enda soovil. // ... <i>jääb ikka meelde ... mina ei tea, vaata mõnda teemat räägitakse rohkem, pläkatatakse ... et lõpuks päeva lõpuks kui isegi ei soovi jääb meelde mingi raha teema.</i></p> <p>Euroga seondult ilmunud uudised ei olnud intervjuueeritava sõnul kõik vajalikud. // ... <i>liiga palju jahuti sellest ... ma saan aru, et vanemad inimesed ei saa kõikidest asjadest kohe sotti selget, aga mul oli juba suht kopp ees, et iga uudis ... tegid veel mingeid nõmedaid reklaame sinna, et euro tuleb ... see oli küll negatiivne minu poolt, et ... eriti ei seedinud seda. Eeldati, et teati piisavalt euroga seonduvast ning ei suhtunud tolerantset infokildudesse, mis kordasid seda kõike üle. Teisalt osatakse ka välja tuua positiivseid külgi euro saabumise ajast. Positiivseimaks asjaks peetakse</i></p>	<p>1. 20.märtsi 2011 Postimees online uudiseid jälgides jäi rahaga seonduvatest uudistest meelde üks teema: <i>Et Eesti eksport kasvab Euroopas kõige kiiremini.</i> Uudisele tähelepanu pööramist põhjendatakse sellega, et Eesti uudised tõmbavad ikkagi lugema. Hiljuti loetud rahateemadest meenus uudis, mis puudutas otseselt tudengit. // ... <i>et see tasuta õppimine tuleb ... see, et jah, et õppemaks ära kaoks.</i> Põhjendati, miks selline uudis meelde jäi: // ... <i>ma käisin aasta aega seal TTÜs show'd tegemas, siis ee ... päris raske on tegelikult, kui sa pead neid summasid seal maksma ... siis ise olen osalenud ka selles natukene ja siis võib-olla sellepärast tundus huvitavam.</i></p> <p>2. Tudeng arutleb euroga seonduva üle ning samastab iseend ja enda rahakasutuspraktikaid sellega. // ... <i>niikuinii ma olen saanud suht palju ringi seigelda mööda maad ja ilma juba, et see ... kui sul ikka euro taskus on, siis ... siis saad igal pool hakkama ... näiteks kui ma olin seal Ghanas ja ... olid Eesti kroonid taskus ja kui sul on vaja vahetada, siis ... ei olnud mingit võimalust seal ... et tegelt mul on kahju, et see kroon ära läks, aga</i></p>

	<p>kõige enam – sporti. Tõdetakse aga, et raha pole kunagi piisavalt ning tuuakse näiteid, mida oleks soovitud teha, kuid pole olnud võimalusi. // ... Oleks tahtnud soome keele kursustele minna, aga aja ja peamiselt rahapuudusel jäid need katki ... kanuumaratonile jäi ka minemata. Rahapuuduse korral oleks tudeng väga positiivne ning leiab, et lihtsalt kõigest hoolimata tuleks leida võimalused, et hakkama saada. Kui oleks vaja millestki loobuda rahapuudusel, siis mõeldakse vägagi ratsionaalselt ja realistlikult. // ... Õlust ja maale sõitmisest. Ennekõike sõõgi ostmisest, sest akadeemias on üks hea hõbe – tasuta söök. Kuna aga nende aastatega ei kannata enam sööklas süüa, siis on tulnud ise kokata. Nii et rahapuudusel, tuleb sööklatee jalge ette võtta jällegi. Tähtsaim on tudengi jaoks, et tüür saaks makstud iga kuu. Teisalt raha juurdehankimise osas ei olda niivõrd ratsionaalne vaid pigem võetakse riske. // ... olen küsinud paarilt sõbralt võlgu kuniks raha tuleb. Paar korda on viimased säästnud pokkerisse pandud, lootes et ehk õnnejumal aitab. Kuid see on liigne risk, kuigi on ka vedanud. Eelarvet ei ole kunagi peetud, kuid hoitakse silm peal teenitaval summal ja arvestatakse sellega.</p> <p>2. Meenutatakse peresiseseid rahahoiakuid ja käitumisi ning mõeldakse, kes peres otsustas rahakasutuse üle. // ... rahakott oli ema käes, tema oli see, kes süüa ostis ja raha kõrvale pani. Vanemad koos ühiselt võtsid muidugi</p>	<p>eurokalkulaatorit. // ... kusagil sa ikka arvutad kroonideks ümber veel, et siis see eurokalkulaator oleks suht hea asi taskus, et vaataks kiirelt ja arvutad ... ma arvan, et siin veel viis aastat kasutatakse seda (naerab) ... eriti siin vanema kontingendi osas, et räägivad siis kunagi, et näe siin 2010 maksis piim nii palju, aga vot 2015 siin juba nii palju ... //.</p> <p>Eurokalkulaatori vajadust tunnustatakse siinkohal nii iseenda seisukohalt kui ka vanematele inimestele mõeldes. Erinevatest pankade säästusoovitustest ei ole kuulnud, kuid tuuakse välja üks kindel pank, kelle pealetükkivust ilmselt liiga paljuks peetakse. // ... tuleb kohe LHV meelde, kuidas nad iga poe seal ees passivad ja tahavad ... nende pensionifondide ja need ... tuhat asja teeks nendega. Loetakse Elukirja artiklit „Pankade nõuanded säästusügieks ja –talveks“ ning avaldatakse arvamust. // ... kaks kolmandikku sellest artiklist ei ole asjalik, sest ... esimesed neli küsimust minu arust on ... suht lihtsalt uudishimu rahuldamiseks ... et noh Eesti inimesed nagu ikka, et tahame teada, kellel kus ning palju raha on ... mis vahet sel on, kellel kui palju hoiusummasid on ... igal inimesel enda otsustada ju ... et kui palju inimesed palgapäevast palgapäevani ... no see on puhas statistika ju. Kui ma saan teada, et 10 000 inimest elab palgapäevast palgapäevani ... minule ee ... see ei anna mulle midagi, ma vaatan, kuidas ma ise oma asjadega hakkama saan ... //.</p> <p>Selgub, et soovitakse täpsemat infot, mis oleks samas ka üldisem ja ei annaks edasi</p>	<p>see oli ... ei ole midagi teha sinna, tuleb ... tuli eurole üle minna niikuinii.</p> <p>3. Euro puhul info jagajana peeti meediat usaldusväärseks ning leiti, et jagati piisavalt infot inimestele. Teisalt, leiti ka, et kohati oli liialt palju samaväärset infot.</p>
--	--	---	---

	<p><i>otsuseid, mida soetada vaja või milleks säästa. Kuna mul ema on raamatupidaja, siis see ka loogiline et tema otsustas. Peres võisid olla rahaasjad mõnevõrra rohkem organiseeritud just seetõttu, et ema on raamatupidaja. Põhiliselt andis ka rahakasutusest soovitusi ema ning seda osatakse hinnata. Isa on vaikne ja rahulik ... ta on selle õpetamise osa ema kanda jätnud (muigab). Manitseb kurja häälega, kui seda tõsiselt tarvis on. Ema on rahasid üritanud nii kasutada, et ta lastel milleski vajalikuist puudust ei oleks ... et noh ... nii et ... emalt on mul veel palju õppida. Tudeng soovib oma perekonnast ning eelkõige emalt eeskuju võtta ning tunnustab tema meetodeid. Lapsepõlvest meenutatakse, et parimad kogemused tulid siis, kui ise raha teeniti. //</i></p> <p><i>... Kui suveti ise raha teenisid, suutsid seda ka tunduvalt rohkem väärustada. Mitte ainult raha, vaid ka selle eest ostetud esemeid. Juba noorena saadi raha teenimise kogemus ning tekkis arusaam, et ise teenitud raha eest osta midagi annab märksa parema tunde ning ilmselt seetõttu püütakse praegu ka võimalikult vähe vanematest sõltuda. Võrreldes enda pere teiste peredega: // ... Võin öelda, et minu peres käidi rahaga hoopis kaalutletumalt ümber.</i></p> <p>3.Raha teenimise roll tulevikuplaanides kulmineerub ümber erialavaliku eelkõige. Kuna on saadud pea kaus aastat tüürimehe haridust omandatud, siis näen end ka ette</p>	<p><i>vaid fakte. Positiivset leitakse samuti artiklist. // ... kui sissetulek väheneb, olgu ma saan aru, selliseid nõuandeid tuleb inimestele anda, sest kõik ei ole kohe kõige targemad, et mis teha, et nagu vältida neid ... mõttetuid asju ... //</i> Edasi seostatakse artikli sisu ka osaliselt perekonnaga. //</p> <p><i>... sääste, et mis nendega teha ... okei, seda võib rohkem pensionäridele rääkida, et nad ei hoiaks oma 200 000 kodus soki sees ... see ei ole normaalne, sa ei tea elu sees ju ... näiteks ma oma vanaemale pidin ka seletama ... umbes aasta või kaua ma rääkisin talle, et miks sa panka ei vii. See on nagu umbes kui automaadist võetakse raha välja ja viivad panka tagasi, mõtetu noh. Kunagi ei tea ju, et millal see maja võib põlema minna või noh ... siis on vähemalt kuskil kindlas kohas. Osatakse mõelda iseenda seisukohtadest ja olukordadest kaugemale ning tunnustatakse nõuannete vajadusi teiste inimeste jaoks.</i></p> <p>2.Aastatest 2006-2007 Eesti meedias mäletatakse nii mõndagi, mis oli rahaga seotud. Kaks põhiasja, mis mul kõige rohkem meeles on, siis ee ... see naftareostus ... //</p> <p><i>... Eesti ei ole ise võimeline likvideerima midagi. Et sinna tuleb nagu kõvasti raha sisse taguda ... //</i></p> <p><i>... nad peaksid sinna kõvasti raha investeerima, et ... õigel ajal saaks ära koristatud nafta ... et kui ta jõuab kaldani, siis ta on nagu kümneid sadu tuhandeid kordi hullem ja see oleks Eesti majandusele päris suur ... päris suur tagasilöök, kui meie rannikul üks naftatanker näiteks leiks või karile sõidaks. Teine asi on siis see pronkssõduri värk</i></p>
--	---	---

	<p><i>töötamas merel. ... // Palga üle arutletakse töökohaga seonduvate negatiivseid jooni arvestades. Kuna töö on suhteliselt pingeline, tihti tuleb pikalt kodumaalt ja pere juurest eemal olla, siis esialgu ei lepiks vähemaga kui 2500-3000 euroga ee ... kuus. Ilmselt ollakse kursis vastavate töökohtade palkadega.</i></p> <p>4. Praeguste hoiakute, praktikate ja tulevikuplaanide põhjal on võimalik sõnastada teatud sisulised teabevajadused. Eelpool mainitud ilmses, et kindlasti vajab intervjuueeritav pidevalt infot erinevate pankade soovitustest ja pakumistest ning eriti, mis puudutab sageli välismaal käimist ning seal rahaga ümberkäimist. Tõenäoliselt oleks vaja süvendatud teadmisi, kuidas oma vara säästa ja hoida edukalt, arvestades seda, milline võib karjäärivalik olla. Meediast oodatakse ilmselt infot, mis seotud nii Eesti kui ka välisriikide omavaheliste suhetega.</p>	<p><i>... kus Eesti paariks nädalaks suht metsikuks läks ... noh, majandusega seotud ... noh vandaaliisemised ... // Esimene asi, mida meenutati oli otsesemalt seotud tudengi õpitava erialaga ning seetõttu ka vastavad uudised täpsemalt meeles ning osatakse diskuteerida nendel teemadel. 2009-2010 aastate puhul oli raskem meenutada midagi konkreetset. // ... USA's vist ... jah, siis kui hakkasid pangad uksti kinni panema, siis need vennad hakkasid enekaid (enesetappe, autori kommentaar) tegema seal ... ühesõnaga majanduslangus ja mis sellega kõik tuli ja teine asi, mis oli ... oli see ... seda nime ma ei suuda nimetada, aga Islandi need vulkaanid purskasid ja see oli minu nägemist mööda ka päris suur krahh, kui terve Euroopa lennuliiklus peaaegu seisis ja ... jah. Intervjuueeritaval on siinjuures huvitavad kõnekäänud, kuid selgub, et huvi on välismaa uudiste vastu, võib-olla isegi rohkem kui Eesti uudiste vastu. Võrreldakse meedia praeguseid rahateemade käsitlusviise sellega, mis oli aastaid tagasi. // ... oli suht nagu ükskõiksem see asi ... siis ei olnud seda majanduslangust veel olnud, et nüüd võetakse kõik üksipulgi ette ja iga väiksema kulutus või mis on ... et need võetakse läbi, aga siin 4-5 aastat tagasi, kui pappi kõigil oli ja keegi seda veel ette ei osanud kujutada, siis ... siis ei suhtunud nii tõsiselt sellesse asjasse minu arust. Hea tähelepanek.</i></p>
--	---	---

LISA 3. Küsitluses kasutatud artikkel ajakirjast Elukiri „Pankade soovitud säästusügiseks ja -talveks“

1. Kas ja kuidas on muutunud inimeste pangakäitumine viimastel kuudel (kas kasutatakse rohkem krediitkaarte, jäetakse õigeaegselt tasumata laenusumma vms)?
2. Kui paljud Teie panga klientidest elavad palgapäevast palgapäevani?
3. Kui suur on keskmine hoius?
4. Mis nõu annate inimestele eelolevaks sügiseks-talveks? Kuidas ja mille arvelt säästa?
5. Kui on sääste, siis mis nendega teha -- hoida seda tavaarvel või dollarites kodus, avada investeerimishoius, osta kulda, kinnisvara, aktsiaid?
6. Kui sissetulek siiski väheneb (inimene jääb töötuks) ja rahaga lihtsalt välja ei tule -- mis oleks sel juhul kõige õigem käitumisviis?

*

Nordea Panga eralaenu müügijuht Marit Mardi:

1. Olulist käitumise muutust me täheldanud ei ole. Kõikumised eraisikute laenu kasvatempos, tarbimislaenu mahus ja kaartide kasutamises on olnud siiani tavapärased, mistõttu suuremaid trende või käitumuslikke muutusi ei saa hetkel esile tuua.
2. Paraku ei võimalda meie andmebaasid sellist statistikat välja võtta.
3. See on panga ja kliendi vaheline konfidentsiaalne info, mistõttu ei saa me kahjuks sellele küsimusele vastata.
4. Alustada võiks igapäevase raamatupidamise sisse seadmisest, et saada ülevaade, millised on pere kulud ja kuhu põhiline osa sissetulekust kulub. See annab igale inimesele hea ülevaate, milliseid kulusid ja kui suures osas oleks võimalik kärpida. Samuti on aeg mitu korda läbi mõelda, kas kõik planeeritavad kulud on möödapääsmatud, nt kas uue televiisori soetamise võiks pisut edasi lükata, kui eelarve on niigi pingeline.
5. Kui on sääste, siis igal juhul ei maksa neid kodus hoida. Isegi kui pankade poolt pakutavad intressimäärad tunduvad liiga madalad, siis kodushoitavale rahale ei maksta üldse intresse ning ka inflatsioon kahandab raha väärtust. Ka tavalisel arvelduskontol oma säästude hoidmine ei ole kõige tulusam viis investeerimiseks, kuna intressimäärad võrreldes teiste hoiuse liikidega on madalamad. Investeeringute puhul on mõistlik alati riske jagada, paigutades raha erinevatesse fondidesse või aktsiasse. Kindlasti tuleks pöörduda panga investeerimisspetsialisti poole, et saada parem ülevaade erinevatest võimalustest. Kinnisvarasse investeerimisega tasub täna olla ettevaatlik.

6. Kui inimesel on laenukohustused, siis kindlasti tuleks kiiresti pöörduda oma kliendi- või laenuhalduri poole, et leida kliendile sobiv lahendus. Kui makseraskusesse sattumisega õigel ajal ei tegele ja võlgnevus suureneb (nii pikkus kui ka võlgnevuse summa), siis on pangal juba aidata oluliselt keerulisem. Tasub meeles pidada, et makseraskuse ees ei tasu peitu pugada, sest see ei ole lahendus. Ühiselt on alati võimalik jõuda mõistliku ja mõlemale poolele sobiva kompromissini, kui laenuvõtja on valmis otsima lahendusi oma võlgnevuse likvideerimiseks.

Sampo Panga säästmis- ja investeerimistoodete osakonna juhataja Peeter Schamardin:

1. Suuri muudatusi ei ole märgata. Krediitkaarte pole hakatud rohkem kasutama. Mõningast kõrvalkallet võib täheldada maksetähtaegadest kinnipidamisel, st maksed laekuvad veidi hiljem.

2. ja 3. Meil puudub sellekohane statistika.

4. Säästa saab kahe asja arvelt: suureneva sissetuleku või vähenenud kulutuste arvelt. Sissetulekute omatahtsi suurendamine ei ole enamike inimeste enda teha. Oma kulutused võib aga igaüks küll üle vaadata. Näiteks uurides oma krediitkaardi väljavõtet, saame teada, kui palju meil millelegi kulus. Kulutused eluasemele, kütusele, toidule kipuvad aja jooksul suurenema, kuid ilma nendeta ka läbi ei saa. Kriitiliselt tasuks suhtuda kõikvõimalikesse hetkeemotsiooni ajel tehtud ostuotsustesse. Kui vana telefon töötab, kas tasub uut osta lihtsalt sellepärast, et uus on moodsam? Oma igakuisest sissetulekust viie protsendi säästmine ei tohiks enamike inimeste jaoks olla mitte raha, vaid suhtumise küsimus.

5. Välisvaluuta on riskantne investering. Kui muidugi inimesel on plaanis lähiajal USA-sse reisima minna või dollarite eest midagi osta, siis tasub küll dollarites raha hoida, kuid muul juhul tasuks kursiriski võtmist vältida.

Kuld on emotsionaalse väärtusega investering, kuid silmas peab pidama, et kulla hind on ajalooliste tippude lähedal ning enne kullakangide ostmist tasub uurida ka nende müügi võimalikkuse kohta.

Investeerimishoius on suurepärane variant neile, kes usuvad aktsiaturgude tõusu, kuid kes ei julge aktsiatesse otse investeerida, kartes võimalikku kaotust.

Neile, keda on viimase aja finantsturgude ebastabiilsus turult minema hirmutanud või neile, kes ei taha aktsiatesse põhimõtteliselt investeerida, soovitan tähtajalisi hoiuseid. Krooni intressimäärad on tõusnud üsna kõrgele ning kui silmas pidada, et intressitulu on maksuvaba, siis tähtajaline hoius on hetkel igati mõistlik

6. Sellises olukorras tuleb väga kriitiliselt hinnata oma kulutusi ning piirata nad miinimumini. Tasuks rääkida pangaga võimaliku maksepuhkuse osas. Teiselt poolt peaks võimalikult kiiresti taastama sissetuleva rahavoo ehk otsima omale uut tööd või alustama oma äriiga valdkonnas, mida hästi tuntakse. Vältida tasuks kõrge intressiga tarbimislaenude võtmist, sest need ei lahenda põhiprobleemi -- püsiva sissetuleku puudumist.

SEB eraisikulaenude suuna äriarendusjuht Triin Messimas

1. Pangakäitumine, sh laenukäitumine ei ole viimastel kuudel oluliselt muutunud. Näiteks ei saa täheldada, et oleks oluliselt kasvanud krediitkaartide limiitide kasutamine vms. Samas on täheldatav mõningane võlgnevusega väikelaenude osakaalu kasv.

2. Sellist protsenti ei ole kindlasti võimalik välja tuua, sest me ei jälgi (v. a juhul, kui klient saadab meile laenutaotluse) oma klientide sissetuleku kulutamist. Keskmise sissetuleku ja igapäevakulutuste (eluasemele, toidule, transpordile jms) taseme alusel võib lihtsalt eeldada, et kindlasti on üsna palju peresid, kes märkimisväärselt säästa ei saa.

3. Keskmise eraisiku investeerimishoius on umbes 50 000 krooni.

4. Esmane peaks olema pere kulude-tulude üksikasjalik ülevaatamine, sest sageli ei ole päris selget pilti, kui suur on ikkagi pere sissetulek ja kui palju millegi peale kulutatakse. Hea oleks vähemalt ühe kuu lõikes kõik kulutused täpselt kirja panna. Edasi saab juba otsustada, kas on võimalik mõningaid kulusid piirata.

Mis puudutab igakuiseid laenumakseid, siis võib ka selles osas olla võimalusi maksekoormuse vähendamiseks. Kodulaenude tähtaega on sageli võimalik pikendada ja sel viisil makset vähendada; väikelaenude ja krediitkaartide kasutatud limiidid saab tagasi maksta kinnisvaratagatisega hüpoteeklaenuga, mis pakub pikemat (SEB-s kuni 20-aastast) tähtaega ja odavamat intressi. Täpsed juhised oskab anda panga laenu nõustaja -- kindlasti on mõttekas koos nõustajaga erinevad variandid läbi arutada.

5. Sellele küsimusele on kõige parem vastust otsida koos panga investeerimisnõustajaga, kes kaardistab kliendi personaalsed vajadused ja võimalused ning pakub kõige sobivamad lahendused säästmiseks/ investeerimiseks.

6. Kõige õigem oleks probleemi tekkimist ennetada, ehk ennast võimalike ootamatuste vastu kindlustada. SEB pakub tarbimis- ja kodulaenule laenumaksete kindlustust, mille olemasolu korral maksab inimese ajutise töötuse või töövõimetuse perioodil laenumakseid kindlustusselts.

Oluline on juba sissetulekute vähenemise ohu korral panga poole pöörduda – pangal võib olla võimalik siin erinevaid lahendusi pakkuda. Kulusid pika perioodi vältel väiksena hoida võimalik ei ole, kuid ajutiselt (näiteks uue töökoha otsimise perioodiks) saab ka olemasolevaid laene ümber korraldada nii, et ei tekiks võlgnevusi.

Hansapanga eraisikute arveldustoodete osakonna turundus- ja müügijuht Madli Merila ning Hansapanga investeerimistoodete osakonna spetsialist Kaarel Roosa:

1. Ehkki majanduskasv on aeglustunud, kasutavad inimesed ikka üsna palju krediitkaarte ja tarbimislaenusid. Tarbija ostujõud on kiire hinnatõusu tõttu aga mõnevõrra vähenenud, mis tähendab, et oma väljaminekuid planeeritakse põhjalikumalt ja raha kergekäeliselt ei kulutata. Oleme viimasel ajal täheldanud laenuvõlglaste vähest kasvu, kuid üldiselt maksavad inimesed oma laenusid kenasti ja pangal tuleb klientidele nende kohustusi harva meelde tuletada.

Kui klient satub hädta, aitame leida lahenduse, et laen saaks makstud, aga et ka elamiseks raha jääks – selleks võib olla näiteks maksepuhkus, laenu pikendamine või erinevate laenude üheks suureks laenuks kokkupanek, et tuleks maksta vähem intresse. Kui teate, et järgmisel kuul enam laenumakset tasuda ei jaksa, tuleb kohe pangaga ühendust võtta. Tasub meele pidada, et võlgu jäämine rikub kliendi krediidi ajalugu. See tähendab, et edaspidi võib olla keeruline laenu saada või on laenu hind (ehk intress) varasemast kõrgem. Kindlasti ei tohi laenumakse tasumiseks võtta kiirlaenu, kuna see tekitab lumepalli efekti ja ainult süvendab probleemi, sest lisaks laenumaksele tuleb järgmisel kuul tagasi maksta ka kiirlaen ning selle kopsakas intress.

2. Hansapank ei koosta vastavasisulist statistikat oma klientide kohta.

3. Hansapank ei avalda vastavaid andmeid, koondstatistika hoiuste kohta on olemas Eesti Panga kodulehel.

4. Tõusvad hinnad avaldavad kõigile mõju ja vaba raha jääb üha vähem kätte. Siiski on säästmine väga oluline, sest inimesed, kellel igapäevase tarbimise kõrvalt säästa ei õnnestu, võivad kergemini sattuda tõsisematesse raskustesse. Säästmisega alustamiseks tuleks esimese sammuna kindlaks teha, kui suured on tulud, kulud ja kohustused (laenud, krediitkaardid, järeilmaksud jms). Seejärel saab võimalikke säästmiskohti juba täpsemalt vaadata.

Peamine küsimus säästmise juures on oma harjumuste muutmine. Üldiselt kulutavad perekonnad kõige rohkem toidule, seejärel eluasemele, transpordile ja vaba aja sisustamisele. Kõik need väljaminekud tuleks paberile kirja panna ning seejärel vaadata, millised kulutused saaks ära jätta. Kui leida igast peamisest kuluartiklist võimalikud säästukohad, võib koguneda täiesti arvestatav summa.

Mida rohkem ühe kululiigi peale kulub, seda lihtsam on sealt säästa. Võtame ühe näite. Enamasti jagunevad kulutused toidule kaheks: koju ostetud toit ja väljas söömine. Viimast võib oluliselt vähendada – näiteks võiks lõunasöögi tööle kaasa võtta, mitte minna kohvikusse. Niimoodi on võimalik kokku hoida sadu kroone kuus.

Iga inimese võimalikud säästukohad on erinevate tarbimisharjumuste tõttu personaalsed ning kõigile ühtset retsepti anda ei ole võimalik. Pangad pakuvad investeerimisnõustamist, kus oluliseks osaks on inimese rahalise olukorra kaardistamine ja eesmärkide seadmine. Lisaks saab koos investeerimiskonsultandiga otsida võimalusi säästetud raha paigutamiseks. Neil, kes end varuraha tekitamisel väga kindlalt ei tunne, soovitame kindlasti pangast nõu küsida.

5. Praegune aeg näitab, et varuraha olemasolu on äärmiselt oluline. Sukasäärde, hoiupörsasse või arveldusarvele kogumine pole kunagi eriti hea mõte, eriti praegu, kui raha väärtus kiire inflatsiooni mõjul väheneb. Samuti ei pruugi hästi lõppeda dollarite või eurode ostmine – valuutakursside liikumise loogika nõuab põhjalikke teadmisi ning rahavahetused võivad seetõttu kalliks maksma minna.

Küll aga on hulgaliselt teisi võimalusi, mis säästmist lihtsustavad ning sääste kasvatada aitavad. Üheks üsna lihtsaks ja populaarseks viisiks on näiteks tähtajaline investeerimishoius. Selle suurimaks eeliseks on põhisumma garanteeritus. See tähendab, et inimene saab kindlasti tagasi selle summa, mis sisse maksti. Ja kui finantsturud tõusevad, võib hoiusel oleva raha pealt teenida korralikku intressi. Juhul, kui sääste ei plaanita kasutada vähemalt kolme aasta jooksul, tasuks uurida investeerimisfondide võimalusi. Võrreldes aktsiatega on fondide

suurimaks eeliseks väiksem risk ja elukutseline fondijuht, kes raha käekäigu eest hoolitseb. Siiski tuleb enne fondiosakute ostmist kindlasti pangas investeerimiskonsultandiga nõu pidada, kuna erinevad fondid sobivad erinevate eesmärkide ja riskitaluvusega inimestele.

Teine hea võimalus oma säästude kõrvalepanemiseks ja kasvatamiseks on kogumishoius, mille saab avada kõigest 100 krooniga. Kogumishoiusele saab erinevalt teistest hoiustest igal ajal juurdemakseid teha ning lisatud summad hakkavad kohe intressitulu teenima. See annab võimaluse hoiustada just siis, kui tekib vaba raha. Samuti on võimalik kogumishoiuse tagatisel sõlmida arvelduskrediidi leping, mis annab võimaluse vajadusel hoiustatud raha kasutada, ilma et hoius katkestataks.

Olukorras, kus investeerimine on järjest riskantsem, on väga populaarseks saanud tähtajalised hoiused, millele meie pakume kahte erinevat võimalust intressitulu teenida. Näiteks igakuine intressimakse, kus hoiusumma pealt teenitud raha kantakse kohe hoiukuu lõpus kliendi kontole ning inimene saab teenitud raha jooksvalt kasutada. Teine variant on intressimakse hoiuperioodi lõpus. See sobib hästi neile, kes soovivad mingiks konkreetseks väljaminekuks raha koguda.

Kõige rohkem teenivad säästud lisaraha üldiselt siis, kui erinevaid võimalusi vastavalt isiklikele eesmärkidele kombineerida. Näiteks on populaarne paigutada osa raha tähtajalisele hoiusele, mille korral maksab pank kindlat intressi. Teine osa rahast pannakse investeerimishoiusele, kus tekib võimalus tähtajalisest hoiusest suuremat tulu teenida. Kolmas, väike osa, tuleks aga paigutada investeerimisfondi, mis võib tulu juba märgatavalt kasvatada. Sellega on tagatud võimalus vajadusel osa raha kohe kätte saada, samas on languse risk piiratud ning loodud on tingimused säästudele tulu teenida. Jällegi tuleks võimaluste osas investeerimiskonsultandilt nõu küsida.

6. Tagantjärele tarkus ei maksa küll midagi, kuid siiski tasub mees pidada, et säästude olemasolu on väga oluline, sest ootamatuid olukordi võib kõigil ette tulla. Kui on vähegi võimalik, siis võiks varuks olla paari kuu sissetulek.

Raha kõrvale panna ei ole kunagi liiga hilja ning meie soovitus on siiski korralikult analüüsida, kas ise või investeerimiskonsultandi abiga, oma tulude ja kulude seis. Pigem võiks praeguses majandusolukorras loobuda mõnest puhkusereisist või kallimast riideesemest ning panna see kõrvale. Raskematele aegadele järgnevad ikka paremad ajad ning õppetund säästmisest ja varuraha kogumisest tuleb kindlasti kasuks ka edaspidises elus.

LISA 4. Noorte meediatarbimisharjumused

	poliitika, seadused majandus statistika	kultuur loodus teadus kodaniku ühiskond	sotsiaal- sed teemad, kohalik info ja arutelu	utili- taarne info, arvutid autod	uudi- sed ja sport	selts- kond, "tähed "	noo- red, hari- dus	sea- duse rikkum ised	tele, filmid, humor
Valitsus, ministeeriumidam etkonnad	,842	,127	,110	,019	,147	,006	,021	-,045	,073
President, Riigikogu	,768	,111	,171	-,005	,141	,069	,047	-,045	,170
Õiguskantsler, riigikontroll	,689	,175	,158	,032	,032	-,002	-,020	,096	-,001
Poliitikud, erakonnad	,637	,137	,033	-,027	,123	,074	,000	,129	-,024
Seadused, määrused, õiguslane info	,371	,062	,310	,115	,154	-,118	,029	,093	-,103
Majandus, äri, ettevõtlus	,346	,220	,018	,295	,253	-,012	,055	,144	-,225
Statistika, uurimuste aruanded	,294	,262	,131	,054	,159	-,001	,182	,216	,005
Kunst, kirjandus, teater	,143	,626	,196	-,116	,147	,143	,109	-,094	,134
Muuseumid	,186	,528	,141	,047	-,007	-,014	,087	,063	,017
Arhitektuur ja disain	,152	,527	,063	,201	,016	,033	,130	,048	,009
Muusika ja muusikaelu	,067	,467	-,057	,098	,110	,143	,304	-,004	,359
Loodus, keskkond	,180	,460	,369	-,004	,184	,028	-,016	,065	,105

Teaduslikud avastused	,256	,381	,074	,116	,279	-,088	,098	,181	,021
Reisid ja turism	,027	,377	,004	,225	,203	,167	-,008	-,143	,003
Kodanikualgatus, ühiskonnas osalemine	,354	,358	,167	,070	,039	,017	,144	,148	-,090
Tervis, arstiabi	,090	,126	,642	-,006	,168	,093	,087	-,045	,044
Kodu, pere, lapsed	,050	,217	,523	,089	,076	,208	,335	-,102	,021
Maaelu	,124	,151	,520	,057	-,033	,071	-,024	,135	,096
Sotsiaal-probleemid	,176	,188	,459	-,089	,169	,094	,061	,108	-,031
Oma valla, linna, maakonna info	,082	-,018	,400	,076	-,016	-,010	,052	,050	-,010
Arvamused ja arutlused päeva sündmustest	,232	,253	,297	,007	,276	,108	,000	,131	-,092
Ost-müük	-,023	,013	,123	,589	,005	,125	,013	,010	,089
Ehitus, kinnisvara	,076	,188	,108	,588	,058	,063	,023	,055	-,102
Autod	,036	-,051	-,158	,583	,142	-,063	-,059	,189	,115
Tööpakkumised	-,042	,065	,172	,440	-,022	,081	,179	-,031	-,016
Arvutid, internet	,089	,101	-,177	,407	,106	-,086	,205	,076	,163
Uudised välismaalt	,190	,176	,010	,098	,626	,014	,101	,106	,122
Uudised Euroopa Liidust	,328	,170	,076	,079	,489	-,043	,069	,117	-,011
Uudised Eestist	,064	,009	,222	,024	,425	,082	,007	,056	,029
Sport	,111	,109	-,123	,194	,276	-,003	,048	,244	,215
Seltskonnaelu	-,038	,060	,059	,101	,007	,788	,135	,051	,056
Tuntud isikud, suhted	,078	,096	,166	,040	,043	,653	,147	,159	,064
Noorte elu	,022	,131	,074	,127	,044	,208	,671	,110	,120

Kool, haridus, õppimine	,060	,271	,258	,093	,110	,102	,588	-,037	-,077
Korruptsioon ja skandaalid	,204	,091	,127	,072	,209	,272	-,011	,471	-,024
Kuritegevus, politsei, kohtud	,080	-,118	,201	,179	,231	,140	,058	,414	,069
Telesaated, filmid	,012	,138	,192	,160	,163	,213	,024	,054	,327
Huumor	,059	,229	,125	,133	,080	,083	,063	,271	,277